

BİLİMLER KONGRESİ

3-5 NISAN

TAM METİN KİTABI

Editörler

Doç. Dr. Ayşe Nur Buyruk AKBABA
Alina AMANZHLOVA

İKSAD YAYINEVİ

KONGRE TAM METİN KİTABI

5. ULUSLARARASI GAP SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

3 - 5 NİSAN 2020
GAZİANTEP, TÜRKİYE

Editörler

Doç. Dr. Ayşe Nur Buyruk AKBABA
Alina AMANZHLOVA

Institute Of Economic Development And Social Researches Publications®

(The Licence Number of Pubicator: 2014/31220)

TURKEY

TR: +90 342 606 06 75

E posta: kongreiksad@gmail.com

www.iksad.org.tr www.iksadkongre.org

Bu kitabın tüm hakları İKSAD'a aittir. İzinsiz kopyalanamaz ve çoğaltılamaz.

Kitapta bulunan eserlerin yasal ve etik sorumluluğu yazarlara aittir.

İksad Publications - 2020©

Yayın Tarihi: 17.04.2020

IBSN- 978-625-7914-96-3

KONGRE KÜNYESİ

KONGRE ADI

5. ULUSLARARASI GAP SOSYAL
BİLİMLER KONGRESİ

TARİHİ VE YERİ

3-5 Nisan 2020

Gaziantep, Türkiye

DÜZENLEYEN KURUM

İKSAD- İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar
Enstitüsü

KOORDİNATÖR

Alina AMANZHLOVA

KONGRE DİLLERİ

Türkçe ve tüm lehçeleri, İngilizce, Rusça, Çince

SUNUM ŞEKLİ

Sözlü Sunum

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

Dr. Esra SİVEREKLİ
Harran Üniversitesi (Bilim Kurulu Başkanı)

Dr. Adil AKINCI
Kırklareli University

Dr. Yegane HACIYEVA
Azerbaijan University of Languages

Dr. Bayram POLAT
Omer Halisdemir University

Dr. Elvan YALCINKAYA
Omer Halisdemir University

Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM
Namık Kemal University

Dr. Çınarə QƏHRƏMANOVA
Azerbaijan University of Languages

Dr. Maha Hamdan ALANAZI
Riyadh King Abdulaziz University

Dr. Xatirə ƏLİYeva
Azerbaijan State Pedagogical University

Dr. Mustafa TALAS
Ömer Halisdemir University

Dr. Vaqif ƏLİYEV
Azerbaijan State Pedagogical University

Dr. Umran TURKYILMAZ
Gazi University

Dr. Gülçöhrə ALIYEVA
Azerbaijan State Pedagogical University

Dr. Salih OZTURK
Namık Kemal University

Dr. Sehrana KASIMI
Azerbaijan National Academy of Sciences

Dr. Seyithan SEYDOŞOĞLU
Siirt University

Dr. Melahat BABAYEVA
Azerbaijan State Pedagogical University

Dr. Sarash KONYRBAEVA
Kazakh State Women's Pedagogy University

Dr. Nuri KAVAK
Eskişehir Osmangazi University

Dr. Mehriban EMEK
Adiyaman University

Dr. Mehmet Nuri ÇINARCI
Van 100 Yıl University

Dr. Nazilə ABDULLAZADE
Azerbaijan State Pedagogical University

Dr. Şahin FİLİZ
Akdeniz University

Dr. TALEH HALİLOV
Nakhchivan State University

Dr. GÜLLER ŞAHİN
Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi

Dr. Mustafa Hilmi BULUT
Sivas Cumhuriyet University

Dr. M. Hakan CEVHER
Ege University

Dr. Arzu KALAFAT ÇAT
Bolu Abant İzzet Baysal University

Dr. Yunus DOĞAN
Fırat University

Dr. Nezihe ŞENTÜRK
Gazi University

Dr. Nevzat TETİK
İnönü University

Dr. Yasemin KÜÇÜKÖZKAN
Osmaniye State Hospital

Dr. Kerem ASMAZ
Yıldız Technical University

Dr. Ayşe Feyda NURSAL
Hitit Universiti

Dr. Emel ASLANKARAYİĞİT UĞURLU
Marmara University

Dr. Kevser KÖKLÜ
Yıldız Technical University

Dr. Sema İŞİSAĞ ÜÇÜNCÜ
Ege University

Dr. Mustafa ÖZKAN
Trakya University

Dr. Yasemin KÜÇÜKÖZKAN
Osmaniye State Hospital

Dr. Berkan ZÖHRA
Amasya University

Dr. Hülya ÇİÇEK
Gaziantep University

Dr. Aybike Ayfer KARADAĞ
Düzce University

Dr. Nurhan KESKİN
Van Yüzüncü Yıl University

Dr. Mehmet Fırat BARAN
Siirt University

Dr. Arzu ALTUNTAŞ
Siirt University

Dr. Görkem ÖRÜK
Siirt University

Dr. Ahmet TERZİOĞLU
Harran University

Dr. Ali Erdal GÜNEŞ
Harran University

Dr. Hisamettin DURMAZ
Harran University

Dr. Serap Kılıç ALTUN
Harran University

Dr. İsmail Şah HAREM
Harran University

Dr. Deniz KORKMAZ
Harran University

Dr. Birten EMRE
Harran University

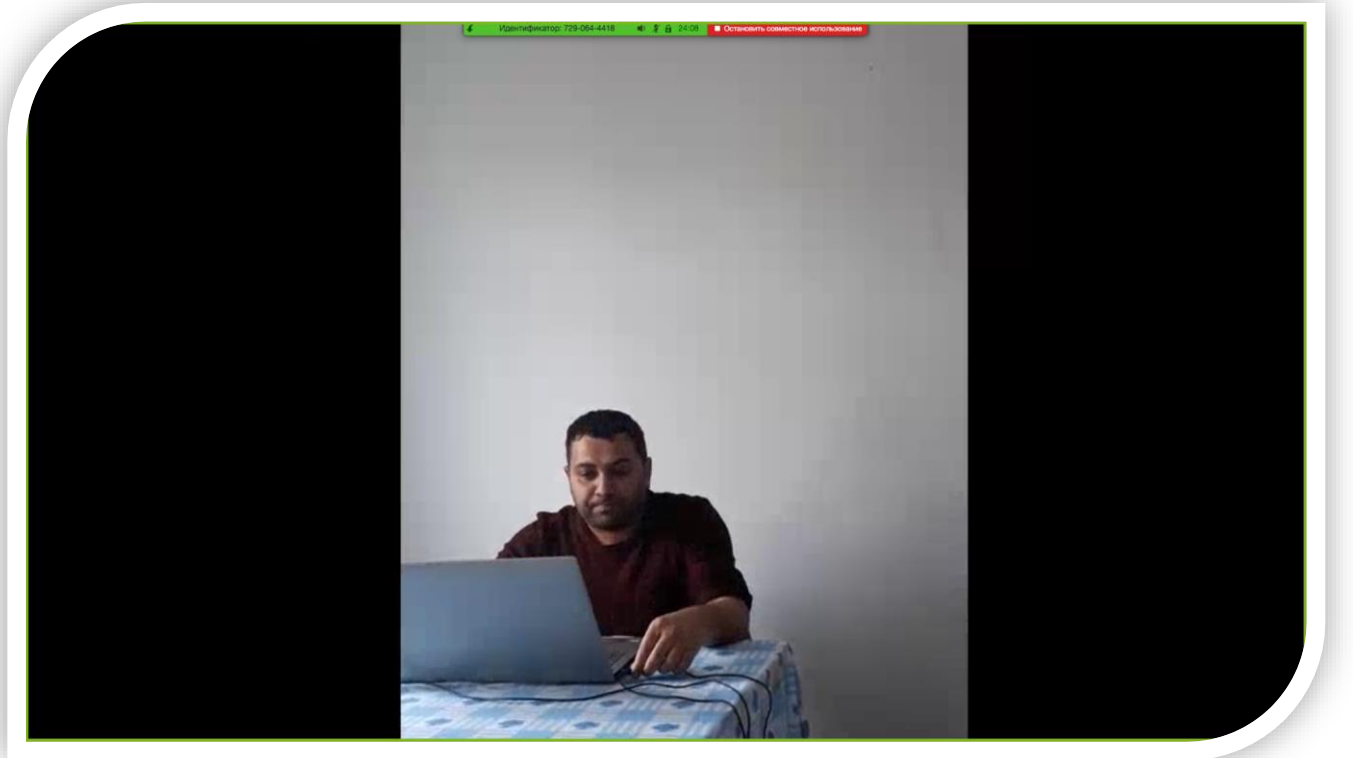
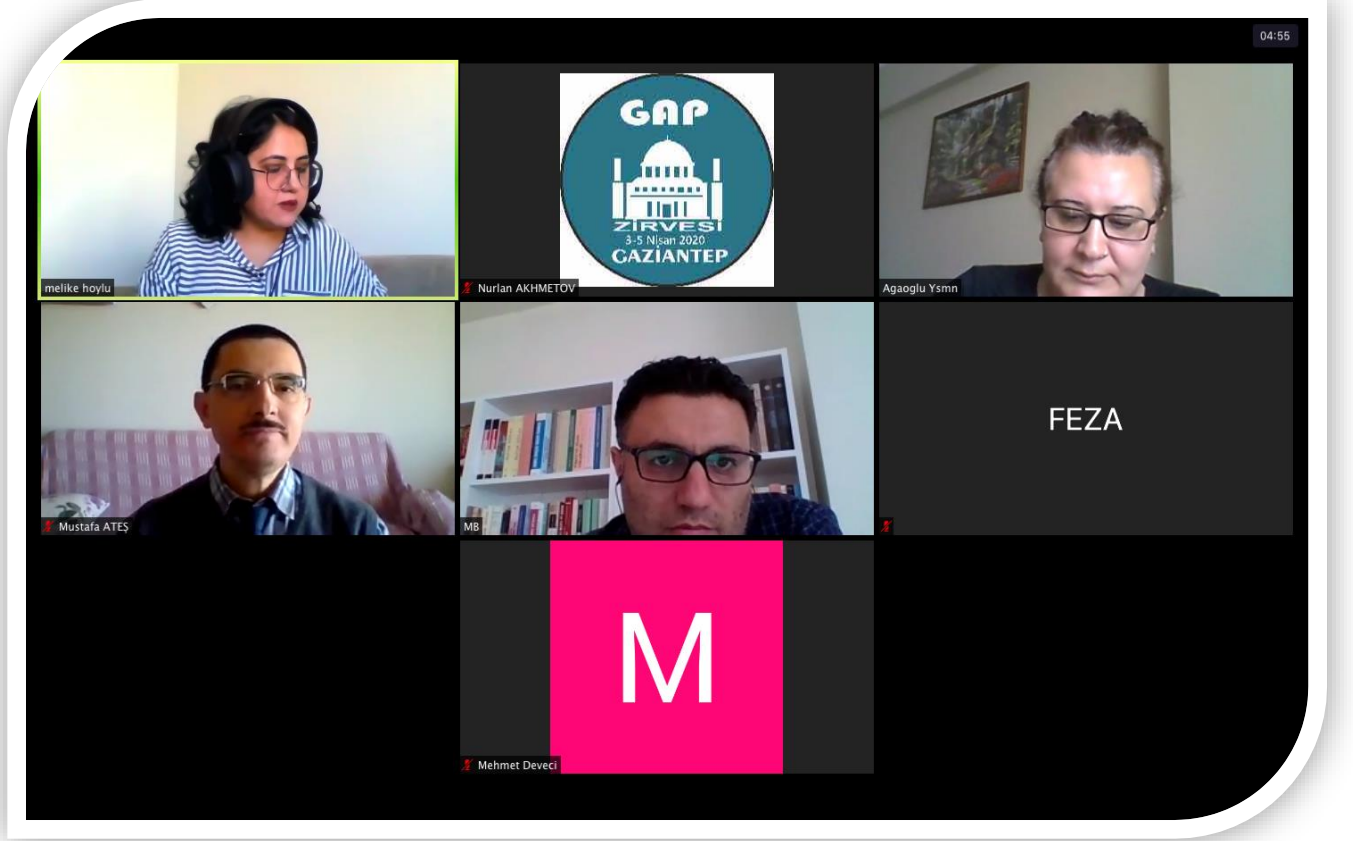
Dr. Nilgün PAKSOY
Harran University

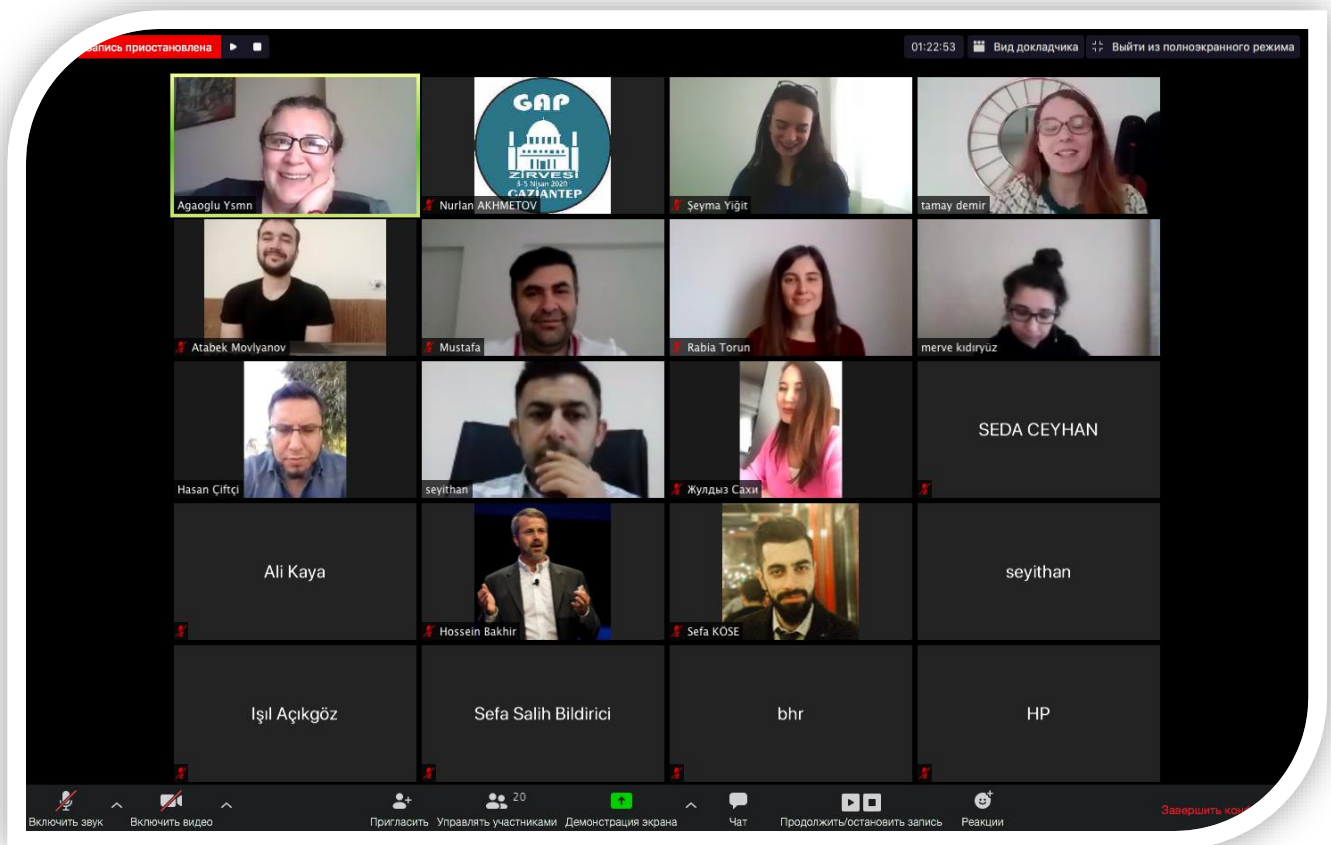
Dr. Ali İNAN
Van 100 Yıl University

Dr. Şeyma AYDEMİR
Hitit University

Dr. Rıdvan KALAÇ
Van 100 Yıl University

FOTOĞRAF GALERİSİ

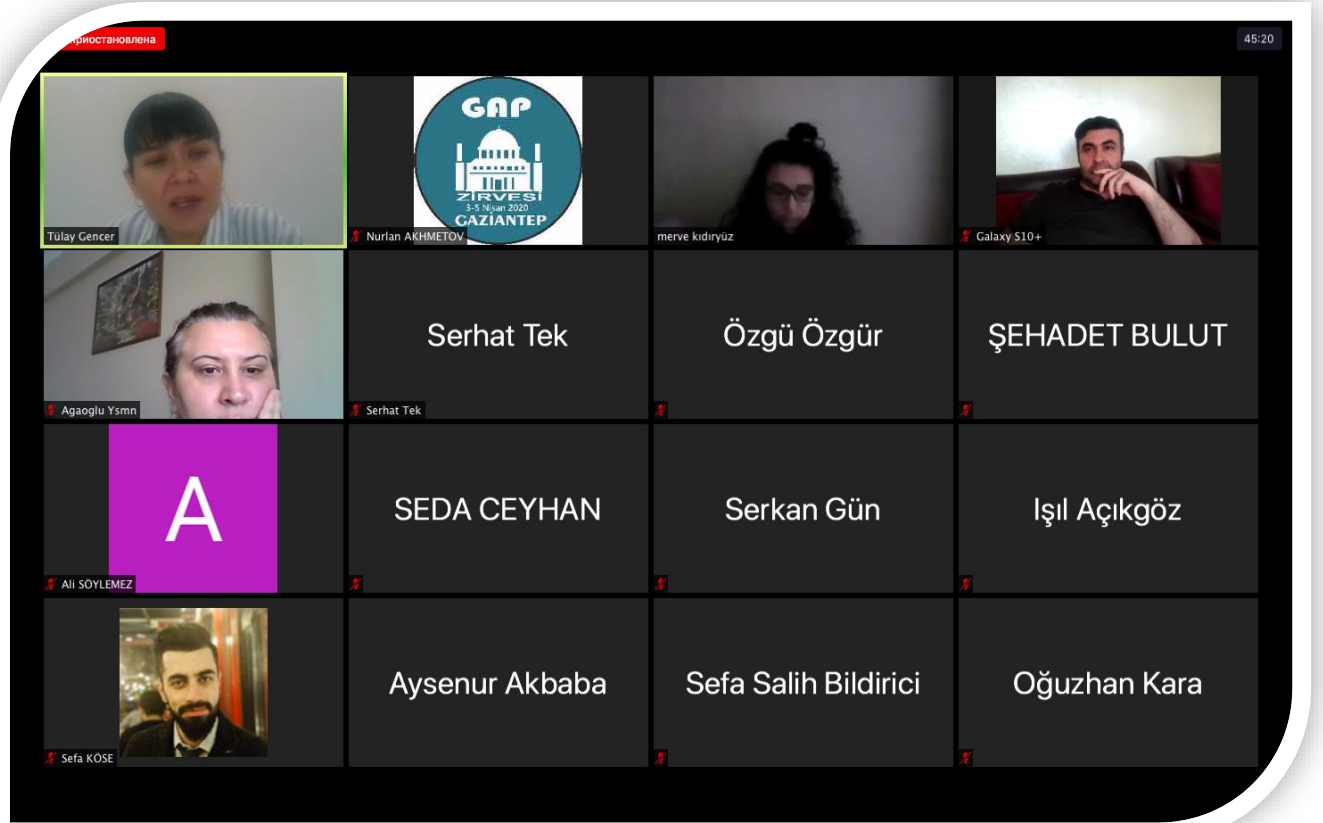
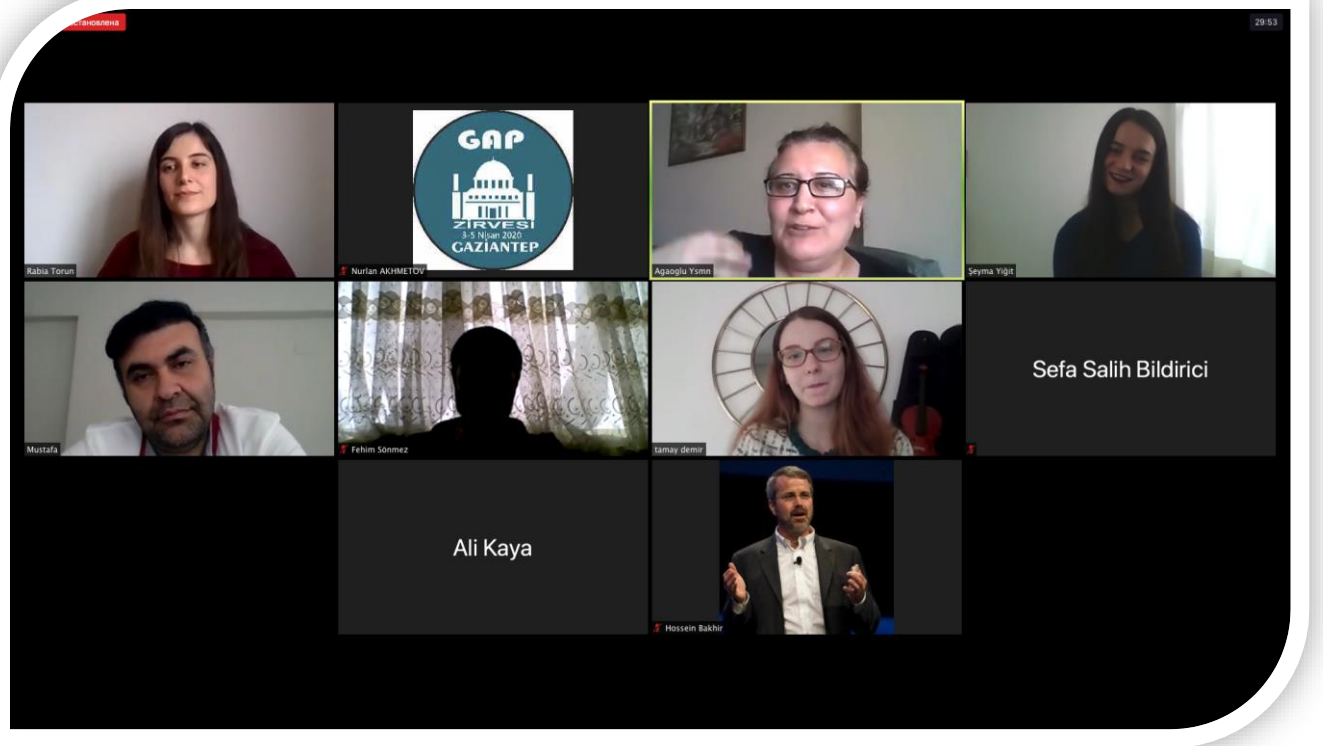

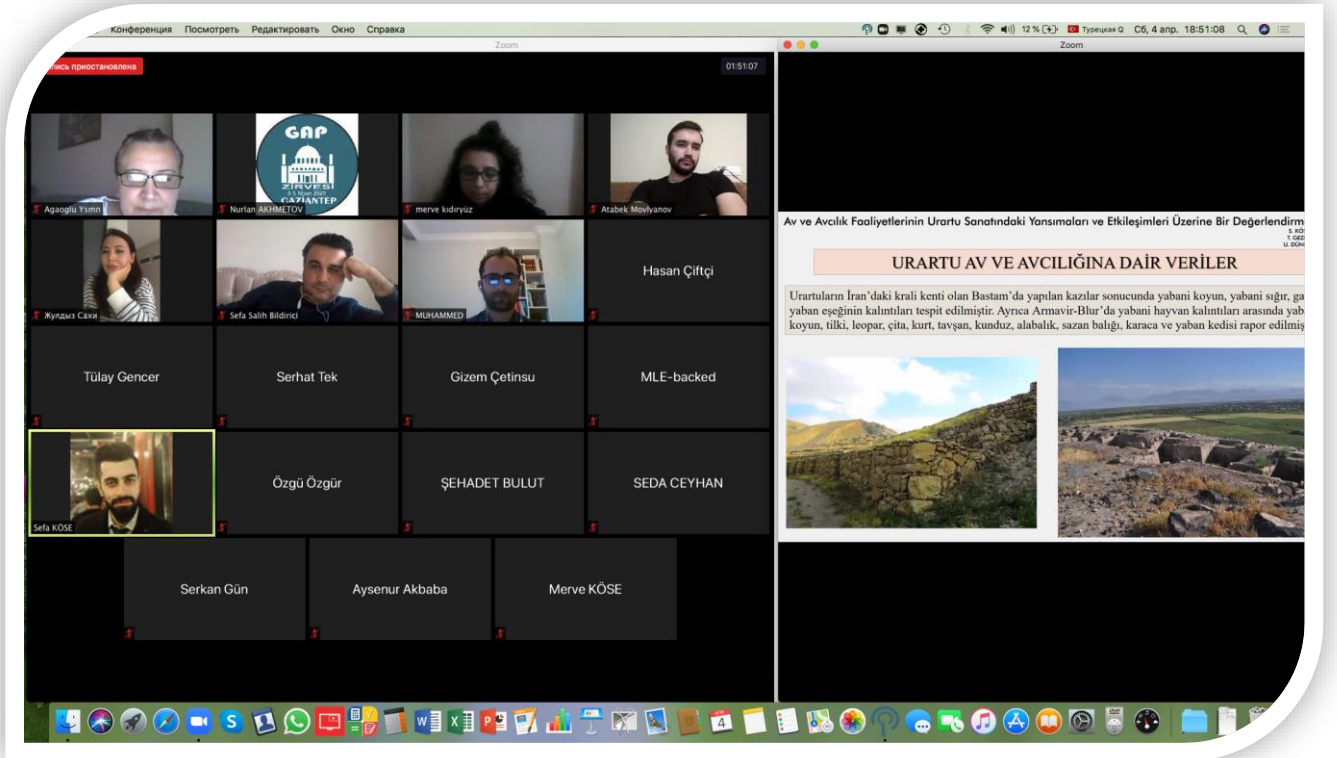
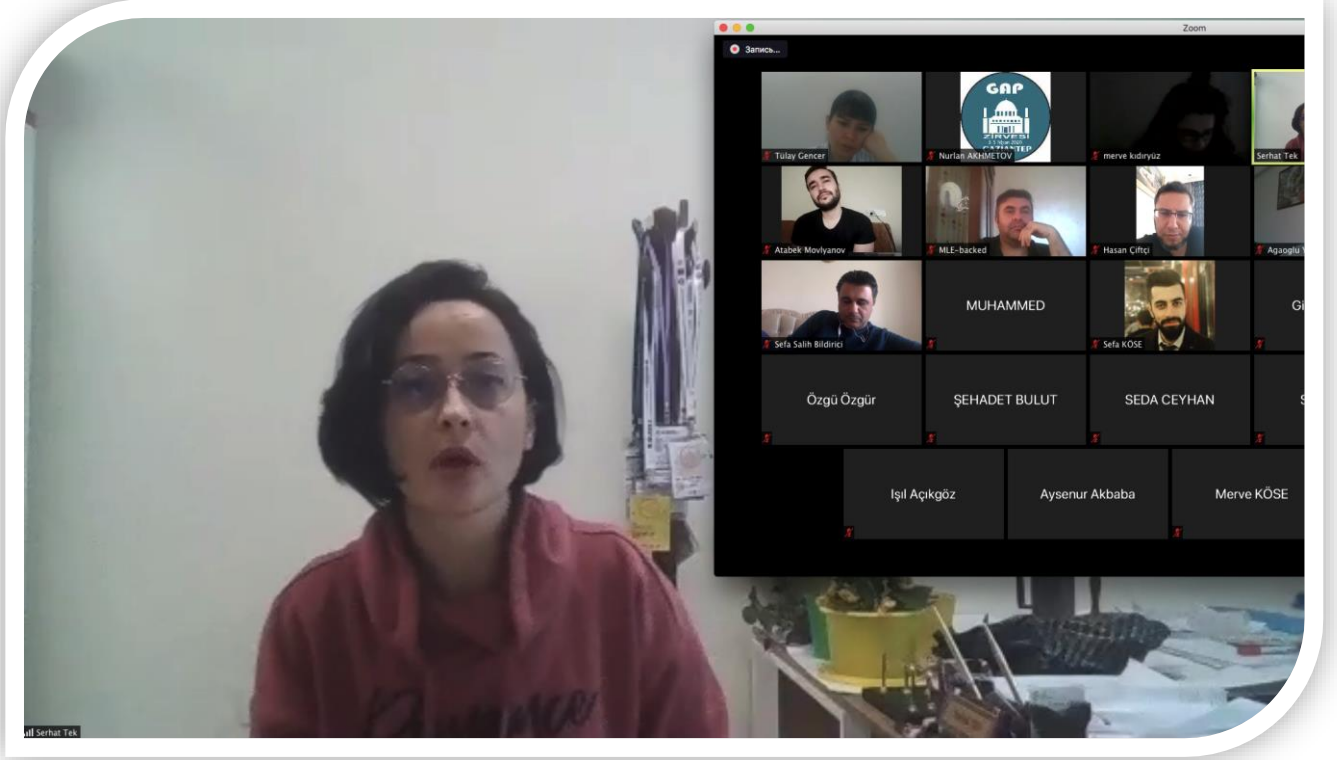
LITERATURE REVIEW

- Hyland points out that metadiscourse is based on a view of writing as a social interaction, and reveals the ways writers try to interact with their readers within the interactional functions and resources available in the community they belong to (2005).
- “Hedges appear least in Methods, which is the least discursive section, and are most highly represented in Discussions, where claims are made and the significance of results argued” (Hyland, 1994, p.243)

Участники (9)

- Nurlan AKH... (Организатор, и)
- Şeyma Yiğit
- Rabia Torun
- Ali Kaya
- Agaoglu Ysmn
- Hossein Bakhr

5. ULUSLARARASI GAP SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

3-5 Nisan 2020

Gaziantep

KONGRE YERİ: Tuğcan Hotel

Adres: Akyol, Atatürk Blv. No:34, 27010 Şahinbey/Gaziantep, Türkiye

Tel: +90 342 220 43 23

KONGRE PROGRAMI

Online (Video Konferans ile) Sunum

ÖNEMLİ, DİKKATLE OKUYUNUZ LÜTFEN

- ❖ Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildiriler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- ❖ Online sunum yapabilmek için <https://zoom.us/join> sitesi üzerinden giriş yaparak “Meeting ID or Personal Link Name” yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- ❖ Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- ❖ Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- ❖ Uygulama tablet, telefon ve PC’lerde çalışıyor.
- ❖ Her oturumdaki sunucular, sunum saatinden 5 dk öncesinde oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- ❖ Tüm kongre katılımcıları canlı bağlanarak tüm oturumları dinleyebilir.
- ❖ Moderatör – oturumdaki sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) kısmından sorumludur.

Dikkat Edilmesi Gerekenler - TEKNİK BİLGİLER

- ✓ Bilgisayarınızda mikrofon olduğuna ve çalıştığına emin olun.
- ✓ Zoom’da ekran paylaşma özelliğine kullanabilmelisiniz.
- ✓ Kabul edilen bildiri sahiplerinin mail adreslerine Zoom uygulamasında oluşturduğumuz oturuma ait ID numarası gönderilecektir.
- ❖ Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir
- ❖ Kongre programında yer ve saat değişikliği *gibi talepler dikkate alınmayacaktır*
- ❖ Programda herhangi bir eksiklik/yazım hatası olduğunu düşünüyorsanız lütfen en geç 01 Nisan 2020 tarihine (saat 17:00) kadar e-mail ile bilgilendirme yapınız

5. Uluslararası GAP Sosyal Bilimler Kongresi
3-5 Nisan 2020
Gaziantep, TÜRKİYE

04.04.2020
CUMARTESİ/ 09:00-11:00

SAAT	OTURUM 1.	Moderatör: Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ
09:00-09:15	Dr. Mehmet BOZASLAN	İSLAM MEDENİYETİNİN BİLİM VE TEKNOLOJİYE KATKILARI X.YÜZYIL İSLAM ALİMLERİ ÖRNEĞİ
09:15-09:30	Dr. Mehmet BOZASLAN	TALAS SAVAŞI'NIN İSLAM TARİHİNDEKİ ÖNEMİ VE TÜRKLERİN MÜSLÜMAN OLUŞUNDA ETKİLİ OLAN UNSURLAR
09:30-09:45	Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ Semra ÇERKEZOĞLU	KAZAN HANLIĞI
09:45-10:00	Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ Ersin GÜRBÜZ	KÜRESEL VE BÖLGESEL KONUMLAMA SİSTEMLERİNİN ASKERİ SAVUNMA ALANLARINDA KULLANIMI VE TEKNOLOJİ GEREKSİNİMLERİ
10:00-10:15	Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ Nuri ÖZTÜRK	BİLGE TONYUKUK VE GÖKTÜRK DEVLETİ'NE KATKILARI
10:15-10:30	Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ Ayse Nur OKUTUCU	PALEOLİTİK ÇAĞ'DA BESLENME
10:30-10:45	Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ Cesur ÖZÇÖREKÇİ	AHRAR FIRKASI
10:45-11:00	Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ Muhammed Kubilay MUSTAFA	BAAS PARTİSİ VE ARAP BAHARİ

5. Uluslararası GAP Sosyal Bilimler Kongresi
3-5 Nisan 2020
Gaziantep, TÜRKİYE

04.04.2020
CUMARTESİ/ 11:00-12:45

SAAT	OTURUM 2.	Moderatör: Dr. Öğr. Üyesi Feza SOLAK TUYGUN
11:00-11:15	Abdullatif ÖZARSLAN	TEVRAT VE İNCİL’LERDE KADIN KARŞITI SÖYLEMLER
11:15-11:30	Melike HOYLU	VERGİLER
11:30-11:45	Dr. Mustafa ATEŞ	TANRI’YA SIFAT ATFETME PROBLEMİNE YAKLAŞIMLARI BAKIMINDAN HERBERT SPENCER VE BORDEN PARKER BOWNE’UN MUKAYESESİ
11:45-12:00	Mehmet DEVECİ	MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE MODERNİTEYE İSLAMCILIK, BATICILIK, TÜRKÇÜLÜK FELSEFİ PERSPEKTİFİNDEN YAKLAŞIMLAR
12:00-12:15	Dr. Öğr. Üyesi Feza SOLAK TUYGUN	BREXİT ANLAŞMASI SONRASI İNGİLTERE-AB İLİŞKİLERİNDE YENİ BİR DÖNEM: “GEÇİŞ SÜRECİ”
12:15-12:30	Dr. Öğr. Üyesi Feza SOLAK TUYGUN	BREXİT SÜRECİNDE “BACKSTOP” KRİZİ VE BREXİT ANLAŞMASI
12:30-12:45	Dr. Öğr. Üyesi Serpil KIR ELİTAŞ	HABER OLUŞUM SÜRECİNDE HABER FOTOĞRAFLARI: SUÇ VE SUÇLUNUN HABER FOTOĞRAFLARINDAKİ TEMSİLİ

5. Uluslararası GAP Sosyal Bilimler Kongresi
3-5 Nisan 2020
Gaziantep, TÜRKİYE

04.04.2020
CUMARTESİ/ 13:00-14:45

SAAT	OTURUM 3.	Moderatör: Dr. Ali İNAN
13:00-13:15	Arş. Gör. Dr. Rıdvan KALAÇ	BEDRUDDİN EL-MAKDİSÎ'YE GÖRE HZ. PEYGAMBER'İN FİLLERİ
13:15-13:30	Arş. Gör. Dr. Rıdvan KALAÇ	ABDULĞANÎ EL-MAKDİSÎ (ö.600/1203) VE el-KEMÂL FÎ ESMÂİ'R-RİCÂL ADLI ESERİ
13:30-13:45	Arş. Gör. Muhyettin ÖZEN Dr. Ali İNAN	ÇOK KÜLTÜRLÜ AVRUPA ÜLKELERİNDE DİN EĞİTİMİ
13:45-14:00	Dr. Ali İNAN Arş. Gör. Muhyettin ÖZEN	ÜNİVERSİTELİ GENÇLERİN MUHAFAZAKÂR VE MODERNİST DİN ANLAYIŞI DÜZEYLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
14:00-14:15	Arş. Gör. Yusuf KAĞANARSLAN	FARKLI BAKIŞ AÇILARIYLA TARTIŞMALAR ODAĞINDA İCMÂ
14:15-14:30	Arş. Gör. Yusuf KAĞANARSLAN	NEVEVÎ'NİN TAHARET KONULARINDA KABUL GÖRMEYEN TERCİHLERİ
14:30-14:45	Polad ALİYEV Sertaç HOPOĞLU	GAYRİSAFİ YURTIÇİ HÂSILA İÇERİSİNDE ÜCRET GELİRLERİNİN HACMİNİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER

5. Uluslararası GAP Sosyal Bilimler Kongresi
3-5 Nisan 2020
Gaziantep, TÜRKİYE

04.04.2020
CUMARTESİ/ 15:00-16:30

SAAT	OTURUM 4.	Moderatör: Prof. Dr. Bena GUL PEKER
15:00-15:15	Rabia TORUN	ANALYSIS OF CONCLUSION PARTS OF ELT MA AND PHD THESES IN TURKEY IN TERMS OF HEDGES AND BOOSTERS
15:15-15:30	Assoc. Prof. Dr. Semra SARAÇOĞLU Rabia TORUN	A LITERATURE REVIEW ON READING STRATEGIES IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING
15:30-15:45	Şeyma Nur YİĞİT	ANALYSING THE USE OF HEDGES AND BOOSTERS IN THE CONCLUSION PARTS OF THE ELT MA THESES WRITTEN BY NATIVE AND NON-NATIVE ACADEMICIANS: A GENDER DIFFERENCE PERSPECTIVE
15:45-16:00	Assoc. Prof. Dr. Zekiye Müge TAVİL Şeyma Nur YİĞİT	A LITERATURE REVIEW ON FLIPPED CLASSROOM MODEL IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING
16:00-16:15	Tamay YILMAZ	ANALYSIS OF INTRODUCTION PARTS OF ELT MA AND PHD THESES IN TURKEY IN TERMS OF HEDGES AND BOOSTERS
16:15-16:30	Prof. Dr. Bena GUL PEKER Tamay YILMAZ	A LITERATURE REVIEW ON SPEAKING STRATEGIES IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING

5. Uluslararası GAP Sosyal Bilimler Kongresi
3-5 Nisan 2020
Gaziantep, TÜRKİYE

04.04.2020
CUMARTESİ/ 17:00-18:30

SAAT	OTURUM 5.	Moderatör: Doç. Dr. Ayşe Nur Buyruk AKBABA
17:00- 17:15	Doç. Dr. Ayşe Nur Buyruk AKBABA	FAİZSİZ FİNANS MUHASEBE STANDARTLARI
17:15- 17:30	Özgü ÖZGÜR	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ İŞLETME TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI ÖĞRENCİLERİNİN AKADEMİK HİZMETLERE İLİŞKİN BEKLENTİ VE MEMNUNİYET DÜZEYİ'Nİ BELİRLEMeye YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA
17:30- 17:45	Dr. Tülay GENCER	YÖN VE DEVRİM DERGİSİNİN TÜRK DÜŞÜNCE DÜNYASINDAKİ YERİ
17:45- 18:00	Dr. Tülay GENCER	MAKRO TARİH ÇALIŞMASINA BİR ÖRNEK: TÜRKİYE'NİN DÜZENİ DÜN-BUGÜN-YARIN
18:00- 18:15	Dr. Öğr. Üyesi Serhat TEK Öğr. Gör. Başak DÜZEL	DOĞAL AFETLER SONRASI SOSYAL HİZMETLERİN SUNUMU: ELAZIĞ DEPREMİ ÖRNEĞİ
18:15- 18:30	Öğr. Gör. Başak DÜZEL Dr. Öğr. Üyesi Serhat TEK	DEZAVANTAJLI BİREYLERLE SOSYAL HİZMET DEYİNCE AKLİMIZA HANGİ GRUPLAR GEL(M)İYOR: NADİR HASTALIKLAR

5. Uluslararası GAP Sosyal Bilimler Kongresi
3-5 Nisan 2020
Gaziantep, TÜRKİYE

04.04.2020
CUMARTESİ/ 19:00-20:45

SAAT	OTURUM 6.	Moderatör: Dr. Öğretim Üyesi EKREM UYSAL
19:00-19:15	Sefa KÖSE Tugay GEZEN Uğur DÜNDAR	AV VE AVCILIK FAALİYETLERİNİN URARTU SANATINDAKİ YANSIMALARI VE ETKİLEŞİMLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
19:15-19:30	Öğr. Gör. Şehadet BULUT Muhammed ÇELİK Seda YELDAN	YOKSULLUĞU ETKİLEYEN YAPISAL FAKTÖRLERİN ANALİZİ: GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ
19:30-19:45	Öğr. Gör. Şehadet BULUT	KADININ İŞGÜCÜNE KATILIM ORANINA ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN ANALİZİ: SEÇİLİ OECD ÜLKELERİ ÖRNEĞİ
20:00-20:15	Dr. Öğretim Üyesi EKREM UYSAL	İMAMİYYE ŞİASINDA MERCİ-İ TAKLİD VE VELAYET-İ FAKİH NAZARİYESİ
20:15-20:30	Dr. Öğretim Üyesi EKREM UYSAL	ŞİA'NIN POLİTİK OLARAK EHL-İ SÜNNET'E OLAN ETKİSİ
20:30-20:45	Araş. Gör. Ezgi KAŞDARMA Araş. Gör. Adem KANTAR	KONTROL ODAĞI İLE DEPRESYON DÜZEYİ ARASINDAKİ İLİŞKİDE STRESLE BAŞETME STRATEJİLERİNİN VE GELECEĞE YÖNELİK BEKLENTİNİN ARACI ROLÜNÜN İNCELENMESİ

İÇİNDEKİLER

KONGRE KÜNYESİ	I
BİLİM KURULU	II
FOTOĞRAF GALERİSİ	III
KONGRE PROGRAMI	IV
İÇİNDEKİLER	V

TAM METİNLER

Doç. Dr. Ayşe Nur Buyruk AKBABA

FAİZSİZ FİNANS MUHASEBE STANDARTLARI

1

Dr. Öğr. Üyesi Serpil KIR ELİTAŞ

HABER OLUŞUM SÜRECİNDE HABER FOTOĞRAFLARI: SUÇ VE SUÇLUNUN HABER FOTOĞRAFLARINDAKİ TEMSİLİ

16

Dr. Öğretim Üyesi Mustafa ATEŞ

TANRI'YA SIFAT ATFETME PROBLEMİNE YAKLAŞIMLARI BAKIMINDAN HERBERT SPENCER VE BORDEN PARKER BOWNE'UN MUKAYESESİ

27

Özgü ÖZGÜR

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ İŞLETME TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI ÖĞRENCİLERİNİN AKADEMİK HİZMETLERE İLİŞKİN BEKLENTİ VE MEMNUNİYET DÜZEYİ'Nİ BELİRLEMeye YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

49

Öğr. Gör. Şehadet BULUT, Muhammed ÇELİK, Seda YELDAN

KADININ İŞGÜCÜNE KATILIM ORANINA ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN ANALİZİ: SEÇİLİ OECD ÜLKELERİ ÖRNEĞİ

88

Öğr. Gör. Şehadet BULUT

YOKSULLUĞU ETKİLEYEN YAPISAL FAKTÖRLERİN ANALİZİ: GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ

102

FAİZSİZ FİNANS MUHASEBE STANDARTLARI
INTEREST-FREE FINANCE ACCOUNTING STANDARDS**Doç. Dr. Ayşe Nur Buyruk AKBABA**

Bitlis Eren Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

Muhasebe ve Finansman ABD, Bitlis

ÖZET

Faizsiz finans muhasebe standartları, faizsiz finans kuruluşlarına yönelik yayımlanmıştır. Faizsiz finans kuruluşları özel finans kurumları faaliyetlerini faizsiz finansman prensibine göre yürüten kuruluşlardır. Faizsiz finansın temelinde paylaşım ve ortaklık kavramı vardır. Faizsiz bankacılık ilk girişim 1963-1967 yılları arasında gerçekleşmiş olup, Türkiye’de ise 1983 yılında Özel Finans Kurumlarının Kuruluşu ve Faaliyetleri adlı tebliğ ile başlamış, günümüzde de faaliyetlerine devam etmektedirler. Faizsiz finans muhasebe standartları, Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından çalışmalar yapılarak yayımlanmıştır. Faizsiz Finans Muhasebe Standartlarının yürürlüğe giriş tarihi 2020 olarak, Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu tarafından işaret edilmiştir. Yapılan açıklamalar; kavramsal çerçeve, faizsiz finans muhasebe rehberi ve faizsiz finans muhasebe standartları şeklindedir. Kavramsal çerçevede; faizsiz finans kuruluşlarının finansal raporlamasına ilişkin kavramsal bilgilere yer verilmiştir. Faizsiz finans muhasebe rehberinde; faizsiz finans muhasebe standartlarının faizsiz finans kuruluşları tarafından ilk kez uygulanmasına ilişkin açıklamalar yapılmıştır. Faizsiz finans muhasebe standartlarında ise yapılan işlemlere ilişkin yirmi iki adet Faizsiz Finans Muhasebe Standardı yayımlanmıştır. Yayımlanmış olan standartlarda, bazı muhasebe ve finansal raporlama standartları ile benzer standartlar olmakla birlikte çoğunlukta faizsiz finans işlemlerine özgü farklılıklar söz konusudur. Yayımlanmış olan bu standartlar ile Faizsiz Finans Kuruluşlarına ve Türk Bankacılık sektörüne etkisinin olması mümkündür. Çalışmada; faizsiz finans kuruluşlarında yapılan muhasebe işlemlerinin neler olabileceği, yayımlanmış olan muhasebe standartları hakkında bilgi sunulması ve mevcut muhasebe standartları ile karşılaştırılması benzerlikler, farklılıklar hakkında bilgi verilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla çalışmada; faizsiz finans kuruluşları ile ilgili kavramsal bilgilere, muhasebe ile ilgili yapılan işlemlere, yayımlanmış olan muhasebe standartlarına, mevcut yayımlanmış olan muhasebe ve finansal raporlama standartları ile karşılaştırılmasına yer verilmiş, benzerlikler ve farklılıklar ele alınarak ulaşılan sonuca göre bu konuda bilgi sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Standart, Faizsiz Finans, Muhasebe Standardı**ABSTRACT**

Interest-free finance accounting standards have been published for interest-free financial

institutions. Interest-free financial institutions are private financial institutions that carry out their activities according to the principle of interest-free financing. The concept of sharing and partnership is at the core of interest-free finance. The interest-free banking first attempt took place between 1963 and 1967. In Turkey began with the notification from the Special Finance Institutions Establishment and Operations in 1983. Today, they continue their activities. Interest-free finance accounting standards have been published by the Public Oversight Accounting and Auditing Standards Authority. The effective date of the Interest-free Finance Accounting Standards was pointed out by the Public Oversight Accounting and Auditing Standards Board as 2020. Disclosures are conceptual framework, interest-free finance accounting guide and interest-free finance accounting standards. In the conceptual framework, conceptual information on financial reporting of interest-free financial institutions is included. In the interest-free finance accounting guide, explanations were made regarding the application of interest-free finance accounting standards for the first time by interest-free finance institutions. In the interest-free finance accounting standards, twenty-two interest-free finance accounting standards have been published. Although there are some accounting and financial reporting standards similar standards in the published standards, there are differences specific to interest-free finance transactions in the majority. With these published standards, it is possible to have an impact on Interest-free Finance Institutions and the Turkish Banking sector. In this study, it is aimed to provide information about the accounting procedures performed in interest-free financial institutions, information about the published accounting standards and to compare them with the existing accounting standards. For this purpose, in this study conceptual information about interest-free financial institutions, accounting transactions, accounting standards published, comparison with the current published accounting and financial reporting standards are included, and information is presented on this subject according to the result obtained by considering similarities and differences.

Keywords: Standard, Interest-Free Finance, Accounting Standard

1. GİRİŞ

Standart, belirli bir kritere uygun bir nitelik ve karşılaştırma ölçüsüdür. Muhasebe standardı ise muhasebe uygulamalarına yön veren kurallardır. Uluslararası Muhasebe Standartlarının oluşturulması konusunda ilk tartışmalar 1960’larda başlamıştır. İlk defa 1972 yılında Sidney’de yapılan 10. Uluslararası Muhasebeciler Kongresi’nde gündeme gelmiştir. Komite, 1973 yılında Kanada, Fransa, Almanya, Japonya, Meksika, Hollanda, İngiltere, İrlanda ve Amerika’daki profesyonel muhasebe kurumları tarafından yapılan anlaşma ile kurulmuştur.

Muhasebe örgütlerinin uluslararası alandaki çalışmaları, 1977 yılında Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC) çatısı altında organize olmuştur. 1982 yılında, IASC ve IFAC; IASC’nin uluslararası muhasebe standartlarını oluşturmada ve uluslararası muhasebe sorunları üzerinde

tartışma çalışmaları yayınlama konusunda tek ve tam yetkili olduğu konusunda anlaşmaya varılmıştır. 2001 yılına kadar IASC faaliyetlerine devam etmiş, 2001 yılından sonra komite Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu'na (IASB) dönüştürülmüştür. Türkiye'de de muhasebe standartlarına yönelik çalışmalarda uluslararası yapılan çalışmalar esas alınmıştır.

Faizsiz Finans Muhasebe Standartları (FFMS), faizsiz finans kuruluşları tarafından yapılan, finansal raporlama ve muhasebeleştirme işlemleri için yol gösteren ölçülerdir. Türkiye'de yapılan FFMS çalışmalarında, İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetim Kurulu (AAOIFI) tarafından yapılan çalışmalar esas alınmıştır. Yapılan çalışmalarda bu alan da faaliyet gösteren kuruluşların finansal açıdan yapmaları gereken işlemlerde yol gösterici olunması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda bu çalışmanın ilk bölümünde; muhasebe standartları ile ilgili bazı kavramlara, Faizsiz Finans Muhasebe Standartlarına, Faizsiz Finans Muhasebe Standartları ile Muhasebe Standartları arasındaki farklara, son bölümde ise elde edilen sonuca yer verilmiştir.

2. MUHASEBE STANDARTLARI İLE İLGİLİ BAZI KAVRAMLAR

Çalışmanın bu bölümünde; muhasebe standardı kavramına ve muhasebe standartlarının gelişim sürecine yer verilmiştir.

2.1. Muhasebe Standardı Kavramı

Standart, belirli bir kritere uygun bir nitelik ve karşılaştırma ölçüsüdür. Muhasebe standardı ise muhasebe uygulamalarına yön veren kurallar olarak tanımlanabilir (Erol ve Aslan, 2017:58).

Muhasebe standartları, muhasebe bilgilerinin elde edilme ve kullanım sürecinde uyulması gereken kurallardır. Bu standartlar içerik olarak, muhasebe ilke ve kavramlarının uygulanmasında esas alınacak kuralları, yöntemleri ve değerlendirme ölçütlerini belirlemektedir (Kocamaz, 2012:108). Birçok ülke tarafından muhasebe işlemlerinde kendi ulusal çalışmalarına göre bütünlüğü sağlayabilecek uygulamadır (Camfferman ve Zeff, 2015:8).

2.2. Muhasebe Standartlarının Gelişim Süreci

Uluslararası Muhasebe Standartlarının oluşturulması konusunda ilk tartışmalar 1960'larda başlamış ve bu konunun bir örgüt (komite) tarafından yürütülmesine yönelik somut öneriler ise ilk defa 1972 yılında Sidney'de yapılan 10. Uluslararası Muhasebeciler Kongresi'nde gündeme gelmiştir (UMS Kurulu Yeniden Yapılanıyor-MUFAD, 2000:26).

Komite, 1973 yılında Kanada, Fransa, Almanya, Japonya, Meksika, Hollanda, İngiltere, İrlanda ve Amerika'daki profesyonel muhasebe kurumları tarafından yapılan anlaşma ile kurulmuştur (Yılmaz, 2003:95). Komitenin temel amacı, komitenin hedeflerine uygun olarak Uluslararası Muhasebe Standartlarını geliştirmek ve finansal tabloların raporlanmasında uyumu sağlayabilmektir (Shim ve Constas, 2001:159). Denetlenmiş hesapların ve finansal raporların sunulmasında dikkate alınması gerekli temel standartları belirleyip, bunları, kamuya açık bir

şekilde yayınlamak ve böylece bu hesapların dünya çapında kabul edilme ve dikkate alınma olanağını arttırmaktır (Yılmaz, 2003:95).

Muhasebe örgütlerinin uluslararası alandaki çalışmaları, 1977 yılında Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC) çatısı altında organize olmuştur. IFAC üyeliği, profesyonel muhasebe kuruluşlarına, şebekeleşme, uluslararası standartların gelişiminde yer alma gibi önemli yararlar sağlamaktadır (UMS Kurulu Yeniden Yapılanıyor-MUFAD, 2000:26).

IFAC bünyesinde IFAC Meclisi, IFAC Konseyi, IFAC Sekreterliği ve Kamu Sektörü Komitesi şeklinde alt birimler oluşturulmuştur (Yanık, 2003:182). 1982 yılında, IASC ve IFAC; IASC'nin uluslararası muhasebe standartlarını oluşturmada ve uluslararası muhasebe sorunları üzerinde tartışma çalışmaları yayınlama konusunda tek ve tam yetkili olduğu konusunda anlaşmaya varılmıştır. Aynı dönemde, IFAC'ın tüm üyeleri IASC'nin de üyesi olmuşlardır. Böylece IASC ve IFAC bir çatı altında toplanmıştır (Akgül Ataman ve Akay, 2002:35-37). 2001 yılına kadar komite faaliyetlerine devam etmiş, komite Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu'na (IASB) dönüştürülmüştür (Erol ve Aslan, 2017:62).

Aynı yıl Avrupa Komisyonu, 2005 yılının başından itibaren tüm Avrupa Birliği'nde yer alan ülkeler mali tablolarını düzenlemelerinde IASB tarafından yayınlanan standartlarının zorunlu olarak uygulanacağını ilan etmiştir (IFAC Haberleri, 2004:160). IASB 2001 yılında, söz konusu standartların bundan sonra IFRS'ye (Uluslararası Finansal Raporlama Standartları) dönüştürülmesine karar vermiştir (Gökdeniz, 2004:166). Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi (IASC) 2001 yılından önce, 34 tanesi halen yürürlükte olan 41 tane Uluslararası Muhasebe Standardı yayınlamıştır (Akay, 2003:111).

1973 yılından 2000 yılına kadar Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi (International Accounting Standards Committee-IASC) Uluslararası Muhasebe Standartları tarafından yayınlanmış, komite 2001 yılında revizyonlar sonucu olarak Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu'na (International Accounting Standards Board-IASB) dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm sonucunda eski standartların başka bir standart tarafından kaldırılana kadar muhasebe standardı olarak yürürlükte olması ve çıkarılacak yeni standartların Uluslararası Finansal Raporlama Standardı olarak yayımlanması kararlaştırılmıştır (Korkmaz, Temel ve Birkan, 2007:97). Uluslararası muhasebe standartları, muhasebe bilgilerinin elde edilmesini ve kullanılmasını düzenlemekte, gerçeğe uygun muhasebeye dayandığı söylenebilir (Gör, 2017:382). Uluslararası yapılan çalışmalar esas alınarak birçok ülke kendi yerel düzenlemelerini yaparak uyumlaştırılmış olarak muhasebe standartlarını yayımlamıştır (Çankaya ve Hatipoğlu, 2011:63).

Standartların uygulanmasında bazı olumlu durumlar olabileceği gibi, her ülkenin kültürel ekonomik işletme yapılarındaki farklılıklar gibi bazı olumsuzluklarında olabileceği söz konusu olmuştur (Özkan ve Erdener Acar, 2010:53). Bu olumsuzluklara karşın muhasebe standartları uygulanmaya başlanmış ilk yapılan çalışmalardan günümüze kadar tüm gelişim süreci Türkiye'de

de uyumlaştırma çalışmaları yapılmıştır.

Türkiye'de muhasebe standartlarının gelişimi devlet öncülüğünde gerçekleşmiş, ekonomik ve siyasi olarak ilişkilerimizin yoğun olduğu ülkeler örnek alınarak aktarılan yasalar ile bu ülke uygulamalarının etkileri olmuştur (Başpınar, 2004:46).

Türkiye’de yapılan çalışmalar uluslararası yapılan çalışmalar esas alınarak benzer bir şekilde yapılmıştır. Ulusal ve uluslararası alanda birlik sağlanması amacı ile 2013 yılında Yeni Türk Ticaret Kanunu yürürlüğe girmiş, başlangıçta işletmelerin standartları uygulaması isteğe bağlı bırakılmış, ancak Yeni Türk Ticaret Kanunun uygulanmaya başlaması ile zorunlu hale getirilmiştir (Erol Fidan ve Uysal, 2017:24-25).

Başlangıçta Türkiye Muhasebe Standartları (TMS), TÜRMOB tarafından kurulmuş bulunan Türkiye Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu (TMUDESK) tarafından oluşturulmuştur (Sümer, 1997:21). Daha sonra yapılan uluslararası çalışmalara uyum sağlayabilmek adına Türkiye’de de benzer çalışmalar yapılmış, muhasebe standartları kurulu kurulmuştur.

Türkiye’de muhasebe standartları Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu tarafından yayımlanmıştır. Muhasebe standartlarının oluşturulması, yayınlanması için kurulmuş idari ve mali özerkliğe sahip kamu tüzel kişiliği olan bir kuruluştur (Ulus, 2010:77). Daha sonra yapılan düzenlemeler sonucunda 2011 yılında Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu kurulmuştur. Muhasebe ve finansal raporlama standartları bu kurum tarafından yayımlanmaya başlamıştır (KGK, 01.03.2020). Kurum tarafından yayımlanmış olan 16 adet Türkiye Finansal Raporlama Standardı (TFRS), 25 adet Türkiye Muhasebe Standardı (TMS) ve bu standartlara ek olarak TFRS/TMS yorumları yer almaktadır (KGK-TMS/TFRS 2020 Seti, 03.03.2020). Uluslararası yayımlanmış olan standartlarda, Türkiye’de yayımlanmış olan standartlar uluslararası yapılan çalışmalar esas alındığı için bu standartlar ile benzerdir (IAS Plus-Standards, 03.03.2020)

3. FAİZSİZ FİNANS MUHASEBE STANDARTLARI

Bu bölümde, Faizsiz Finans Muhasebe Standartları konusuna ve Muhasebe Standartları ile karşılaştırılmasına yer verilmiştir.

3.1. Faizsiz Finans Muhasebe Standartları

Faizsiz finansın temelinde paylaşım ve ortaklık olgusuna göre işlemlerin yapıldığı belirtilmektedir. Paranın kazanç sağlamasına karşı olmayıp, faiz yerine paranın emekle ve ticaretle kar ve zarar ortaklığına gidilerek kazanılması esas alınmıştır (Karahana ve Ersoy, 2016:97).

Faizsiz finans uygulamalarının ortaya çıkmasında üç faktör önemli rol oynamıştır. Birincisi 1975 yılında İslam kalkınma bankasının kurulması, ikincisi faizsiz ticari bankacılığının

yaygınlaşmasıdır. Üçüncü faktör ise Müslüman araştırmacıların finans alanında ortaya çıkardıkları yeniliklerdir. Bu yeni teknikler sektörün gelişmesine çok büyük katkı yapmıştır (Ulusoy ve Altun, 2017:142).

Faizsiz Finans Muhasebe Standartları (FFMS), faizsiz finans kuruluşları tarafından yapılan, finansal raporlama ve muhasebeleştirme işlemleri için yol gösteren ölçülerdir. İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetim Kuruluşu (AAOIFI) tarafından yayımlanan Faizsiz Finans Muhasebe Standartları esas alınarak ilk kavramsal çerçeve ve 7 adet FFMS Mayıs 2019 yılında resmi gazete yayımlanarak mevzuata kazandırılmıştır. Daha sonra çalışmalara devam edilerek şuan ki güncel hali ile kullanıcılara sunulmuştur. Türkiye'de FFMS Kamu Gözetimi Muhasebe Standartları Kurumu (KGK) tarafından yayımlanmıştır. Kurum tarafından; kavramsal çerçeve, faizsiz finans muhasebe rehberi ve 22 adet Faizsiz Finans Muhasebe Standartları yayımlanmıştır. Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından yayımlanmış olan Faizsiz Finans Muhasebe Standartları aşağıda belirtildiği gibidir:

FFMS 1 FİNANSAL TABLOLARDAN GENEL SUNUM VE AÇIKLAMA

FFMS 3 MUDÂREBE FİNANSMANI

FFMS 4 MÜŞÂREKE FİNANSMANI

FFMS 7 SELEM VE ALT SELEM

FFMS 8 İCÂRE VE İCÂRE MÜNTEHİYE BİTTEMLİK

FFMS 9 ZEKÂT

FFMS 10 İSTİSNÂ VE ALT İSTİSNÂ

FFMS 14 YATIRIM FONLARI

FFMS 16 YABANCI PARA İŞLEMLERİ VE YURTDIŞINDAKİ İŞLETMELER

FFMS 18 GELENEKSEL FİNANS KURULUŞLARI TARAFINDAN SUNULAN FAİZSİZ FİNANS HİZMETLERİ

FFMS 21 VARLIKLARIN TRANSFERİNE İLİŞKİN AÇIKLAMALAR

FFMS 22 BÖLÜMLERE GÖRE RAPORLAMA

FFMS 23 KONSOLİDASYON

FFMS 24 İŞTİRAKLERDEKİ YATIRIMLAR

FFMS 26 GAYRİMENKUL YATIRIMLARI

FFMS 27 YATIRIM HESAPLARI

FFMS 28 MURÂBAHA VE DİĞER VADELİ SATIŞLAR

FFMS 30 DEĞER DÜŞÜKLÜĞÜ, KREDİ ZARARLARI VE EKONOMİK AÇIDAN
DEZAVANTAJLI TAAHHÜTLER

FFMS 31 YATIRIM VEKÂLETİ (EI-VEKÂLE Bİ'L İSTİTHMAR)

FFMS 33 SUKUK, PAY VE BENZERİ ARAÇLARA YAPILAN YATIRIMLAR

FFMS 34 SUKUK SAHİPLERİ İÇİN FİNANSAL RAPORLAMA

FFMS 35 RİSK YEDEKLERİ (FFMS-Kgk, Erişim Tarihi: 03.03.2020).

FFMS kapsamında yer alan standartlar 2020 ve sonraki mali yıllarda uygulanacağı belirtilmiştir. Bununla birlikte, katılım bankaları tarafından daha erken tarihte uygulama yapılması da mümkündür (Kartal ve Ay, 2019:85).

3.2. Faizsiz Finans Muhasebe Standartları ile Muhasebe Standartlarının Karşılaştırılması

Faizsiz Finans Muhasebe Standartlarına ilişkin kurum tarafından yapılan çalışmalar ve yayımlanmış olan standartlardaki açıklamalar şu şekildedir:

Faizsiz Finans Kuruluşlarının Finansal Raporlamasına İlişkin Kavramsal Çerçeve: Bu çerçeve Faizsiz Finans Kuruluşları (FFK) tarafından yapılan finansal raporlama ve muhasebeleştirme işlemlerinin temelini oluşturan kavramların yanı sıra temel amaçların belirlenmesine ilişkin açıklamalara yer verilmiştir. Standartların uygulanmasına ilişkin kavramsal bilgilere yer verilmiştir (FFK Finansal Raporlamasına İlişkin Kavramsal Çerçeve, 03.03.2020).

Faizsiz Finans Muhasebe Rehberi 1: FFK'nın, cari raporlama döneminde başladığı ve daha önce herhangi bir finansal muhasebe raporlaması yapmadığı yeni faaliyetleri için Faizsiz Finans Muhasebe Standartlarını ilk kez uygulamasına ilişkin açıklamalara yer verilmiştir. Muhasebe politikalarına, cari dönem ve karşılaştırmalı finansal tablolara, sunum ve açıklamalara, yürürlük tarihi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir (Faizsiz Finans Muhasebe Rehberi 1, 03.03.2020).

FFMS 1 Finansal Tablolarda Genel Sunum ve Açıklama: Bu standart da, katılım bankalarının ve faizsiz finans kuruluşlarının finansal tablolarının düzenlenmesi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir (FFMS 1, 03.03.2020).

FFMS 3 Mudârebe Finansmanı: Bu standart da, katılım bankasının veya faizsiz finans kuruluşunun fon sağlayıcı olarak gerçekleştirdiği Mudârebe finansmanı işlemlerine ve katılım

bankasının Mudârebede kullanılmak üzere sağladığı sermayeye ilişkin işlemlere ilişkin bilgilere yer verilmiştir (FFMS 3, 03.03.2020).

FFMS 4 Müşâreke Finansmanı: Bu standart da; sabit Müşâreke (kısa veya uzun vadeli) ya da azalan Müşâreke (sahipliğin taraflardan birine geçmesiyle sona eren) yoluyla, katılım bankası veya faizsiz finans kuruluşu tarafından gerçekleştirilen Müşâreke finansmanı işlemlerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir (FFMS 4, 03.03.2020).

FFMS 7 Selem ve Alt Selem: Bu standart, Selem finansmanı ve alt Selem işlemlerine ilişkin muhasebe kurallarını ele almaktadır. Selem finansmanı ve alt Selem işlemleriyle ilgili hasılatın, giderlerin, kazanç ve kayıpların finansal tablolara alınması konusunda bilgiler sunmaktadır (FFMS 7, 03.03.2020).

FFMS 8 İcâre ve İcâre Müntehiye Bittemlik: Bu standartta; katılım bankasının veya faizsiz finans kuruluşunun kiraya veren veya kiracı olduğu, İcâre amaçlı edinilen varlıklar, İcâre giderleri, hasılatı, kazanç ve kayıpları da dâhil olmak üzere İcâre ve İcâre Müntehiye Bittemlik'e ilişkin muhasebe kuralları hakkında bilgilere yer verilmiştir (FFMS 8, 03.03.2020).

FFMS 9 Zekât: Zekât matrahının belirlenmesine, Zekât matrahına dâhil edilen kalemlerin ölçümüne ve katılım bankalarının veya faizsiz finans kuruluşlarının finansal tablolarında Zekâtın açıklanmasına ilişkin muhasebe uygulamalarına yer verilmiştir (FFMS 9, 03.03.2020).

FFMS 10 İstisnâ ve Alt İstisnâ: İstisnâ ve alt İstisnâdan kaynaklanan hasılat ve maliyetler ile kazanç ve kayıpların ölçülmesi ve finansal tablolara alınması ile bunların katılım bankasının veya faizsiz finans kuruluşunun finansal tablolarında sunulması ve açıklanmasıyla ilgili olarak katılım bankalarının finansal tablolarında yer alan İstisnâ ve alt İstisnâ sözleşmelerine ilişkin muhasebe kuralları hakkında bilgiler sunulmuştur (FFMS 10, 03.03.2020).

FFMS 14 Yatırım Fonları: Fikhî kural ve ilkelere uygun olarak kurulan ve yönetilen, kendilerini kuran kurumlardan finansal anlamda bağımsız olan yatırım araçları veya yatırım fonlarına uygulanan işlemlere ilişkin bilgiler yer almaktadır (FFMS 14, 03.03.2020).

FFMS 16 Yabancı Para İşlemleri ve Yurtdışındaki İşletmeler: Katılım bankalarının ve faizsiz finans kuruluşlarının finansal tablolardaki varlıklar, yükümlülükler, bilanço dışı kalemler, hasılat, giderler, kazançlar ve kayıplara ilişkin olarak raporlama para birimi dışındaki çeşitli para birimlerinde gerçekleştirdiği işlemlerin finansal tablolara alınması, ölçülmesi, sunulması ve açıklanmasına ilişkin muhasebe kuralları hakkında bilgiler verilmektedir (FFMS 16, 03.03.2020).

FFMS 18 Geleneksel Finans Kuruluşları Tarafından Sunulan Faizsiz Finans Hizmetleri: Bu standart, geleneksel finans hizmetlerine ek olarak faizsiz finans hizmetleri de sunan geleneksel finans kuruluşlarına uygulanır. Bu standart sadece, bu kuruluşlar tarafından sunulan faizsiz finans hizmetlerinin muhasebe kuralları hakkında bilgiler yer almaktadır (FFMS 18, 03.03.2020).

FFMS 21 Varlıkların Transferine İlişkin Açıklamalar: Faizsiz finans kuruluşları tarafından işletilen farklı yatırım hesapları arasındaki varlıkların transfer işlemlerine uygulanır (FFMS 22, 03.03.2020).

FFMS 22 Bölümlere Göre Raporlama: Bu standart, hukuki biçimi, kurulduğu ülke ve büyüklüğüne bakılmaksızın, Faizsiz Finans Kuruluşları (FFK'lar) tarafından hazırlanan ve yayımlanan finansal durum tablosu ile gelir tablosunu içeren finansal tablolar setine uygulanan işlemlere ilişkin bilgilere yer verilmiştir (FFMS 22, 03.03.2020).

FFMS 23 Konsolidasyon: Bu standart, bir Faizsiz Finans Kuruluşu (FFK) tarafından ana ortaklık olarak hazırlanan ve sunulan konsolide finansal tablolara uygulanır. Bu Standart, bir ana ortaklığın konsolide finansal tablolarına dâhil edilecek işletmelerin belirlenmesine yönelik ilkeleri ve ana ortaklık tarafından yapılan bağlı ortaklıklardaki yatırımın muhasebeleştirilmesini düzenler (FFMS 23, 03.03.2020).

FFMS 24 İştiraklerdeki Yatırımlar: Bu standart, bir Faizsiz Finans Kuruluşu (FFK) tarafından hazırlanan ve sunulan finansal tablolara uygulanır. Bu Standart, iştirak olabilecek işletmelerin belirlenmesine yönelik ilkeleri ve ana ortaklık/raporlayan işletme tarafından yapılan iştiraklerdeki yatırımların muhasebeleştirilmesini düzenler (FFMS 24, 03.03.2020).

FFMS 26 Gayrimenkul Yatırımları: Bu standart da, düzenli gelir veya gelecekte sermaye kazancı ya da her ikisini birden elde etmek amacıyla işletme tarafından edinilen doğrudan gayrimenkul yatırımlarının finansal tablolara alınması, ölçülmesi ve açıklamasında uygulanır (FFMS 26, 03.03.2020).

FFMS 27 Yatırım Hesapları: Bu standart, Faizsiz Finans Kuruluşları (FFK'lar) tarafından yönetilen, bilanço içi ve bilanço dışı kısıtlanmamış ve kısıtlanmış yatırım hesaplarına uygulanır (FFMS 27, 03.03.2020).

FFMS 28 Murâbaha ve Diğer Vadeli Satışlar: Bu standart da, alıcı ve satıcı tarafından Murâbaha ve diğer vadeli satış işlemlerinde uygulanacak finansal tablolara alma, ölçüm ve açıklamalara ilişkin uygun muhasebe ve raporlama esasları belirlenmiştir (FFMS 28, 03.03.2020).

FFMS 30 Değer Düşüklüğü, Kredi Zararları ve Ekonomik Açıdan Dezavantajlı Taahhütler: Bu standartta, Faizsiz Finans Kuruluşlarının (kuruluşlar) çeşitli faizsiz finansman, yatırım ve diğer belirli varlıklardaki değer düşüklüğü ve kredi zararları ile ekonomik açıdan dezavantajlı taahhütler için ayrılan karşılıklara ilişkin muhasebe ve finansal raporlama ilkelerini belirlemek ve bu sayede özellikle finansal tablo kullanıcılarının, söz konusu varlık ve işlemlerle bağlantılı gelecekteki nakit akışlarının tutarını, zamanlamasını ve belirsizliğini gerçeğe uygun şekilde değerlendirmesini sağlamaktır (FFMS 30, 03.03.2020).

FFMS 31 Yatırım Vekâleti: Bu standart, faizsiz finans kuruluşları (FFK'lar/Kuruluşlar) için asil (yatırımcı) ve vekil açısından yatırım vekâleti (El Vekâle Bi'l-İstithmar) araçları ve ilgili varlık

ve mükellefiyetlerin muhasebeleştirilmesine ve raporlanmasına ilişkin ilkeleri belirlenmektedir. (FFMS 31, 03.03.2020).

FFMS 33 Sukuk, Pay ve Benzeri Araçlara Yapılan Yatırımlar: Bu standartta; Faizsiz Finans Kuruluşları (FFK/kuruluşlar) tarafından Sukuk, pay ve benzeri araçlara yapılan yatırımların sınıflandırılması, finansal tablolara alınması, ölçümü, sunumu ve açıklanmasına ilişkin ilkeleri belirlenmiştir (FFMS 33, 03.03.2020).

FFMS 34 Sukuk Sahipleri İçin Finansal Raporlama: Sukuk sahipleri başta olmak üzere ilgili tüm paydaşlara şeffaf ve gerçeğe uygun raporlama yapılmasını sağlamak amacı ile Sukuka dayanak olan varlık ve işlere ilişkin muhasebe ve finansal raporlama ilkelerine yer verilmiştir (FFMS 34, 03.03.2020).

FFMS 35 Risk Yedekleri: Kâr ve zararı üstlenen yatırımcılar olmak üzere faizsiz finans kuruluşlarının (FFK'lar/kuruluşlar) paydaşlarının karşı karşıya kaldığı çeşitli riskleri azaltmak için oluşturulan risk yedeklerine ilişkin muhasebe ve finansal raporlama ilkelerini belirlenmesine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. FFK tarafından, paydaşların (başta kâr ve zararı üstlenen yatırımcıların) karşı karşıya kaldığı kredi, piyasa, özkaynak yatırımı, likidite, getiri oranı ya da ticari getiri risklerini azaltmak amacıyla oluşturulan risk yedeklerine uygulanmaktadır (FFMS 35, 03.03.2020).

Faizsiz Finans Muhasebe Standartları ile Muhasebe Standartları karşılaştırıldığında, bu standartların yeni bir kavram olduğunu görmekteyiz. Kavramsal amaçlar ve hedefler açısından farklılık olmadığı ve uyumlu olduğunu söyleyebiliriz. FFMS'ler muhasebe standartları ile benzerlikler olduğunu ancak bazı konularda farklılıklar söz konusu olabilmektedir. FFMS konusu daha çok faizsiz sistemde faaliyet gösteren kuruluşlara yönelik iken muhasebe standartları ise hem faizsiz sistemde faaliyet gösteren kuruluşları hem de bir çok alanda faaliyet gösteren işletmeleri ilgilendirmektedir (Büyüktemiz, 2019:49-51).

FFMS 1-22-23-24-26 numaralı standartlar ile ilgili bilgiler muhasebe standartlarında da mevcut olup, bu standartların dışındaki standartlar faizsiz finans kuruluşlarının yaptıkları finansal işlemlere yöneliktir. Benzer bilgiler olan standartlarda da daha çok faizsiz finans faaliyetlerde bulunan işletmelerin yaptıkları işlemlere yöneliktir. Faizsiz finans faaliyetlerde bulunan işletmelerin kendi faaliyetlerine özgü olduğunu söyleyebiliriz. KGK'nın yaptığı çalışmalarda, İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetim Kuruluşu'nun yapmış olduğu çalışmalar esas alınmıştır (FFMS-Kgk, Erişim Tarihi: 03.03.2020).

4. SONUÇ

Muhasebe standartlarına yönelik çalışmalar, geçmişten günümüze kadar muhasebe alanında yaşanan değişimler ve ihtiyaçlar gözönüne alınarak güncellemeler yapılmıştır. Muhasebe standartları, ilk gündeme geldiğinde yapılan çalışmalar taslak niteliğindeyken, günümüzde

kurumların ihtiyaçlarına özgü yeni çalışmalar yapılmıştır.

Faizsiz Finans Muhasebe Standartları da, faizsiz finans kuruluşlarının muhasebe uygulamaları açısından ihtiyaçlarına yönelik düzenlenmiştir. Türkiye'de FFMS Kamu Gözetimi Muhasebe Standartları Kurumu (KGK) tarafından yayımlanmıştır. İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetim Kuruluşu (AAOIFI) tarafından yayımlanan Faizsiz Finans Muhasebe Standartları esas alınarak ilk kavramsal çerçeve ve 7 adet FFMS Mayıs 2019 yılında resmi gazete yayımlanarak mevzuata kazandırılmıştır. Daha sonra çalışmalara devam edilerek şuan ki güncel hali ile kullanıcılara sunulmuştur. Kurum tarafından güncel olarak; kavramsal çerçeve, faizsiz finans muhasebe rehberi ve 22 adet Faizsiz Finans Muhasebe Standartları yayımlanmıştır.

Yayımlanmış olan FFM Standartlarda, bazı muhasebe ve finansal raporlama standartları ile benzer standartlar olmakla birlikte çoğunlukta faizsiz finans işlemlerine özgü farklılıklar söz konusudur. Faizsiz finans kuruluşlarının kendilerine özgü finans işlemlerinde standartların uygulanması ile bu kuruluşlar arasında ortak uygulama yapılabileceği ve kuruluşlara yol göstermede başarılı olabileceğini söyleyebiliriz.

KAYNAKLAR

Akay, H. (2003). “Ulusal ve Uluslararası Boyutuyla Stokların Değerlemesi-II”, Muhasebe ve Finansman Dergisi (MUFAD), S.19, Temmuz 2003.

Akgül Ataman, B. ve Akay, H. (2002). Uluslararası Muhasebe Standartları ve Türkiye’de Uygulama Etkinliğine İlişkin Bir Araştırma, İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Başpınar, A. (2004). “Türkiye’de ve Dünyada Muhasebe Standartlarının Oluşumuna Genel Bir Bakış”, Maliye Dergisi, Sayı: 146, Mayıs-Aralık 2004, s.42-57.

Büyüktemiz, E. (2019). Faizsiz Finansal Muhasebe Standartlarının Türkiye Finansal Raporlama Standartlarına Uyumu ve Farkları, Işık Üniversitesi SBE.

Camfferman, K. ve Zeff S. A. (2015) Aiming for Global Accounting Standards: The International Accounting Standards Board, 2001-2011, Oxford University Press, UK.

Çankaya, F. ve Hatipoğlu O. (2011). “Türkiye’de Uluslararası Muhasebe Standartları’nın Uygulanabilirliğini Etkileyen Faktörlerin Meslek Mensuplarınca Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma”, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 7, s.61-89.

Erol Fidan, M. ve Uysal T. (2017). “Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları Konusunda Üniversite Öğrencilerinin Algı Düzeylerinin Ölçülmesi: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Örneği”, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 19 (33): s.24-35.

Erol M. ve Aslan M. “Uluslararası Muhasebe ve Denetim Standartlarının Gelişmesi”, Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, Ocak 2017 (12), s.55-86.

Gökdeniz, Ü. (2004). “2005 Yılına Doğru Türkiye ve Avrupa Birliği Muhasebe Standartlarının Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına Entegrasyonu ve Bir Yaklaşım”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, S.24, Ekim 2004.

Gör, Y. (2017). “Türkiye Muhasebe Standartları ve Türkiye Finansal Raporlama Standartlarının Bilinirliği Üzerine Bir Çalışma”, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, ICMEB17 Özel Sayısı, s.381-389.

“IFAC (International Federation of Accountants) Haberleri”, Muhasebe ve Finansman Dergisi (MUFAD), S.21, Ocak 2004, s.160.

“IAS Plus-Standards”, <https://www.iasplus.com/en/standards>, (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu-KGK, https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF%20linkleri/Tan%C4%B1t%C4%B1m/Kariyer_Uzman%C4%B1.pdf, (Erişim Tarihi: 01.03.2020).

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, “TFRS/TMS 2020 Seti”, <https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/10239/TMS/TFRS-2020-Seti>, (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, “FFMS 1 Katılım Bankaları ve Faizsiz Finans Kuruluşlarının Finansal Tablolarında Genel Sunum ve Açıklama”, <https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF%20linkleri/standartlar%20ve%20ilke%20kararlar%C4%B1/FFMS/FFMS%201%20-%20Finansal%20Tablolarda%20Genel%20Sunum%20ve%20A%C3%A7%C4%B1klama.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, “FFMS 3 Mudârebe Finansmanı”, <https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF%20linkleri/standartlar%20ve%20ilke%20kararlar%C4%B1/FFMS/FFMS%203%20-%20Mud%C3%A2rebe%20Finansman%C4%B1.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, “FFMS 4 Müşâreke Finansmanı”, <https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF%20linkleri/standartlar%20ve%20ilke%20kararlar%C4%B1/FFMS/FFMS%204%20-%20M%C3%BC%C5%9F%C3%A2reke%20Finansman%C4%B1.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, “FFMS 7 Selem ve Alt Selem”, <https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF%20linkleri/standartlar%20ve%20ilke%20kararlar%C4%B1/FFMS/FFMS%207-Selem%20ve%20Alt%20Selem.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, “FFMS 8 İcâre ve İcâre Muntehiye Bittemlîk”, <https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/FFMS/FFMS%208-%20%C4%B0c%C3%A2re%20ve%20%C4%B0c%C3%A2re%20M%C3%BCntehiye%20Bitteml%C3%A2ek.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, “FFMS 9 Zekât”, <https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF%20linkleri/standartlar%20ve%20ilke%20kararlar%C4%B1/FFMS>

[S/FFMS%209%20-%20Zek%C3%A2t.pdf](#), (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, "FFMS 10 İstisnâ ve Alt İstisnâ", <https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF%20linkleri/standartlar%20ve%20ilke%20kararlar%C4%B1/FFMS/FFMS%2010%20-%20%C4%B0stisn%C3%A2%20ve%20Alt%20%C4%B0stisn%C3%A2.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, "FFMS 14 Yatırım Fonları", <https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/FFMS/FFMS%2014-%20Yat%C4%B1r%C4%B1m%20Fonlar%C4%B1.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, "FFMS 16 Yabancı Para İşlemleri ve Yurtdışındaki İşletmeler", <https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/FFMS/FFMS%2016-%20Yabanc%C4%B1%20Para%20%C4%B0%C5%9Flemleri%20ve%20Yurtd%C4%B1%C5%9F%C4%B1ndaki%20%C4%B0%C5%9Fletmeler.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, "FFMS 18 Geleneksel Finans Kuruluşları Tarafından Sunulan Faizsiz Finans Hizmetleri", <https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/FFMS/FFMS%2018-%20Geleneksel%20Finans%20Kurulu%C5%9Flar%C4%B1%20Taraf%C4%B1ndan%20Sunulan%20Faizsiz%20Finans.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, "FFMS 21 Varlıkların Transferine İlişkin Açıklamalar", <https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/FFMS/FFMS%2021-%20Varl%C4%B1klar%C4%B1n%20Transferine%20%C4%B0li%C5%9Fkin%20A%C3%A7%C4%B1klamalar.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, "FFMS 22 Bölümlere Göre Raporlama", <https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/FFMS/FFMS%2022-%20B%C3%B6l%C3%BCmlere%20G%C3%B6re%20Raporlama.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, "FFMS 23 Konsolidasyon", <https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/FFMS/FFMS%2023-%20Konsolidasyon.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, "FFMS 24 İştiraklerdeki Yatırımlar", <https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/FFMS/FFMS%2024-%20%C4%B0%C5%9Fitiraklerdeki%20Yat%C4%B1r%C4%B1mlar.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, "FFMS 26 Gayrimenkul Yatırımları", <https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/FFMS/FFMS%2026-%20Gayrimenkul%20Yat%C4%B1r%C4%B1mlar%C4%B1.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, "FFMS 27 Yatırım Hesapları,

<https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/FFMS/FFMS%2027-%20Yat%C4%B1r%C4%B1m%20Hesaplar%C4%B1.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, "FFMS 28 Murâbaha ve Diğer Vadeli Satışlar", <https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF%20linkleri/standartlar%20ve%20ilke%20kararlar%C4%B1/FFMS/FFMS%2028%20-%20Mur%C3%A2baha%20ve%20Di%C4%9Fer%20Vadeli%20Sat%C4%B1%C5%9Flar.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, "FFMS 30 Değer Düşüklüğü, Kredi Zararları ve Ekonomik Açıdan Dezavantajlı Taahhütler", [https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/FFMS/FFMS%2030-%20De%C4%9Fer%20D%C3%BC%C5%9F%C3%BCKl%C3%BC%C4%9F%C3%BC%2C%20Kredi%20Zararlar%C4%B1%20ve%20Ekonomik%20A%C3%A7%C4%B1dan%20Dezavantajl_\(1\).pdf](https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/FFMS/FFMS%2030-%20De%C4%9Fer%20D%C3%BC%C5%9F%C3%BCKl%C3%BC%C4%9F%C3%BC%2C%20Kredi%20Zararlar%C4%B1%20ve%20Ekonomik%20A%C3%A7%C4%B1dan%20Dezavantajl_(1).pdf), (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, "FFMS 31 Yatırım Vekaleti", [https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/FFMS/FFMS%2031%20-%20Yat%C4%B1r%C4%B1m%20Vek%C3%A2leti%20\(El%20Vek%C3%A2le%20Bil-%C4%B0stithmar\).pdf](https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/FFMS/FFMS%2031%20-%20Yat%C4%B1r%C4%B1m%20Vek%C3%A2leti%20(El%20Vek%C3%A2le%20Bil-%C4%B0stithmar).pdf), (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, "FFMS 33 Sukuk, Pay ve Benzeri Araçlara Yapılan Yatırımlar" <https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/FFMS/FFMS%2033-%20Sukuk%20Pay%20ve%20Benzeri%20Ara%C3%A7lara%20Yap%C4%B1lan%20Yat%C4%B1r%C4%B1mlar.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, "FFMS 34 Sukuk Sahipleri İçin Finansal Raporlama", <https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/FFMS/FFMS%2034-%20Sukuk%20Sahipleri%20%C4%B0%C3%A7in%20Finansal%20Raporlama.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, "FFMS 35 Risk Yedekleri", <https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/FFMS/FFMS%2035-%20Risk%20Yedekleri.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, "Faizsiz Finans Muhasebe Standartları", [https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/9201/Faizsiz-Finans-Muhasebe-Standartlar%C4%B1-\(FFMS\)](https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/9201/Faizsiz-Finans-Muhasebe-Standartlar%C4%B1-(FFMS)), (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, "FFK Finansal Raporlamasına İlişkin Kavramsal Çerçeve", https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF%20linkleri/standartlar%20ve%20ilke%20kararlar%C4%B1/FFMS/Faizsiz%20Finans%20Kurulu%C5%9Flar%C4%B1n%C4%B1n%20Finansal%20Raporlamas%C4%B1na%20%C4%B0li%C5%9Fkin%20Kavramsal%20%C3%87_.pdf, (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, "Faizsiz Finans Muhasebe Rehberi 1", <https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/FFMS/Faizsiz%20Finans%20Muhasebe%20Rehberi%201->

[%20Faizsiz%20Finans%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1n%C4%B1n%20Faizsiz%20Finans%20Kurulu%C5%9Flar%C4%B1n%20Taraflar%C4%B1ndan%20%C4%B0lk%20K.pdf](#), (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

Karahan, H. ve Ersoy, H. (2016). "Faizsiz Finansın Temel Prensipleri ile Türkiye'de Reel Kesimde Kullanılması", Maliye Finans Yazıları, (105), s.93-114.

Kartal, M. T. ve Ay, H. (2019). Türkiye'de Faizsiz Finans Kuruluşları Açısından Bir Dönüm Noktası: Faizsiz Finans Muhasebe Standartları (FFMS) Üzerine Bir İnceleme", Journal Of International Banking Economy and Management Studies, 2 (1), s.77-102.

Kocamaz, H. (2012). "Uluslararası Muhasebe Standartlarının Dünyada ve Türkiye'de Oluşum ve Gelişim Süreci", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, s.105-120.

Korkmaz, T., Temel H. ve Birkan E. (2007) "Uluslararası Muhasebe Standartları ve Kobi'lere Etkileri", Muhasebe ve Finansman Dergisi (MUFAD), Sayı: 36, Ekim 2007, s.96-105.

Özkan, S. ve Erdener Acar E. (2010). "Uluslararası Muhasebe/Finansal Raporlama Standartlarının Finansal Tablolar Analizi Üzerindeki Etkilerine Genel Bakış", Mali Çözüm, Sayı: 97, s.49-85.

Shim, J. K. ve Constan M. (2001). Encyclopedic Dictionary of International Finance and Banking, USA: St. Lucie Pres.

Sümer, H. (1997). "Türkiye Muhasebe Standartları (TMS)", Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi (MÖDAV), S.7.

Uluslan, H. (2010). "Türkiye Muhasebe-Finansal Raporlama Standartları'nın Çevresel Maliyet ve Borçların Muhasebeleştirilmesi ve Raporlanması Açısından İncelenmesi", Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 19, s.75-99.

"Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu Yeniden Yapılanıyor", Muhasebe ve Finansman Dergisi (MUFAD), S.7, Temmuz 2000, s.26.

Ulusoy, R. ve Altun, İ. (2017). "Faizsiz Finans Sistemine Teorik Yaklaşım", Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 63, s.135-150.

Yanık, S. (2003). "Türkiye'deki, Devlet Muhasebe Sisteminin Uluslararası Standartlarla Karşılaştırılması ve Kamuyu Aydınlatma İlkesi Açısından Devlet Muhasebe Sistemi Önerisi", Mali Çözüm Dergisi, S.59, Nisan-Mayıs-Haziran 2003.

Yılmaz, G. (2003). "Kur Farklarının Türk Vergi Mevzuatı, Sermaye Piyasası Mevzuatı ve Uluslararası Muhasebe Standartları Açısından Değerlendirilmesi", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

**HABER OLUŞUM SÜRECİNDE HABER FOTOĞRAFLARI: SUÇ VE SUÇLUNUN
HABER FOTOĞRAFLARINDAKİ TEMSİLİ**

NEWS PHOTOGRAPHS IN THE PROCESS OF CREATION: REPRESENTATION OF THE
CRİMİNAL IN THE NEWS PHOTOGRAPHS

Dr. Öğr. Üyesi Serpil KIR ELİTAŞ

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Antakya, Hatay

ÖZET

Haber metinlerin kodlanma sürecidir. Bu kodlama sürecinde haberin sınırlarını belirleyen ve iletilerin bireyler üzerinde derinlemesine ilişki kurmasını sağlayan unsurların başında ise haber fotoğrafları gelmektedir. Haberin merkezinde vaka vardır. Bu vakanın ise inanılabilirlik ve şeffaflık niteliklerini alıcı tarafından kontrol edilmesi ve onaylanması haberin dolaşımdaki etkinliğini olumlu yönde artırmaktadır. Kısacası vakanın sunumu olan haberin kaynak tarafından kanıtlanması gerekmektedir. Haber fotoğrafları haberin kanıtıdır. Bu bağlamda bu çalışma haber fotoğraflarının haberin metinsel dizgi üzerine yerleştirilmiş kanıtı gerçeğinden yola çıkarak yazılı basındaki suç ve suçlunun temsiline odaklanmıştır. Haberin gerçeğinin somutlaştırılmış bir izdüşümü olan haber fotoğraflarında suç ve suçlu haberlerde nasıl temsil edildiği ortaya çıkarmak için sözcü ve yeni Akit gazeteleri 23—29 şubat 2020 tarihleri arasında takip edilmiştir. Verilerin görsel bir anlatım tarzı olan haber fotoğraflarında toplanmasından dolayı çalışmada göstergebilim analiz yöntemlerinden faydalanılmıştır.

Çalışmanın merkezi sınırlılıkları arasında yer alan bireysel suç haberleri farklı iki gazete üzerinden derinlemesine incelenmiştir. Bu incelemede dikkat edilen en önemli unsur haber öykülerinin benzerlik taşımasıdır. Bu bağlamda aynı haber ya da öyküleri benzer olan vakalarda, şiddetin temel temsilcisi olarak sunulan suç ve suçlu kavramlarının dolaşıma sokulurken fotoğrafın dolaşım sürecindeki görevini, haberin inşa sürecine katkısını ve subliminal iletilerini tespit etmek çalışmanın temel problemlerinden biri olmuştur. Çalışmada incelenen haber fotoğraflarında suçlu ve kurban temsillerinin tanımlayıcı fiziksel özellikleri ve kimlik bilgilerinin gizliliğine özen gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Haber, Haber Fotoğrafçılığı, Suç haberleri, Temsil

ABSTRACT

News is the coding process of texts. In the coding process, news photos are the leading factors that determine the limits of the news and enable the messages to establish a deep relationship with individuals. There is a case at the center of the news. The fact that this case is checked and approved by the buyer for credibility and transparency qualities increases the effectiveness of the news in circulation positively. In short, the news, which is the presentation of the case, must be

proved by the source. News photos are proof of the news. In this context, this study focused on the representation of the crime and the criminal in the print media, based on the fact that the evidence of the news photographs placed on the textual string. The spokesman and new Akit newspapers were followed between 23 and 29 February 2020 in order to reveal how the news is represented in crime and criminal news, which is a concrete projection of the reality of the news.

Individual crime news, which are among the central limitations of the study, were examined in depth through two different newspapers. The most important factor in this review is that the news stories are similar. In this context, identifying the contribution of the news to the construction process and subliminal messages was one of the main problems of the study in cases with the same news or stories. Attention was paid to the descriptive physical characteristics of criminal and victim representations and the confidentiality of identity information in the news photographs examined in the study.

Key words: News, News Photography, Crime News, Representation

GİRİŞ

Bilmeye, bilgi vermeye ve öğrenmeye atıf yapan haber kavramı eylemsel olarak tek bir amaçta; etkisel olarak ise geniş bir spektrumda mevcudiyet bulun bir kavramdır. Bu geniş spektrum içinde birçok olguyla değerlendirilen haber diğer olgular ile kurduğu derin ilişki ekseninde nitelik ve değer kazanmaktadır. Haberin amacı salığın aktarılmasıdır. İlgili literatür haberi bireylere, olaylara ve zamana dair elde edilen ve aktarılan raporlar şeklinde açıklarken, bu raporun olgularla ile kurduğu diyalektik ilişki sarmalında nesnel ve gerçekçi olması ortak kanı olarak kendini göstermektedir (Schlapp, 2013: 17).

Haberin merkezinde vaka bulunmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca, bireyler çevresindekileri anlama ve öğrenme içgüdüleri ile birbirleri ile ve varlıklarını kutsayan nesneler ile sürekli etkileşim içinde olmuş ve bunu tarihe not etmişlerdir. Bu etkileşim sürecinde bireyin yaşadıkları olayın kendisi iken, olayın aktarım sürecine dâhil edilmesi ise haberdur. Her salık haber olamayacağı gibi her olaya haber demek de sığ bir bakış olacaktır. Eylemsel olarak bilmeye, bilgi vermeye ve öğrenmeye vb. gibi eylemsel pratikleri harekete geçiren olay, amaçsal olarak haberin özünü ortaya koysa da etkisel olarak yaygınlık kazanamaması olayın haber olmasına engel olmaktadır. Geniş bir spektrumda salığın yaygınlık kazanması ise bireylerin meraklarına ve ilgilerine mazhar olması ile ilgili bir durumdur (Hohenberge,1963: 88). Bu bağlamda ilgi ve merak unsurunun izafiyetinden dolayı haberin somut bir tanımını yapmak tek bir noktada buluşturmak mümkün değildir. Bu bağlamda zaman ve mekâna, olayların kapsayıcılığına ve niteliğine göre birçok farklı haber tanımları yapılmıştır. Bu tanımlardan ortak bir sonuca varan Girgin vakanın haber izdüşümü olabilmesi olumsuzluk, coğrafi alaka, yenilik, güncellik, başarı,

duygusal cazibe ve toplumsal etki gibi unsurların önemine dikkat çekmiştir (Girgin, 2000: 74).

Haberin öznesi bireydir. Bireyin olduğu her yerde vakanın haber olması kaçınılmaz bir durumdur. Bu durum iki yönlü bir etkiyi de beraberinde getirmektedir. Birey haberin öznesidir, haber ise bireyin dönüştürücüdür. Bu dönüştürücü etki özellikle olayın hikayeleştirilmesi sürecinde kullanılan söylem ve tekniğin bir sonucudur. Bir olayın haberleştirme sürecinde haber fotoğrafı olayı yorumlatan ve yeniden kurgulayan en önemli hikayeleştirme aracıdır.

Haber fotoğrafları haberin içeriğini destekleyen bir dildir. Artur Rothstein bu dili haber fotoğraflarını okurun bilmek istediklerini görsel olarak sunarak okurda inanılabilirlik düzeyine artıran dikkat çekici argüman olarak açıklayarak, haber fotoğraflarının göstermek, inanılabilirlik ve ilgi çekici olması gerektiğine vurgu yapmıştır (Akt. Dündar, 2018: 99). Haber fotoğrafçılığında amaç mesajı fotoğraflarlar iletmektir. Bu bağlamda haber fotoğrafçısı hedef kitlenin işini kolaylaştırmalı ve yazılı metni destekleyici açık ve net fotoğraflar kullanmalıdır (Hoy,1986).

Haber fotoğrafı haberin delilidir. Bu şıardan hareketle haberin nesnelliğine ve inandırıcılığına katkı yapan haber fotoğrafı, aynı zamanda tarihe vakanın öznesi, vakanın mekânı ve vakanın zamanına dair görsel bir iz bırakır. Haber fotoğrafı haberin üretim ve tüketimi arasındaki tüketim düzeyinin belirleyicisidir. Bu belirleyicilik özellikle yazılı basında kendini daha fazla göstermektedir. Haber fotoğraflarının yazılı medyada kullanımı çok eskilere dayanmaktadır. Gelişen teknolojiler bu kullanım oranının artmasına neden olduğu gibi fotoğrafların manipülasyon gücünü de aynı derece artırmıştır.

Haber fotoğrafları tıpkı haberin yazılışı piramidi olan 5N 1K piramidi düşünülerek haber de kullanılmalıdır. Bu son kertede editoryal bir sorumluluktur. Aynı şeklide haber fotoğrafçısı deklanşöre basarken basın meslek ilkeleri ve iş etiğinin ona biçtiği sorumluluk ile hareket etmelidir. Çünkü fotoğraf çekem özellikle de haber fotoğrafı çekmek kullanılan açığa göre, ışığın geliş açısına göre, çekim anına göre vb. birçok anlık alınması kararlar ile deklanşöre basılan ve tekrar anı geriye alamayacağımız bir eylemdir. Bu anlık kararlar haber fotoğrafının nesnelliğinin ortadan kalkmasına neden olabileceği gibi fotoğrafın manipülasyon aracı olarak da kullanılmasına yol açabilecektir.

Medyada haber oluştururken o haberin özüne en uygun fotoğrafa kullanılmalıdır. Ancak bu durum çoğu zaman bazı medya kuruluşları tarafından önemsenmemektedir. Bu ise haberin ve habercinin etiksel olarak sorgulanmasına neden olmaktadır. *“Kimi gazeteler, verdikleri haberleri görüntülemek için fotoğrafın belge özelliğini kullanırken, kimileri yakaladıkları, çoğunlukla çıplak kadınların yer aldığı ilgi çekici fotoğraflara uygun haberler uydurup bunları büyük puntolarla basarak kitlelerine daha rahat ulaşmayı amaçlamaktadır”* (Gezgin,2002:101).

İçinde bulunduğumuz çağda gazeteler en büyük baskıyı tiraj konusunda hissetmektedir. Tirajlarını yüksek tutmak isteyen gazeteler haber etik değerlerini bir kenara bırakarak satış odaklı

bir politika izlemektedirler. Bu politika ise haberlerde ilgi çekici unsurların daha ön planda tutulmasına ve haberin içeriğinden ziyade nasıl sunulduğuna odaklanmaktadır. Haber fotoğrafı gazetelerin tirajlarına doğrudan etki etmektedir. Bu bağlamda satış odaklı bir politika güden gazete için haber fotoğrafının nesnelliğinden ziyade ilgi çekici ve satış yaptıracak bir unsur olması elzemdir. Medya içeriklerinde ilgi çekici olan konulardan bir tanesi de şiddettir. Hemen her gün gazetelerin haberlerinde şiddetin yeni baştan inşa edildiğini ve inşa sürecinde haber fotoğraflarının kullanıldığı görülmektedir.

Haber ilişkin liberal-çoğulcu yaklaşımlar medyayı toplumsal olayları olduğu yansıtan bir ayna olarak tanımlamaktadır. Haber toplumsal gerçekliğine hiç müdahale edilmeden tarafsız, nesnel ve dengeli bir şekilde sunulan bir üründür. Liberal-çoğulcu yaklaşımın nesnellik çatısı altında tanımladığı haberi, eleştirel yaklaşımlar kabul etmemekte haberde nesnelliğin mittin öteye gidemeyeceğini savunmaktadırlar (Çebi,2002: 24-24). Bu bağlamda ortaya çıkan sorunlardan bir tanesi ise habere konu olan öznelerin nasıl temsil edildiğidir.

Medyanın asli görevlerinden bir de topluma toplumu anlatmaktır. Bu bağlamda suç ve suçlu kavramı da toplumsal bir olaydır ve hem liberal-çoğulcu bakış açısıyla hem de eleştirel bakış açısıyla bu olay medyada yer almalıdır. Suçun ve suçlunun medyada yer almasının sebebi, toplumsal tehdidin kitlelere aktarılması ve yüzyıllardır var olagelen suçun cezası ve suçlunun sonu gibi toplumsal merakı gidermektir.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Araştırmanın Problematiği

Bireylerin gerçek dış dünyayla kurdukları enformatik ilişkiyi düzenleyen ve belirli bir tarzda yeniden kuran medya, suç ve suçlu konusuna dair haber kurgularıyla toplumsal uzlaşa ve ayrışma noktaları belirlemekte ve iletişim reflekslerinin gelişmesine önayak olmaktadır.

Van Dijk temsillerin şekillenmesinde yadsıma, mesafe koyma, dramatikleştirme, örtmece, örnekleme, genelleştirme, abartma, imalı anlatım, ironi, açıklık, popülizm, yineleme, kurbanlaştırma gibi çok sayıda kategorinin varlığına dikkat çekerek, çok katmanlı bir söylem pratiği içerisinde temsillerin inşa edilebileceği ifade etmiştir.

Haberin gerçekliği hiç kuşkusuz yazılı metinden öte, haber fotoğrafında somutlaşmaktadır. Nitekim haberin yazılı hali, çoğu zaman gerçekliğin anlamlandırıldığı bir alandır. Ancak bu anlamı kapsayan ve temellendiren asıl husus haberin fotoğrafıdır. Çünkü haberin gerçeğe olan tanıklığı fotoğrafla sunulmaktadır.

Yukardaki bilgilerden hareketle, bu çalışmanın temel problemini, suç ve onun izdüşümü olan suçlunun Türk haber medyasındaki haber fotoğraflarında nasıl yer bulduğu ve haber içeriklerinde nasıl bir temsil biçimiyle sunulduğu sorusu oluşturmaktadır. Bu problemten hareketle, çeşitli gazeteler arasındaki yaklaşım ve söylem farklılıkları irdelenerek, konunun temsil boyutuna nasıl

sirayet ettiği ve bu süreçte medyanın gerçekliği yeniden üretmedeki rolü tartışılacaktır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmada, suç ve suçlunun Türk haber medyasında yer alan haber fotoğraflarında nasıl ve hangi şekillerde temsil edildiğinin açığa çıkarılması amaçlanmaktadır. Araştırmanın bir diğer amacı ise; çeşitli gazetelere ait haber fotoğraflarında yer alan anlatılardaki gerçeklik kurgusu ve söylemsel farklılıkları ortaya koymaktır. Bu sayede, medyanın toplumsal rolünün farklı yaklaşımlar perspektifinden sunulan bir toplumsal sorun odağında anlaşılması sağlanacaktır. Araştırmanın amaçları ışığında şu sorulara yanıt aranacaktır.

- 1) Haber fotoğraflarının toplumda hakim olan anlamın üretilmesine olan katkıları nelerdir?
- 2) Suç ve suçlu, haber fotoğraflarında nasıl temsil edilmektedir?
- 3) Haber medyasının suçu ve suçluyu alımlama ve temsil biçimleri hangi noktada farklılık göstermektedir?

Bu araştırma, medyada sürekli güncelliğini kuruyan suç ve suçlu olgusunun irdelenmesi ve medyanın haber fotoğrafları aracılığıyla suç ve suçlunun toplumsal konumlarına ilişkin egemen gerçekliği nasıl ürettiğini ortaya koyması bakımından önemlidir. Araştırmaya ayrıca konuya farklı medya kuruluşlarının perspektifinden yaklaşması ve farklı gerçeklik temsillerini görünür kılması açısından da önem arz etmektedir.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Türkiye’de yayın yapan haber gazeteleri oluşturmaktadır. Örneklem ise, olasılıklı örnekleme türlerinden biri olan amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilen Sözcü ve Yeni Akit gazetelerinin internet sitelerindeki cinayet haberleri oluşturmaktadır. Amaçlı örnekleme türünde, örneklem birimleri, araştırma amacına en uygun verileri sağlayacağı düşüncesi ile araştırmacı tarafından seçilmektedir (Erdoğan,2012:168). Haber medyasını temsilen seçilen gazeteler eleştirel ve ana akım medyada yüksek tirajlı olmaları sebebiyle örnekleme dâhil edilmiştir.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırma örneklem biriminde yer alan suç ve suçlu konulu haberleri kapsamaktadır. Araştırma süresi zaman, maliyet ve çeşitlilik gibi kriterler göz önünde bulundurularak 23—29 şubat 2020 tarihleri arasındaki bir haftalık süreyle sınırlandırılmıştır. Araştırmanın bir diğer sınırlılığı ise mecra noktasındadır. Haber kaynaklarına ulaşım kolaylığı nedeniyle, gazetelerin sadece internet sitelerindeki haberler incelenmiştir. Nitekim gazetelerin birçoğu baskıda kullandıkları haberleri internet sitelerinde de paylaşmaktadır. Çalışmada ayrıca suç unsuru da bireyselleştirilmiş ve kriminal bağlama ele alınmıştır. Bu çalışmada hem Sözcü hem de Yeni Akit gazetelerinde çıkan haberler suçlu ve kurbanların tanımlayıcı fiziksel özellikleri ve kimlik bilgilerinin gizliliğine özen

gösterilmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın kavramsal çerçevesine ilişkin veriler literatür taraması yöntemi ile toplanmıştır. Bu bağlamda ilgili yazında yer alan kitap, makale, bildiri ve diğer kaynaklar araştırılarak konuyla ilgili olan kısımlarda istifade edilmiştir. Araştırmanın çözümleme kısmında yer alan veriler ise, örneklem birimlerinin internet sitelerinde yer alan haberlerin rutin olarak her gün incelenerek suç ve suçlu haberlerinden toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamındaki verilerin görsel bir anlatım tarzı olan haber fotoğraflarında toplanması, görsel çözümlemelere uygun bir yöntemin kullanılmasını zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda, göstergebilim analiz yönteminden faydalanılmıştır. Her iki gazeteden seçilen ikişer haber fotoğrafı, Roland Barthes'in belirttiği gösteren-gösterilen ilişkiselliği bağlamında çeşitli kategori başlıkları altında çözümlenmiştir. Her bir haber fotoğrafı içinde ayrı ayrı uygulanan yöntem ile fotoğraflardaki anlamların detaylı okuması yapılmıştır. Göstergebilim, gösteren ile gösterilen arasındaki ilişki üzerine kurulmaktadır. Gösterenler düzlemi anlatımı, gösterilenler düzlemi ise anlamsal içeriği oluşturmaktadır (Barthes,1993: 41). Gösterge bilim doğrudan doğruya sadece göstergeler ile değil; anlamla, göstergelerin anlamlarıyla ve anlamın üretilmesiyle ilgilenen bir etkinliktir (Rifat,2001:156).

Haber Fotoğraflarında Suç ve Suçlunun Gösterge Bilimsel Çözümlemesi

Fotoğraf genel hatlarıyla suç ve adalet kavramlarının temsilcilerini birlikte vermektedir.

Fotoğrafta bir suçlu kadın ve etrafında yedi tane kolluk güçleri bulunmaktadır. Anlatı yapısı içerisinde ön planda tutulan kavram suç ve suçludur. 25 Şubat tarihinde Sözcü gazetesi bu haberde suçluyu kırmızı renkle işaretlenmiştir. Haber fotoğrafının arka metninde adliye çıkışı gösterilmektedir. Habere ana giriş olarak seçilen bu fotoğrafın kullanım amacı ise haberi okuyan kitlelere suçlunun ceza aldığını göstermektir. Bu fotoğraf aynı zamanda gazetenin suçluyu ve görevini yapan kamu görevlilerini topluma afişe edişidir. Kullanılan haber fotoğrafında hem suçlu hem de çevresindeki kamu görevlilerinin fotoğrafları belirgin bir şekilde kullanılmıştır. Haberin fotoğrafının belgesi olduğu haber metninde suçlunun kimlik bilgileri verilirken fotoğrafta yüzü kullanılmıştır. Sansürsüz bir şekilde kullanılan bu fotoğraf yazılı metinle birlikte değerlendirildiğinde üniformalı kamu görevlileri kahraman olarak suçlu ise toplumdan uzaklaştırılması gereken bir karakter olarak sunulmuştur. Göstergebilim, her bir anlatı da, anlam üretim sürecinin anlatı içerisinde oluşan zıtlıklara dayanmaktadır. Bu fotoğrafta hedef kitleye gösterilen zıtlıklar ise esaret-özgürlük ve asker-sivildir.

Aynı haberi Yeni Akit gazetesi 26 Şubat tarihinde gazetesine taşımış ve Sözcü gazetesi gibi haberdeki suçluya karşı herhangi bir sansür uygulamamıştır. Suçlunun kimlik bilgileri yazılı metinde verilirken, yüzü haber fotoğrafında belirgin bir şekilde kullanılmıştır. Ancak Sözcü gazetesi gibi suçluyu kamunun önüne atarcasına dikkat çeken bir renkle işaretlenmemiştir.

Yeni Akit gazetesinin bu haberin suçlu ve kurbanın yan yana fotoğrafı kullanılmıştır. Fotoğrafta birbirleriyle yeni nişanlanmış ve mutlulukları yüzlerinden okunan mutlu bir çift bulunmaktadır. Fotoğrafın kadrajı gösterge bilimsel açıdan zıtlıkların kullanılmadığı ancak mutluluk fotoğrafıyla mutsuzluğun ve şiddetin anlatıldığı ironi ile desenlenmektedir. Ayrıca suçlunun ön planda olan fotoğrafının haber içeriğinde kullanılması da medyada kurbanın ya da mağdurun yerine suçun ve

suçlunun temsil açısından kutsandığını göstermektedir.

Haberin içeriğindeki yazınsal anlatım sadece suçlunun geçmişi, sosyal medya hesapları ve ifadesi ile oluşturulmuştur. Ayrıca haberin içeriğinde kan, bıçak, ölüm gibi şiddeti tanımlayıcı kavramlar oldukça fazlaca kullanılmasına rağmen haber fotoğrafında bu durum anlatacak tam aksi bir fotoğraf kullanılarak yazısal ve görsel içerik arasında zıtlık oluşturulmuştur.

Sözcü gazetesinin 29 Şubat tarihli bir başka cinayet haberinde yine erkek kurban, kadın ise suçludur. Cinayetin bilinmeyen bir sebepten kaynaklandığını haberin yazılı metninde anlatan gazete, bu haliyle olayın kendisine ve sonucuna odaklanmıştır. Gazete haberin görsel metnine suç veya suçluya dair herhangi bir fotoğraf kullanmamış bunun yerine kurbanın fotoğrafını kullanarak suç ve suçlu önemsizleştirilmiştir.

Haberin fotoğrafında kurbanın jest ve mimikleri dalgın ve düşünceli bir adamın portresini çizmektedir. Bu fotoğrafın ne zaman ve kim tarafından çekildiğinin bilgisini vermeyen gazete bu fotoğrafla hedef kitlede mağdurun dramatik sonunu sanki önceden biliyormuş algısını oluşturmak istemiştir. Ayrıca kurbanın kadrada tek oluşunda hedef kitleye odaklanması gereken bir tema sunmaktadır. Cinayetin sebebini bilinmez bir nedeni bağlayan gazete bu fotoğrafla kurban her zaman masumdur düşüncesini vurgulamış ve suçlunun fotoğrafını kullanmasa bile kurban üzerinden ters bir algı oluşturulmuştur. Fotoğrafta da kurbanın jest ve mimiklerinin dalgın, düşünceli, çaresiz, savunmasız boş bakışlarına odaklanan haber fotoğrafı, olayın diğer unsuru olan suç ve suçlunun aslında bir nevi fotoğrafı olmuştur. Görünmeyen anlamda bir zıtlık ilişkisi bulunmaktadır ve bu zıtlık ilişkisinde suçlu düşüncesiz ve cani olarak temsil edilmiştir.

Yeni Akit gazetesini 29 Şubat tarihinde bu cinayet haberi gazetenin gündeminde yer almamış ancak başka bir cinayet haberini gündemlerine taşımışlardır. Yeni Akit gazetesi “Başkent’te

yüreğ yakan kadın cinayeti” başlığıyla verdiği cinayet haberinde suçlu erkek kurban ise kadındır. Aile içi şiddet sonucu ortaya çıkan bu dramatik sonda sadece suç ve suçlu değil aynı zamanda erkek ve kadının toplumsal yaşam formları içindeki temsillerine de gönderme yapılmıştır. Erkeğin baba kimliği, kadının ise anne kimliği ile sunulduğu haber de, öldürülen aslında sadece bir kadın değil; aynı zamanda annelik kimliğidir.

Haber hem başlığı hem de öyküsü ile vicdanlara seslenmektedir. Bu bağlamda haberin fotoğrafı da tamamlayıcı bir unsur olarak haber metninde yer almaktadır. Fotoğrafta birbirine sarılarak ağlayan kadınlar fotoğrafın en dikkat çeken kısmını oluşturmaktadır. Kadınların birbirlerine destek olduğu, birbirlerini teselli ettiği bu fotoğraf aynı zamanda kadın kimliğinin dayanışmasını odaklanmaktadır.

Renklerin bir haber konusu hakkında psiko-motor bir düşünce yapısı gösterdiği için hedef kitle üzerinde derin düşüncelere daldıran unsurdur. Bu fotoğrafta renkler manipüle edilmiş ve solgunlaştırılmıştır. Fotoğrafın solgunlaştırılarak sunulması hüznə atıf yapmaktadır. Bu cinayetle adeta bütün renklerin anlamını ve parlaklığını kaybetmiştir.

Bu haber fotoğrafında gösterge bilimsel bir anlatı söz konusu olmakla beraber suç ve suçlunun temsili insanlar üzerinde bıraktığı acıyla ve çaresizlikle tek bir kare ile sunulmuştur. Acıyı veren ve insanları çaresizliğe sürükleyen suç ve suçlu; acı çeken ise toplumdur. Bu fotoğraf aynı zamanda haberin temel koşulu olan bilgilendirme görevini ifa ederken aynı zamanda bir mesajda vermektedir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Haber fotoğraflarının en önemli özelliği haber yazılı metnlerinin görsel olarak desteklenmesidir. Bu destekleyici argüman aynı zamanda haberi hedef kitlede kurgulamaya çalıştığı inandırıcılık,

etkileycilik ve öykünün gerçekliğine dair belge niteliğindedir. Bu bağlamda özellikle yazılı medyada haber fotoğrafları haberin önemli tamamlayıcı unsurlarından biridir.

Haber fotoğrafları etik olarak topluma ayna tutmalıdır. Ancak bu tutumu gerçekleştirirken toplumsal normlarında sınırları içinde kalmalı ve algısal manipülasyonlara alet edilmemelidir. Özellikle haberin öznesi konumundaki olay ve bireyler üzerinden subliminal mesajlar vermemelidir. Ancak içinde bulunduğumuz dönemde bu etik ve sorumluluk kavramları gerek gazetelerin tarafgirliği ve gerekse tiraj baskından dolayı ötenmiş ve özellikle toplumda her zaman merak uyandıran haberler magazinleştirilmeye başlanmış ve haberin öznesine yönelik gazeteler tarafsızlık özelliklerini kaybetmeye başlamıştır.

Gazetelerde suç ve suçlu haberleri toplumda her zaman karşılık bulan ve gazete için en masrafsız haber türleridir. Suçun niteliği bakımından ise cinayet haberleri hemen her gazetenin yayın politikası içinde kendisine yer bulmaktadır. Bu gerçekten hareketle çalışma kapsamında Sözcü ve Yeni Akit gazetelerinde suç ve suçlu haberleri incelenmiş ve haberin sunumunda haber fotoğraflarının ürettiği anlamlar ile gazetelerin suç ve suçluyu yönelik temsil farklılıkları irdelenmiştir.

Belirlenen tarihler arasında incelenen iki gazetede cinayet haberlerinde kullanılan haber fotoğraflarında sansürün kullanılmadığı ve habere konu olan suçlu ve kurbanın tanımlayıcı özellikleri belirgin bir şekilde gösterilmektedir. İncelenen haberlerde haber fotoğraflarında kullanılan suçlunun ve kurbanın fotoğrafları haberi desteklemektedir. Çünkü haber yazılı metinlerinde de suçlunun ve kurbanın kimlik bilgileri ve adresleri açık ve net verilmektedir. Bu haliyle gazete suçluyu kamuoyunun önünü hedef olarak, mağduru ise zıtlıklar prensibi gereği masum olarak sunmaktadır.

Haber fotoğraflarında olayın anlaşılabilirliği ve gerçekliğini kanıtlamak için kullanılan argümanlar cinayet haberlerinde sıklıkla kullanılmaktadır. Özellikle ölü bedenlerin sunumu üzerinden gazeteler hedef kitleleri üzerinde gerçeği yeniden inşa etmektedir. Bu durum ise toplumsal olarak şiddete karşı duyarsızlaşma tehlikesini beraberinde getirmektedir.

KAYNAKÇA

Barthes, R (1993). *Göstergebilimsel Serüven*. (Çev. M. Rifat, S. Rifat) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Çebi, M S (2002). *Haberi Anlamak*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Dündar, L (2018). News Photography and Manipulation. “*Issues in Communication, Media and Public Relations*” (Ed. E. Doğan, N. Öze). 97-109. London: Ijopec Publication.

Gezgin, S (2002). *Basında Fotoğrafçılık*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.

- Girgin, A (2000). *Yazılı Basında Haber ve Habercilik Etiği*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Erdoğan, İ (2012). *Pozitivist Metodoloji ve Ötesi*. Ankara: Erk Yayınları.
- Schlapp, H (2013). *Gazeteciliğe Giriş*. Ankara: Vestfalya Eyaletler Yayınevi.
- Hohenberge, J (1963). *Gazetecilik Mesleği*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Hoy, F P (1986). *Photojournalism- The Visual Approach*. Englewood Cliffs. New Jersey: Prentice-Hall.
- Rifat, M (2014). *Göstergebilimin ABC'si*. İstanbul: Say Yayınları.

İnternet Kaynakları

<https://www.yeniakit.com.tr>

<https://www.sozcu.com.tr>

**TANRI'YA SIFAT ATFETME PROBLEMİNE YAKLAŞIMLARI BAKIMINDAN
HERBERT SPENCER VE BORDEN PARKER BOWNE'UN MUKAYESESİ**

THE COMPARISON OF THE APPROACHES OF BORDEN PARKER BOWNE AND
HERBERT SPENCER CONCERNING THE PROBLEM OF ASCRIBING TO GOD
ATTRIBUTES

Dr. Öğretim Üyesi Mustafa ATEŞ

Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Din Bilimleri ABD'da

ÖZET

Düşünce tarihi boyunca Tanrı'ya sıfat atfedilip atfedilemeyeceği problemine değinen filozofların ve teologların görüşleri incelendiğinde, bu konuda iki temel bakış açısı bulunduğunu söyleyebiliriz. Deistler, panteistler, pan-enteistler ve teistlerin büyük bir çoğunluğu tarafından benimsenen birinci anlayışa göre, Tanrı'ya herhangi bir kavram, nitelik veya sıfat atfetmeksizin yani Tanrı hakkında bir tasavvur oluşturmaksızın Tanrı'ya inanmak mümkün değildir.

Bu probleme değinen ikinci yaklaşım, Tanrı'ya ya da Âlemin Sebebi'ne sıfat ve kavram atfedilmesine karşı çıkar. Batı felsefesinde William Hamilton (1788-1856) ve Henry Longueville Mansel (1820-1871) gibi filozoflar, benimsemiş oldukları “Bilinemez” öğretisiyle uyumlu olarak, Âlemin Sebebi olan yüce ve mutlak bir varlığa inanmakla birlikte o varlığın “Bilinemez” olduğunu ve bu yüzden Ona sıfat yahut kavram nisbet etmemek gerektiğini savunur.

Bu bildirimizde, Boston Personalizmi adlı felsefe ekolünün kurucusu Borden Parker Bowne'un (1847-1910) ve Herbert Spencer'in (1820-1903) Tanrı-Âlem ilişkisinin kurulmasında büyük önemi haiz olan Tanrı'ya sıfat atfetme problemine yaklaşımlarını, Bowne'un Spencer'a yönelttiği tenkitleri çerçevesinde inceledik. Spencer, bu probleme temas eden iki temel yaklaşımdan birisi olan Yüce Varlık'a kavram ve sıfat atfedilemeyeceği tezini, Bowne ise Tanrı'ya sıfat atfetmenin zorunlu olduğu tezini müdafaa eder.

Spencer'in bakış açısına göre bir varlığın tasavvurunun oluşturulabilmesi için ona sıfat ve kavram atfedip, onu ve özelliklerini bilincimizin formları içerisinde temsil etmemiz gerekir. Ancak bilincimizin formları Mutlak'ı temsil edebilecek yeterlilikte olmadıkları için, Nihâi Sebebe her ne olursa olsun sıfat atfetmek antropomorfizme yol açar. Bu nedenle mütevâzî bir şekilde zekâmızın kapasitesini kabul ederek Mutlak'a herhangi bir kavram veya sıfat atfetmemek yani bir Tanrı tasarımı oluşturmamak gerekir.

Bowne, antropomorfizmden sakınılması gerektiği konusunda Spencer'la mutabakat halindedir. Ancak o, Spencer'ın yaptığı gibi antropomorfizm kavramının kapsamını Tanrı'ya atfedilen tüm sıfat ve kavramları, bütün Tanrı tasavvurlarını yani teistik dilin tamamını kapsayacak kadar genişletmek yerine, antropomorfizmi maddesellik ve bedensellikle sınırlandırır. Bu sebeple

Bowne’a göre Tanrı’ya atfettiğimiz ama bedenselliği ve maddeselliği ima etmeyen kavramların antropomorfik bir Tanrı tasarımı oluşturduğu iddia edilemez.

Bowne’un ve Spencer’in tezleri dikkatlice mukayese edildiğinde, Bowne’un farkında olup Spencer’in farkına varmadığı ve aralarında ciddî bir benzerlik olduğu söylenebilecek temel husus; Bowne’un açıkça ifade edilmiş, Spencer’in ise potansiyel halde bir Tanrı tasavvuruna sahip olmasıdır. Aralarındaki fikir ihtilafı, antropomorfizm kavramından anladıkları muhtevanın farklı olmasından kaynaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Herbert Spencer, Borden Parker Bowne, Tanrı, Tanrı tasavvuru, Tanrı’ya Sıfat Atfı, Antropomorfizm.

ABSTRACT

When the opinions of the philosophers and theologs who dealt with the problem of ascribing to God attributions during the history of thought, we can say that there are two main standpoints concerning this subject. According to the first viewpoint which was espoused by a large majority of deists, pantheists, pan-entheists and theists, it is not possible to believe in God without ascribing to God a concept or an attribute that is without forming a conception of God.

The second standpoint which deals with this problem opposes ascribing to God namely The Cause of the Universe an attribute or a concept. Although in western philosophy philosophers like William Hamilton (1788-1856) and Henry Longueville Mansel (1820-1871) believe in an ultimate and absolute being which is the Cause of the Universe, in accordance with the “Unknown” doctrine which they espoused, argue that that being is “Unkown” and for this reason it must not be ascribed to a concept or an attribute.

In this notification, within the framework of Bowne’s criticisms which he directed against Spencer, we examined the approaches of Borden Parker Bowne (1847-1910) who was the founder of the philosophy school named Boston Personalism and Herbert Spencer (1820-1903) to the problem of ascribing attributes to God which has a great importance in establishing the God-universe relationship. Although Spencer defends the thesis which is one of the main approaches dealing with this problem that Ultimate Being can’t be ascribed to any concepts and attributes, Bowne asserts the thesis that to ascribe to God attributions is necessary.

According to the viewpoint of Spencer, to be possible of constructing a conception of any being, we must represent that being and its specialities under the forms of our consciousness by ascribing attributes and concepts to it. But because the forms of our consciousness are not capable of representing the Absolute in any manner or degree, to ascribe to the Ultimate Cause any attributes whatever causes anthropomorphism. That’s why we must submit ourselves with all humility to the established limits of our intelligence and mustn’t ascribe to the Absolute any concept or attribution that is we mustn’t create a conception of God.

Bowne is in agreement with Spencer concerning that anthropomorphism must be avoided. But he, instead of expanding the scope of the concept of anthropomorphism as to include all of the attributes and the concepts which are ascribed to God and all of the conceptions of God in other words all the theistic language as Spencer did, limits anthropomorphism to materiality and corporeality. According to Bowne, for this reason, it can't be alleged that the concepts which we attribute to God but don't imply materiality and corporeality, form an anthropomorphic conception of God.

When the thesis of Bowne and Spencer are carefully compared with each other, the main point of which can be told that Bowne realizes but Spencer doesn't realize and there is a great analogy between them is; Bowne has a conception of God which is clearly stated and Spencer has a potential conception of God. The disagreement between them arises from the difference of the content which they understand from the concept of anthropomorphism.

Key Words: Herbert Spencer, Borden Parker Bowne, God, conception of God, ascribing attributions to God, anthropomorphism.

GİRİŞ

Din Felsefesi'nin ilgilendiği önemli konulardan birisi, Tanrı'nın nasıl bir varlık olduğu sorusuna cevap bulabilmemizi sağlayan¹ ve Tanrı-âlem münasebetinin kurulmasında rolü olan² Tanrı'nın sıfatları konusudur. Bu mevzunun araştırılabilmesi, Tanrı'ya sıfat atfetmenin imkânının ve meşruiyetinin kabulüne bağlıdır çünkü Tanrı'ya sıfat atfetmenin imkânını peşinen reddeden ve gayr-ı meşru ilan eden bir anlayışın Tanrı'nın sıfatları konusunda tutarsızlığa düşmeden kapsamlı bir görüş ortaya koyabilmesi pek mümkün görünmemektedir. O halde Allah'ın sıfatları konusunun temelinde ve başlangıcında öncelikle Tanrı'ya/Âlemin Sebebi'ne sıfat atfedilip atfedilemeyeceği problemi yer alır.

Düşünce tarihi boyunca Tanrı'ya sıfat atfedilip atfedilemeyeceği problemine bir şekilde temas eden filozofların ve teologların görüşleri incelendiğinde, bu konuda iki temel yaklaşımın bulunduğunu söyleyebiliriz. Deistler, panteistler, pan-enteistler ve teistlerin büyük bir çoğunluğu tarafından benimsenen birinci yaklaşıma göre, Tanrı'ya herhangi bir kavram, nitelik veya sıfat atfetmeksizin dolayısıyla da Tanrı hakkında bir tasavvur oluşturmaksızın Tanrı'ya inanmak mümkün değildir.

Söz konusu probleme değinen ikinci yaklaşım ise, Tanrı'ya ya da Âlemin Sebebi'ne sıfat ve kavram atfedilmesine karşı çıkar. Batı felsefesinde William Hamilton (1788-1856) ve Henry Longueville Mansel (1820-1871) gibi filozoflar, benimsemiş oldukları “Bilinemez” öğretisiyle

¹ Aydın, Mehmet; *Din Felsefesi*, DEÜ Yayınları, 1. baskı, İzmir, 1987, s. 90.

² Dalkılıç, Bayram; *20. Yüzyılda Bir Ateist: Bertrand Russell*, Kendözü Yay., Konya, 2000, s. 105, Şahin, Naim; *Hegel'in Tanrısı*, Çizgi Kitabevi Yay., 1. baskı, Konya, 2001, s. 102.

uyumlu olarak bazen “dinî ya da dine saygılı agnostisizm” olarak nitelendirilen bir tutum sergileyerek, Âlemin Sebebi olan yüce ve mutlak bir varlığa inanmakla birlikte o varlığın “Bilinemez” olduğunu ve bu yüzden Ona sıfat yahut kavram izafe etmemek gerektiğini savunur.

Bu bildirimizde, Herbert Spencer’ın (1820-1903) Tanrı’ya sıfat atfetme konusundaki tutumunu, teist idealist filozoflardan Boston Personalizmi adlı felsefe ekolünün kurucusu Borden Parker Bowne’un (1847-1910) Herbert Spencer’a yönelttiği tenkitleri çerçevesinde mukayeseli bir şekilde ele alacağız. Bildirimizi sunarken yeri geldikçe, Tanrı’ya sıfat atfetmeksizin Tanrı hakkında düşünebilmenin ve konuşabilmenin mümkün olup olamayacağı, Spencer’ın Tanrı’ya sıfat ve kavram atfedilmesi konusunda nasıl bir tutum geliştirdiği ve bu mevzudaki görüşlerinin tutarsızlık arz edip etmediği sorularına da cevap bulmaya çalışacağız. İlk olarak Spencer’ın Tanrı’ya sıfat atfetme problemini ele alış biçimine temas edeceğiz.

A) SPENCER’IN TANRI’YA SIFAT ATFETME PROBLEMİNE YAKLAŞIMI

Spencer’ın Âlemin Sebebi’ne sıfat atfetme problemine dair görüşlerinin temelinde, fenomenlerin ardındaki hakikatin bilinemez olduğu tesbiti üzerine inşa ettiği “Bilinemez öğretisi” yer alır. Spencer’a göre Bilinemez öğretisi, William Hamilton ve Henry Longueville Mansel tarafından şekillendirilmiştir.³ Bu doktrine göre beşerî zekânın mutlak bilgi konusunda aciz olduğu kanaati, medeniyet ilerledikçe tedricen güç kazanan bir fikirdir. Felsefî birikimin ulaştığı biricik sonuç, görüşlerin arkasında yer alan gerçekliğin bilinemez olduğu ve hep bilinemez kalması gerektiği gerçeğidir.⁴ Beşerî bilginin yanısıra beşerî idraki de aşan bir Mutlak Varlık’a olan inanç, bilim ile dinin barışabilmesini sağlayabilecek tek seçenektir.⁵

Spencer’ın, “Bilinemez” öğretisinin şekillendiricileri olarak takdim ettiği filozoflardan William Hamilton ve **Henry Longueville Mansel**, Mutlak’ın/Tanrı’nın bilinemezliğini ve idrak edilemezliğini savundukları için felsefî metinlerde bazen agnostik olarak nitelendirilmektedir.⁶ Nitekim Hamilton’a göre, ancak belirlendiği için sınırlandırılan varlıklar bilginin ve müsbet düşünmenin nesnesi olabileceğinden düşünme zorunlu olarak şartlar ve durumlar gerektirir. Düşünmek belirlemektir yani şartlara bağlı kılmaktır, şartlara bağlı kılarak kısıtlamak ise düşünmenin imkânının temel kanunudur. Bunun bir sonucu olarak akıl, düşünmenin imkânının kendisinde ve kendisi sayesinde gerçeklik haline geldiği kısıtlılık alanını aşamayacağından, Sonsuz ve Mutlak olanın bilinemezliğini/anlaşılamazlığını kabul etmemiz gerekir.⁷ Hamilton’ın agnostisizminin etkisinde kalan İngiliz metafizikçisi ve din adamı **Henry Longueville Mansel** ise, insanın tezata düşmeden beşerî aklın kavramları aracılığıyla Mutlak’a yahut Sonsuz’a ulaşma

³ Spencer, Herbert; *First Principles*, yay. D. Appleton And Company, New York, 1899, Preface, s. xvi.

⁴ Spencer, a.g.e., s. 70-71.

⁵ Spencer, a.g.e., Preface, s. xvi.

⁶ Bkz. Flint, Robert; *Agnosticism*, yay. William Blackwood and Sons, Edinburgh, 1903, s. 58.

⁷ Flint, a.g.e., s. 550.

konusundaki acizliğine dikkat çeker.⁸ Gerek Hamilton'ın gerekse Mansel'in Mutlak'ın bilinemezliğine dair yaklaşımı, onlara bazen dinî agnostisizmin savunucuları gözüyle bakılmasına yol açmıştır.⁹

Benimsediği “Bilinemez öğretisi” nedeniyle Spencer da tıpkı Hamilton ve Mansel gibi, felsefi literatürde oldukça yaygın bir şekilde agnostik olarak nitelendirilir ve bu yüzden felsefi metinlerde “Spencer'in agnostisizmi” ifadesine sıkça rastlanır.¹⁰ Ancak Spencer, ileri sürdüğü Bilinemez öğretisinin, Âlemin Sebebi'nin varlığı konusunda şüphe ya da tereddüt ortaya koyma olarak anlaşılmaması konusunda titizlik gösterir ve bilinemez olanın Nihâî Sebebi'nin var olup olmaması değil, mahiyeti olduğuna dikkat çeker. Bu bağlamda filozof, “Nihâî Sebebi'nin sadece bir inkâr ya da değilme olarak kavranabileceği bu sebeple olguların ötesindeki bir şeyin pozitif varlığını akla dayalı olarak doğrulayamayacağımız” tezini kesinlikle reddeder.¹¹

Bu reddedişini gerekçelendiren düşünüre göre, Nihâî Sebebi'nin (Ultimate Cause) tasavvur edilemeyişi, Onun varlığının sorgulanmasını gerektirmez.¹² Yukarıdaki tezde gözardı edilen husus, bilginin izâfiliğini ispatlayan kanıtların her birisinin açıkça, izâfî olanın ötesindeki bir şeyin pozitif varlığını postüla olarak ortaya koymakta oluşudur. Meselâ Mutlak'ı bilemeyeceğimizi söylemek, ima yoluyla bir Mutlak'ın var olduğunu kabul etmektir. Mutlak'ın ne olduğunu öğrenme gücümüzün inkârında bile gizli bir şekilde Onun var olduğu varsayımı yer alır; bu varsayımın oluşturulma şekli de Mutlak'ın akla bir hiçlik olarak değil, bir varlık olarak takdim edildiğini ispatlar.¹³ Zira bilinen, bilinmeyenden bağımsız olarak düşünülemez; bilinmeyen de bilinenden bağımsız olarak düşünülemez¹⁴ ve bizim tarafımızdan bilinen şeylerin tümü, Bilinmeyen'in tezahürleridir.¹⁵ Bu çerçevede, mantığın kanunlarınca formüle edilen bilincin yanısıra, formüleleştirilemeyen belirsiz bir bilinç de vardır. Çünkü Mutlak'ın kesin bir bilincinin olduğunu ispatlamamızın imkânsız oluşu, peşinen Onun mahiyeti belirsiz bir bilincinin olduğunu varsayar. Şu halde yukarıdaki tezden Mutlak'a dair bilincimizin bir inkâr ve değilme olduğu sonucuna varmak meşru olamayacağından, Mutlak'ın olumsuz değil olumlu olarak temsil

⁸ Johnson, Hjalmar W.; “Mansel, Henry Longueville”, *An Encyclopedia of Religion*, editor: Ferm, Vergilius, yay. Philosophical Library, New York, 1945, s. 467.

⁹ Bkz. Flint, *Agnosticism*, s. 357-358.

¹⁰ Bkz. Warfield, Benjamin B.; “Agnosticism”, *The New Schaff-Herzog Encyclopedia Of Religious Knowledge: Embracing Biblical, Historical, Doctrinal and Practical Theology and Biblical, Theological and Ecclesiastical Biography from the Earliest Times to the Present Day*, vol. 1, editors: Hauck, Albert & Jackson, Samuel Macauley; yay. Funk & Wagnalls Company, New York & London, 1908, s. 88; Le Poidevin, Robin; *Agnosticism: A Very Short Introduction*, yay. Oxford University Press, New York, 2010, s. 125; Bowne, Borden Parker; *Kant and Spencer: A Critical Exposition*, yay. Houghton Mifflin Company, Boston & New York, 1912, s. x, 223; Goodwin, Daniel C.; “The Formation Of A Public Intellectual: Wilfred Currier Keirstead, Christian Personalism and Modernity”, *Baptists and Public Life In Canada*, edited by Heath, Gordon L. & Wilson, Paul R.; yay. Pickwick Publications, Eugene, Oregon, USA, 2012, s. 119.

¹¹ Spencer, Herbert; *First Principles*, s. 89-90.

¹² Spencer, a.g.e., s. 111.

¹³ Spencer, a.g.e., s. 90-91.

¹⁴ Spencer, a.g.e., s. 110.

¹⁵ Spencer, a.g.e., s. 145.

ve ifade edilmesi gerekir.¹⁶ Nitekim zamanda ya da mekânda hiçbir sınırı olmayan bir Güç'ün tasavvur edilebileceğine olan inanç, tüm form değişikliklerine rağmen hayatta kalmayı başaran dindeki temel unsurdur.¹⁷

Spencer'ın Tanrı'ya sıfat atfetme problemine ilişkin olarak öne sürdüğü fikirler incelendiğinde, onun çoğu kez savunduğu bu “Bilinemez” doktrinine uygun bir tutum sergilemeye çabaladığı ancak bazen de kendisiyle çeliştiği ve bir takım tutarsızlıklar sergilediği görülür. Spencer, Mutlak'a kavram yahut sıfat atfetmenin antropomorfizme yol açacağı kaygısıyla Tanrı'ya herhangi bir kavram veya sıfat atfedilmesine karşı çıkar.¹⁸ Hattâ filozof bu tutumunu daha da ileri bir boyuta taşıyarak, Tanrı'ya “Tanrı” kelimesini bile atfetmekten kaçınır ve Tanrı'dan söz ederken tercihen sık sık, “Mutlak” (Absolute),¹⁹ “Koşulsuz” (Unconditioned)²⁰ ve “Nihâî Sebep” (Ultimate Cause)²¹ ifadelerini kullanır. Spencer'ın bakış açısına göre bir varlığı tasavvur edebilmemiz için ona sıfat ve kavram atfetmemiz, sıfat ve kavram atfedebilmemiz için de onu ve niteliklerini bilincimizin formları dahilinde temsil etmemiz gerekir. Bu, her türlü sıfat ve kavramın beşerî doğamızdan neşet etmesinin kaçınılmaz olduğunu gösterir. Diğer sıfatlar gibi Nihâî Sebep'e (Tanrı'ya) atfedilen sıfatlar da zorunlu olarak bizzat kendi beşerî doğamızdan türetildikleri için Nihâî Sebep'e her ne olursa olsun sıfat atfetmek, Onun için yücelme değil alçalma anlamına gelir. Nihâî Sebep'e nitelik atfetmenin Mutlak için küçültücü olması durumu; her bakımdan tasavvur edebileceğimizden daha büyük olan Mutlak'ı, sabit sınırları olan akıl ve zekâmızla tasavvur etmeye hiçbir şekilde güç yetiremeyecek olmamızdan kaynaklanır. Başka bir deyişle bilincimizin formları, Mutlak'ın herhangi bir şekilde ya da derecede bünyelerine dahil edilemeyeceği yapıdadırlar. Bu çerçevede kişilik de bize özgü bir nitelik olup bilincimizdeki formlar arasında yer aldığı için Nihâî Sebep'in kişilikli olduğunu doğrulamaktan da kişilikli olduğunu inkâr etmekten de kaçınmalıyız.²² Mutlak'a akıl, zekâ gibi sıfatlar dolayısıyla da kişilik atfedenler, Nihâî Sebep'in doğasının kişilikli olması ile kişilikten daha aşağı bir şey olması arasında tercihte bulunmak zorunda olduğumuz yanılgısına düşerler, halbuki tercih, kişilikle kişilikten daha yüksek bir şey arasında olmalıdır. Zira, zekânın ve iradenin mekanik hareketi aşması gibi, zekâyı da iradeyi de aşan bir varlık türünün olması pekâlâ mümkündür. Bu nedenle mütevâzî bir şekilde zekâmızın sınırlarına boyun eğerek Mutlak'a herhangi bir kavram veya sıfat atfetmeme tavrı, dine uygun olan yegâne duruştur.²³

Spencer'ın anlayışına göre, Nihâî Sebep'e atfedilen sıfat ve kavramlar beşerî doğamızdan kaynaklandıkları için, sadece insaninkine benzeyen bir beden ve şekle sahip olduğu farz edilen

¹⁶ Spencer, Herbert; *First Principles*, s. 90-91.

¹⁷ Spencer, a.g.e., s. 564.

¹⁸ Spencer, a.g.e., s. 111-112.

¹⁹ Spencer, a.g.e., s. 112, 116, 166.

²⁰ Spencer, a.g.e., s. 174, 200, 234.

²¹ Spencer, a.g.e., s. 110-116.

²² Spencer, a.g.e., s. 110-111.

²³ Bkz. Spencer, *First Principles*, s. 110-111.

ilkel Tanrı tasavvurları değil, bütün Tanrı tasavvurları antropomorfiktir. Her ne kadar bazı soyut Tanrı tasavvurlarında Tanrı'ya beden ve şekil hattâ insânî bir takım ihtiras ve tutkular atfedilmese de, yine de beşerî doğamızın en soyut niteliklerinin Nihâî Sebep'e atfedilmesi nedeniyle o Tanrı tasavvurları da antropomorfik olmaktan kurtulamamaktadır.²⁴

Spencer, bütün Tanrı tasavvurlarını antropomorfik kabul ettiği için, Tanrı'ya sıfat atfedip, Tanrı hakkında bir tasavvur oluşturmayı küstahlık olarak nitelendirir. Spencer'a göre bu küstahlığın pek çok örneği bulunmaktadır. Bunlardan birisi, modern teleolojik deliller arasında önemli bir yer tutan ve Spencer'ın döneminde revaçta olan saat analojisidir.²⁵ Spencer'ın kim tarafından meydana getirildiğini belirtmeden sözünü ettiği bu saat analojisi, İngiliz felsefecilerinden William Paley'in (1743-1805) *Natural Theology* adlı eserinde ortaya koyduğu bir delildir.²⁶

Spencer, Paley'in saat analojisini mantıksal bakımdan daha da ileriye götürerek teologların içinde bulunduklarını düşündüğü çıkmazı göstermeye çalışır. Bu görüşü doğrultusunda şöyle bir varsayım geliştirir: “Bir an için gülünç duruma düşmek göze alınarak, bir saatin tıkrıtlarının ve diğer hareketlerinin bir tür bilinç oluşturduğu ve böyle bir bilinç tarafından kontrol edilen bir saatin, kendisinin yapımcısının davranışlarını sanki kendisinininki gibi yaylar ve düzeneklerle belirlenmiş olarak kabul etmede ısrar ettiği varsayılabilir. Bu varsayımın bir sonucu olarak, bilinçli teist bir saat, varlığının sebebini bu mekanik terimler içinde formüle eder yani saate benzeyen bir varlık tarafından meydana getirildiğini düşünür ve diğer teist saatlerle birlikte bu sebebi açık ve kesin olarak ifade etmek üzere huşu içerisinde kenetlenir. Bunun yanı sıra ateist saatler de, Tanrı'ya küfretmiş olsalar bile, teist saatlerden çekindikleri için, Tanrı'ya reddettiklerini açıkça dillendirmeyi göze alamaz. Teologların küstahlıkları, işte böyle bizzat kendi delilleri bir adım daha ileri götürülerek örneklerle açıklanabilir.”²⁷

Bowne, Spencer'ın “Bilinemez” öğretisi çerçevesinde Tanrı'ya sıfat atfetme problemine yaklaşım tarzının zayıf ve tutarsız yönlerinin bulunduğu kanaatindedir. Şimdi Bowne'un, Spencer'ın bu probleme dönük tutumu hakkındaki değerlendirmesini ele almaya çalışalım.

B) BOWNE'UN SPENCER'IN TANRI'YA SIFAT ATFETME PROBLEMİNE YAKLAŞIMINI TENKİDİ

Bowne'a göre Spencer'ın bu konudaki en dikkat çekici tutarsızlığı, bir yandan antropomorfizme yol açan bir küstahlık olacağı zannıyla Tanrı'ya herhangi bir kavram veya sıfat atfedilmesine ve dolayısıyla da bir Tanrı tasavvuru oluşturulmasına karşı çıkarken,²⁸ diğer yandan Tanrı'ya bazı kavramlar ve sıfatlar izafe ederek Tanrı tasavvuru oluşmasına sebebiyet verecek şekilde hareket

²⁴ Spencer, a.g.e., s. 112.

²⁵ Bowne, *Kant And Spencer*, s. 261-262, Spencer, a.g.e., s. 113.

²⁶ Steinkraus, Warren E.; “A Century Of Bowne's Theism”, *Personalism Revisited; Its Proponents And Critics*, Buford, Thomas O. & Oliver, Harold H.; yay. Rodopi, Amsterdam & New York, 2002, s. 6.

²⁷ Bowne, *Kant And Spencer*, s. 261-262, Spencer, *First Principles*, s. 113.

²⁸ Bkz. Spencer, a.g.e., s. 110-113.

etmesidir. Örneğin Spencer, Tanrı'nın görünürde olana zıt olarak gerçek olduğunu, O'nun bir güç ve temel sebep olduğunu ileri sürmektedir.²⁹

Bowne'un, Spencer'in genellikle Tanrı'ya hiçbir kavram ya da sıfat atfedilmemesi gerektiğini savunduğu halde,³⁰ bazen Tanrı'ya sıfat ve kavram atfedip kendi kendisini nakzettiği tesbitinin,³¹ isabetli bir tesbit olduğu kanaatindeyiz. Gerçekten de Spencer, bazen bir Gizemli Gücün (Inscrutable Power) bilincinin bütün fenomenler aracılığıyla bize bildirilmekte oluşunun gitgide daha belirgin hale geldiğinden söz eder.³² Kimi zaman İlk Sebep kavramının kullanılmasının kaçınılmaz olduğunu söyler.³³ Bazen üstü kapalı bir şekilde Tanrı'dan Nihâî Sebep (Ultimate Cause) diye bahseder.³⁴ Arasıra Yaratıcı Güç (Creative Power) kavramını Tanrı'ya izafe eder.³⁵ Bazen Mutlak (Absolute),³⁶ görünüşlerin arkasındaki Gerçeklik (Reality which is behind the veil of appearance) kavramlarını ima yoluyla Tanrı'ya atfeder.³⁷ Bazen de Tanrı'nın Koşulsuz (Unconditioned)³⁸, Esrarengiz Güç (Inscrutable Power) ve Yüce Varlık (Ultimate Being) olduğunu ileri sürer.³⁹

Kanaatimizce, Spencer'in bir taraftan "Tanrı'ya hiçbir kavram veya sıfat atfetmeme" tutumunu sürdürürken, diğer taraftan bazen Tanrı'dan çeşitli sıfat ve nitelemelerle söz ederek içine düştüğü tutarsızlığın ilk sebebi; Spencer'in kimi zaman, adını ister İlk Sebep, ister Nihâî Sebep, ister Mutlak, isterse Yüce Varlık koyalım, Tanrı'ya herhangi bir kavram, nitelik veya sıfat atfetmeksizin dolayısıyla da Tanrı hakkında bir tasavvur oluşturmaksızın Tanrı'ya ya da Âlemin Sebebi'ne inanmanın imkânsız olduğunu gözden kaçırmasıdır. Tanrı'ya inanabilmek için Tanrı'ya sıfat atfetmenin zorunlu olmasının sebebi şöyle açıklanabilir: İnanma fiili, inanan ve inanılan arasında kurulan bir ilişki olup, bu ilişkide inanan, özne, inanılan yani Tanrı ise objedir. Bir varlığın obje olabilmesi için de kendisine belirli niteliklerin nisbet edilmesiyle oluşturulan bir tasavvurunun olması kaçınılmazdır. Aksi takdirde insanın, nesne olamayan bir varlığa inanması ve dolayısıyla da inanılan varlıkla bir bağ kurması mümkün olamaz.

Bizim gözlemimize göre Spencer'in söz konusu tutarsızlığının bununla bağlantılı olan ikinci sebebi; Tanrı'yı ima ederken kullandığı bir takım nitelemelerin ve terimlerin Tanrı'ya kavram ve sıfat atfetmek anlamına geldiğinin farkına varmamasıdır. Meselâ Spencer, Evrenin Sebebi'ne atfettiği Mutlak (Absolute),⁴⁰ Koşulsuz (Unconditioned)⁴¹ ve Nihâî Sebep (Ultimate Cause)⁴²

²⁹ Bowne, a.g.e., s. 258-260.

³⁰ Spencer, a.g.e., s. 111-112.

³¹ Bowne, a.g.y.

³² Spencer, a.g.e., s. 110.

³³ Spencer, a.g.e., s. 38.

³⁴ Spencer, a.g.e., s. 112.

³⁵ a.g.y.

³⁶ Spencer, a.g.e., s. 15, 40-44, 47, 51.

³⁷ Spencer, a.g.e., s. 112.

³⁸ Spencer, a.g.e., s. 111.

³⁹ Spencer, a.g.e., s. 595.

⁴⁰ Spencer, *First Principles*, s. 15, 40-44, 47, 51.

ifadelerinin birer kavram olduğunun bilincinde değildir. Ayrıca, Gizemli Güç'ün (Inscrutable Power) fenomenlerin tümü tarafından bize bildirilmekte olan bir bilincinin olduğundan söz ederken,⁴³ Tanrı'ya İlim sıfatını atfettiğinden, Tanrı hakkında kullandığı Mutlak ve Koşulsuz tabirlerinin, İslâm Kelâmı'ndaki Allah'ın Zâtî Sıfatlarından Kıyam Binefsihî sıfatına, Yaratıcı Güç (Creative Power)⁴⁴ tamlamasının da, Allah'ın Sübûtî Sıfatlarından Kudret ve Tekvin sıfatlarına karşılık gelen kavramlar olduğundan habersizdir. Yine düşünür, kendimizi İlk Sebe (First Cause) kavramına teslim etmemizin kaçınılmaz olduğunu söylerken,⁴⁵ Nihâî Sebe' ten bahsederken ve Yüce Varlık (Ultimate Being) kavramından söz ederken,⁴⁶ Allah'ın Zâtî Sıfatlarından Vücûd Sıfatını ima ettiğinin farkında değildir. Böylece Spencer, Tanrı'ya her biri birer kavram olan Vücûd, Kıyam Binefsihî, İlim, Kudret, Tekvin ve dolaylı olarak da İrade sıfatlarını atfetmiş olmaktadır. Bu sıfatların, imalarıyla birlikte değerlendirildiğinde bir Tanrı tasavvuru oluşturdıkları bir gerçektir. Böylece Spencer, bir yandan, bilincimizin formlarının her bakımdan tasavvur edebileceğimizden daha büyük olan Mutlak'ın herhangi bir şekilde ya da derecede bünyelerine dahil edilemeyecek oluşunu ve bu sebeple Nihâî Sebe' e nitelik atfetmenin Mutlak için küçültücü olmasını gerekçe göstererek⁴⁷ Tanrı'ya hiçbir sıfat atfedilmemesini dolayısıyla da Tanrı hakkında bir tasavvur oluşturulmamasını savunmakta;⁴⁸ diğer yandan Mutlak'ın olumsuz değil olumlu olarak temsil ve ifade edilmesi gerektiğinden⁴⁹, zamanda ya da mekânda hiçbir sınırı olmayan bir Güç'ün tasavvur edilebileceğinden söz etmekte⁵⁰ ve Tanrı'ya çeşitli sıfatlar, kavramlar ve nitelikler izafe edip bir Tanrı tasavvuru oluşturarak açıkça bir tenâkuza düşmektedir.

Spencer'in bu tutarsızlığının mantıksal sonucu olan diğer bir çelişkisi şudur: Spencer'in Tanrı'ya atfedilen tüm sıfatların antropomorfik ve bizzat beşerî doğamızdan türetilmelerinin kaçınılmaz olduğu görüşüyle, bütün Tanrı tasarımlarının antropomorfik olduğu tezini bir an için doğru kabul edersek; bizzat Spencer'in kendisinin Tanrı'ya atfettiği Vücûd, İlim, Yaratma ve Kudret gibi sıfatların da zorunlu olarak beşerî doğadan türetilmiş antropomorfik nitelemeler olduğu ve dolayısıyla Spencer'in da farkında olmadan antropomorfik bir Tanrı tasavvuru oluşturduğu sonucuna varırız. Spencer'in bu tür çelişkilere düşmemek için, Tanrı hakkında kullandığı niteleyici terimlerin birer kavram ve sıfat olduğunun farkına varıp, Tanrı'ya ne olursa olsun hiçbir sıfat atfetmeme ısrarından vazgeçerek, Tanrı'ya bazı sıfatların atfedilebileceği, bazı

⁴¹ Spencer, a.g.e., s. 111.

⁴² Spencer, a.g.e., s. 112.

⁴³ Spencer, a.g.e., s. 110.

⁴⁴ Spencer, a.g.e., s. 112.

⁴⁵ Spencer, a.g.e., s. 38.

⁴⁶ Spencer, a.g.e., s. 595.

⁴⁷ Spencer, *First Principles*, s. 110-111.

⁴⁸ Bkz. Spencer, a.g.e., s. 110-112.

⁴⁹ Spencer, a.g.e. s. 90-91.

⁵⁰ Spencer, a.g.e., s. 564.

sıfatlarınsa atfedilemeyeceği ve Tanrı hakkında uygun bir tasavvur oluşturma'nın antropomorfizm anlamına gelmeyeceğini vurgulaması gerekirdi.

Kanaatimizce, Spencer'ın Tanrı'ya herhangi bir kavram veya sıfat atfetmeme tavrını dine uygun olan yegâne duruş olarak nitelendirmesi de,⁵¹ bünyesinde tutarsızlık ihtiva eden ve makul olmaktan uzak bir değerlendirmedir. Spencer'ın zikrettiğimiz tutumunun dine uygun olan yegâne tavır olduğunu söylerken hangi dini kasdettiği açık değildir. Meselâ Yahudilik, Hristiyanlık veya İslâmiyet'te Spencer'ın savunduğu şekilde Tanrı'ya herhangi bir sıfat atfedilmemekte midir? Bu dinlerde Tanrı hakkında tasavvur oluşturmak, antropomorfizm olarak mı kabul edilmektedir? Dünya üzerinde hem teistik olup hem de Tanrı'ya sıfat veya nitelik atfetmeyen herhangi bir din var mıdır? Bu tür soruları cevaplamaya çalıştığımızda, teistik dinlerin tamamının Tanrı'ya bir takım kavram ve sıfatlar atfettiğini ve özellikle de ilâhî dinlerin kutsal kitaplarının bu tür nitelendirmelerle dolu olduğunu görürüz. Şu halde, "Tanrı'ya hiçbir kavram veya sıfat atfetmemek, nasıl dine uygun olan yegâne duruş olabiliyor?" sorusuna Spencer'ın felsefesinde cevap bulmak mümkün gözükmemektedir. Spencer'ın söz konusu hataya düşmemek için, Tanrı hakkında oluşturulan tüm Tanrı tasavvurlarının değil, Tanrı'ya nisbet edilen terimlere Tanrı'ya özgü tenzihî anlamlar yerine insana özgü kusur ve eksiklikleri çağrıştıran anlamların yüklendiği ve tasvir ihtiva eden Tanrı tasavvurlarının insan-biçimli olduğunu kabul etmesi icap ederdi.

Bowne, antropomorfizmin Tanrı'ya saygısızlık anlamına geleceği ve bu yüzden yasaklanması gerektiği konusunda Spencer'la tamamen hemfikirdir. Ancak o, antropomorfizme, Spencer'ın yüklediğinden farklı bir anlam atfeder. Bowne'un felsefesinde antropomorfizm; Spencer'ın sandığı gibi hem Tanrı'ya beden, şekil ve insânî bir takım ihtiraslarla tutkuları atfeden somut, tasvire dayalı olan tasarımları hem de beşerî doğanın en soyut niteliklerini Nihâî Sebep'e atfettiği zannedilen soyut Tanrı tasavvurlarını ihtiva eden genel-geçer bir kavram olmayıp,⁵² sadece bedensellik ve maddesellikten ibarettir.⁵³ O halde, Tanrı'ya atfettiğimiz ama bedenselliğe ve maddeselliğe dair bir ima taşımayan kavramların ve sıfatların antropomorfik bir Tanrı tasavvuru meydana getirdiği iddia edilemez.⁵⁴

Bu bakış açısına paralel olarak Bowne, Spencer'ın, teizmin delilleri arasında yer alan saat benzetmesine yönelik eleştirisinin de haksız bir ithamdan ibaret olduğu kanısındadır. Bowne'a göre Spencer'ın söz konusu eleştirisi önemli ölçüde, saat benzetmesini yanlış anlamasından kaynaklanır. Zira saat delili, Spencer'ın zannettiği gibi saatin yapımcısının saatteki dişlilere, yaylara, düzeneklere ve manivelalara benzediğini iddia etmemektedir. Bu delil, saatin aksamının ve faaliyetlerinin saatte anlaşılabilir bir amacın var olduğuna, saatteki bu anlaşılabilir amacın da yapımcısındaki zekâyâ ve bilince işaret ettiğini göstermeye çalışır. Başka bir deyişle saatin

⁵¹ Spencer, a.g.e., s. 110-111.

⁵² Spencer, *First Principles*, s. 112.

⁵³ Bowne, Borden Parker, *Philosophy Of Theism*, yay. Harper and Brothers, New York, 1887, s. 128.

⁵⁴ Bowne, *Kant And Spencer*, s. 262.

yapımcısının saate benzediğini değil, bilinçli ve amaçları olan bir varlık olduğunu ispata çalışır. Düşünür bu noktada, Spencer'ın, saat kanıtını gözden düşürmek için başvurduğu analogiyi yani saatin aksamının bir tür bilinç oluşturduğu varsayımını Spencer'ın görüşlerini zayıflatmak için kullanır. Bowne'un düşüncesine göre Spencer'ın söz konusu varsayımı esas alındığı takdirde, akıl sahibi bir saat, netice itibarıyla dişlilere ve manivelalara değil, idrak sahibi bir yapımcıya ulaşırsa hakikate oldukça yaklaşmış olur. Öte yandan yine o varsayıma binâen, Spencer'ın Bilinemez'i üzerine kurs görmüş olan müdrik bir saatin de, bilinçli ve müdrik bir yapımcı düşüncesinin saygısızlık ve küfür olup, kendisinin gerçek sebebinin her türlü düşünme ve anlamamanın ötesinde bilinemez bir şey olduğuna karar verebileceği rahatlıkla iddia edilebilir.⁵⁵

Spencer'ın, teizmin delilleri arasında yer alan saat analogisini gözden düşürmek için yaptığı tenkidin hatalı olduğu konusunda Bowne'la hemfikir olduğumuzu belirtmek istiyoruz. Şayet Spencer'ın düşündüğü gibi söz konusu delilden; saatin bilinçli olduğu varsayıldığında, saatin, yapımcısının kendisine şeklen benzediğini yani yaylar, metal parçalar ve düzeneklerden oluşan bir büyük saat olduğunu düşüneceği sonucu çıkıyorsa, o zaman bu düşünce, teist dinler tarafından öngörülen bir Tanrı tasavvuru değil olsa olsa ancak putperestliğin egemen olduğu dinlerdekine benzer bir Tanrı tasviri olabilir. Kanaatimizce Spencer'ın, Bowne'un ima yoluyla dikkat çektiği hatası, Tanrı tasavvurlarının Tanrı tasvirlerinden ibaret olduğunu zannetmesidir. Spencer'ın bu aşırılığın uzak durabilmek için, Tanrı'yı tasvir eden ve etmeyen Tanrı tasavvurları arasındaki farklılıkların net bir şekilde ortaya konularak, Tanrı hakkında oluşturulan bütün tasavvurların değil bütün tasvirlerin antropomorfik olduğunun vurgulanması lazım gelir.

Bowne, Spencer'ın bir yanılgısı olarak değerlendirdiği “bütün kavram ve sıfatların beşerî doğamızdan kaynaklanmalarından ötürü Tanrı tasavvurlarının hepsinin de zorunlu olarak, beşerî tabiatımızdan neşet eden sıfat ve kavramları Nihâi Sebep'e atfettiği ve bu nedenle istisnasız bütün Tanrı tasarımlarının kaçınılmaz bir şekilde antropomorfik olduğu”⁵⁶ endişesini gidermek amacıyla Spencer'ın gözardı ettiğini düşündüğü bir konuya dikkatimizi çeker. Bowne'a göre teistik dil, semboliktir. Elbette diğer konularda olduğu gibi, kendisine Tanrı desek de demesek de Evrenin Sebebi hakkında da ancak kendi tecrübemizin mümkün kıldığı ifadelerle düşünebiliriz.⁵⁷ Fakat Spencer'ın zannettiğinin aksine Tanrı'ya ilişkin görüşlerimiz, birebir Tanrısal hakikatle örtüşmez. Tanrı hakkındaki kanaatlerimiz, kavramlarımız ve görüşlerimiz sembolik nitelikli olup hakikatin imalarından başka bir şey değildir.⁵⁸

Spencer'la hemfikir olanların antropomorfizm endişesine çözüm bulmak isteyen Bowne'un gözlemine göre Spencer, Tanrı'ya her çeşit kavram ve sıfatın atfına muhalefet etmesiyle uyumlu olarak meselâ Tanrı'ya akıl, zekâ, irade ve dolayısıyla da kişilik gibi kavram ve niteliklerin

⁵⁵ Bowne, a.g.e., s. 263.

⁵⁶ Bkz. Spencer, *First Principles*, s. 110-112.

⁵⁷ Bowne, *Kant And Spencer*, s. 262.

⁵⁸ Bowne, a.g.y.

atfedilmesine de karşı çıkmaktadır. Bu bağlamda Spencer, zekânın ve iradenin mekanik hareketi aşması gibi, zekâyı da iradeyi de aşan bir varlık türünün olabileceği düşüncesinden hareketle, kişilikle kişilikten daha yüksek bir şey arasında tercihte bulunmamız gerektiğini söylerken,⁵⁹ evrenin sebebinin, akli, zekâyı ve dolayısıyla da kişiliği aşan bir varlık olabileceğini ima etmektedir.⁶⁰

Ancak Bowne'un tesbitine göre, kişiliğin ve kişiliğin temel unsuru olan "zekâ" gibi kavram ve sembollerin Âlemin Sebebi'ne izafe edilmesinin antropomorfizme yol açacağı kaygısının gerisinde, kişilikçi kavram ve sembollerin insan ve Tanrı için aynı anlamı ifade ettikleri yanlıgısı yer almaktadır.⁶¹ Halbuki zekânın temel anlamı, başlamak zorunda oluşu ya da tekâmülü değil, bilme gücüdür. Zekâ için lüzumlu ve esas olan biricik şey, bilmek zorunda oluşudur.⁶² Bilme gücü hem Tanrı hem de insanlar için ortak bir özellik olsa da, beşerî zekâ, konudan konuya geçen, tutarsız eğilimlere ve kusurlu bir kavrayışa sahip olan aklın yöntemleri ve prosedürleriyle hareket eden, tedricî olarak gelişen ve içsel bağıntılarla dışsal bağıntılar arasında uyum sağlayan bir "bilme gücü"dür. Tanrısal Zekâ ise sadece bilme gücüdür, Tanrı, konudan konuya geçen akıldan farklı olarak, şeyleri yöntemlere ve prosedürlere başvurarak değil vasıtasız olarak ve doğrudan bilen akıldır. Tanrı'nın bilgisi doğrudan ve hemendir.⁶³ Bu yüzden zekânın, "bilme gücü" anlamına gelen tanımını esas alınırsa, Tanrı'yı Zekî olarak düşünmek sorun teşkil etmez. Bu bilme gücü, Evrenin Sebebi için bir sınırlama değil, aksine bir mükemmelliktir. Asıl kısıtlama ve eksiklik, bilmeye güç yetirememektir.⁶⁴ Dolayısıyla Tanrı hakkında tefekkürde bulunurken, bizi maddî ve mekanik sembollerden daha fazla hakikate yaklaştırabilecek olmasından ötürü kişilikçi ve tinsel sembollerin tercih edilmesi daha makuldür.⁶⁵ Bu durumda eğer Spencer, Tanrı'nın bir güç, temel sebep vs. olduğunu söylememize izin veriyorsa, bir adım daha ileri gitmemize ve olguların Tanrı'ya atfedilen kavramlardan birisi olan zekâyı gerektirip gerektirmeyeceğini bildirmemize de izin vermelidir.⁶⁶

Burada Bowne'un anlamamızı istediği hususlardan birisi; Spencer'ın daha önce de dikkat çekildiği üzere kendi kendisiyle çelişerek, Tanrı hakkında konuşabilmenin ve düşünebilmenin mümkün olabilmesi için kıyasa dayalı analogik dile başvurmanın kaçınılmaz olduğu pratik gerçeğini gözden kaçırıp farkında olmadan bizzat kendisinin zaman zaman analogik teistik dilden yararlanmasıdır. Diğer i ise; insan kişiliği kavramının muhtevasında yer alan bazı kavramların, Tanrı için kullanıldıklarında insan için söz konusu olan mahiyet ve anlama işaret etmedikleri göz

⁵⁹ Spencer, a.g.e., s. 111.

⁶⁰ Bowne, a.g.y.; Spencer, a.g.y.

⁶¹ Bowne, Borden Parker; *Theism*, yay. American Book Company, New York, 1902, s. 161.

⁶² Bowne, Borden Parker; *Metaphysics*, yay. Harper and Brothers, New York & London, 1898, s. 118.

⁶³ Bowne, *Theism*, s. 155.

⁶⁴ Bowne, a.g.e., s. 161.

⁶⁵ Bowne, *Kant And Spencer*, s. 262.

⁶⁶ Bowne, a.g.e., s. 258-260.

önünde bulundurularak Tanrı'ya atfedilmelerinin bir zorunluluk ve bu zorunluluğun teşbih zannedilmesinin bir yanılğı olduğudur.

Bowne'un, Spencer'in antropomorfizm anlamına geleceği gerekçesiyle Tanrı'ya kavram ve sıfat atfedip bir Tanrı tasarımı oluşturulmasını bütünüyle reddetme tutumuna⁶⁷ yönelttiği “teistik dilin sembolik/temsili yani mecazî nitelikli olduğu başka bir ifadeyle Tanrı hakkındaki görüşlerimizin ve kavramlarımızın insan için kullanıldıklarında çağrıştırdıkları anlamları ima etmedikleri” itirazının makul ve isabetli bir tez olduğu kanısındayız. Nitekim Spencer'in sandığı gibi teistik analogik dilin antropomorfizm olarak nitelenmesi zorunlu ve alternatifsiz bir görüş değildir. Temsili dil öğretisini benimseyenlerce önerilen bir kavram olan “temsili/sembolik dil” ifadesi, hem antropomorfizme hem de Tanrı hakkında konuşmayı kesinlikle yasaklayan Spencer tarzı agnostisizme karşı ciddi bir alternatif olarak ortada durmaktadır.⁶⁸ Temsili dil öğretisine göre, olağan tecrübenin ötesindeki aşkın varlığı anlatmak için teoloji, bildiğimiz sıradan sözcükleri özel bir biçimde kullanır. Terimin özgün anlamının Tanrı için kullanılması mümkün olmayan kısmı atılıp, geri kalan kısmı teolojiye bırakılır. Tanrı hakkında kullanılan isimler, üstünlük ve yetkinlik bakımından çevremizde bulunan varlıklar için kullanıldıklarında işaret ettikleri şeye işaret etmezler. Tersine bu sözler, Tanrı'nın kendi mahiyetine özgü bir yetkinliğe işaret ederler. Bu sebeple, benzerliğin ortadan kaldırılması için, kavramlardaki bilinen dünyayı çağrıştıran ve ona işaret eden anlamları olumsuz kılar ve ayıklarız. Bu bakımdan Tanrı hakkında konuşmak, olumsuz içinde olumlu ve olumlu içinde olumsuz bir dil kullanmakla olur. İşte dilin bu şekilde kullanılması genel olarak “analogik dil” olarak adlandırılır. Bu dil, Spencer'in Tanrı'ya herhangi bir kavram ve sıfat atfedilmesine karşı çıkan salt tenzihî diliyle teşbihî dil arasında bir “orta durum” dilidir.⁶⁹

Bizim değerlendirmemize göre, analogik dilin temsili dil öğretisinin öngördüğü şekilde yapılmış olan bu tasviri; teistik analogik dilin antropomorfizm olarak nitelenmesinin zorunlu olmadığını ve bir alternatif olarak, teistik analogik dil ile günlük konuşma dili ve Tanrı ile insan arasındaki benzerliğin mahiyet değil isim benzerliği olduğu⁷⁰ tezini ileri sürmenin felsefî açıdan mümkün olduğunu göstermektedir. Nitekim analogik dilin iki temel yönteminden birisi olan nisbet analogisinde, aynı özelliğin farklı benzeyenler tarafından fiilen paylaşılması değil, sadece sonuçların benzerliği söz konusudur. Sözelimi, aslanın öteki hayvanlar karşısındaki durumu, bir kralın tebaası karşısındaki durumunu andırdığı için ona hayvanların kralı denmiştir. Halbuki hiç kimse aslanda resmen bir krallık bulunduğunu iddia etmemektedir. Yine Tanrı'nın gazaplı olduğu söylenmektedir. Çünkü Onun, verdiği cezalarla olan ilgisi, bir insanın başkasına verdiği cezalarla olan ilgisine benzemektedir. Fakat hiç kimse Tanrı'da fiilen kırgınlık bulunduğunu

⁶⁷ Bkz. Spencer, *First Principles*, s. 110-112.

⁶⁸ Koç, Turan; *Din Dili*, Rey Yay., Kayseri, 1995, s. 67.

⁶⁹ Koç, a.g.e., s. 67-68.

⁷⁰ Urhan, Veli; *Fransız Personalizmi'nde Tanrı'nın Kişiliği*, DEÜ İlahiyat Fakültesi'nde haz. basılmamış doktora tezi. İzmir, tarihsiz, s. 106.

söylememektedir. Dolayısıyla nisbet analojisinde, Tanrı'ya yüklem kılınan bir nitelik (terim) Tanrı'nın mahiyetine yaraşır bir biçimde Ona ait olduğu gibi, aynı şekilde yaratıklarına yüklem kılınan bir nitelik de onların kendi tabiatlarına uygun düşecek şekilde kendilerine aittir.⁷¹ Demek ki Hamilton, Mansel ve Spencer gibi “bilinemez doktrini”ni benimseyen düşünürler tarafından antropomorfizme yol açacağı endişesiyle dışlanan analojik teistik dil, Tanrı'nın sonradan olanlara benzediğini iddia etmediği için,⁷² analojik dilin insanbiçimli anlamına gelen “antropomorfik” terimiyle nitelendirilmesi doğru değildir.

Kanaatimizce, antropomorfizme yol açacağı kaygısıyla Spencer gibi Âlemin Sebebi'ni her türlü kavram ve sıfattan tecrit etmeye çalışan düşünürlerin bu gayretlerinin gerisinde, “antropomorfizm kavramının kapsamının ve anlamının gereğinden fazla genişletilmesi” yanlış yatmaktadır. Bu doğrultuda antropomorfizm kavramı, her türlü konuşmayı ve tefekkürü içine alacak şekilde tüm varlıkları kuşatan genel-geçer bir kavram haline getirilmektedir. Böylece, yaratılmış varlıkların ve âlemin tamamının Tanrı'nın sıfatlarının nesnesi, bir kısmınınsa insanî sıfatların nesnesi olması; yani Tanrısal niteliklerle beşerî niteliklerin sonuçları arasındaki benzerlik, Tanrı'nın nitelikleriyle beşerî nitelikler arasındaki mahiyet benzerliği zannedilmektedir. Halbuki az önce de ifade etmiş olduğumuz gibi, analojik dilin iki temel yönteminden birisi olan nisbet analojisine göre farklı varlıklar arasındaki benzerliğin aynı niteliğin fiilen paylaşılması değil sadece sonuçların benzerliği olması; Tanrı'nın sıfatlarıyla insanın sıfatları arasındaki benzerliğin de mahiyet benzerliği değil, ilâhî ve beşerî sıfatların sonuçlarının benzerliği yani ilâhî sıfatlarla beşerî sıfatların taalluk ettiği alanlar arasındaki kısmî bir kesişme olduğunu düşüncesini akla getirmektedir. Örneğin ilim sıfatı, Tanrı'nın da insanın da sıfatıdır. Tanrı'nın ilmi, kendi Zâtının yanı sıra tüm yaratılmışlara ve evrene taalluk eder. İnsanın ilim sıfatının nesnesi olan alan ise aslında Tanrı'nın ilim sıfatının nesnesi olan alanın çok küçük bir bölümüyle kesişmektedir. Yani insan da Tanrı'nın bildiklerinin çok cüz'î de olsa bir kısmını bilir. Ancak Tanrı'nın ilmi, Tanrı'ya özgü bir ilimdir, insanın ilmi de insana özgü bir ilimdir. O halde ilâhî sıfatlarla beşerî sıfatlar arasındaki benzerliği mahiyet benzerliği sanma yanlışından sakınabilmek için, antropomorfizmi Bowne'un yaptığı gibi sadece bedensellik ve maddesellikle sınırlandırıp,⁷³ Tanrı'ya atfedilen ama bedenselliğe ve maddeselliğe dair bir ima taşımayan kavramların, sıfatların ve tasavvurların antropomorfik olmadığının kabulü gerekir.⁷⁴

Spencer'ın, teistik dili tamamen antropomorfik saymasına yol açan antropomorfizm kavramının muhtevasının lüzumundan fazla genişletilmesi yanlışına yönelik bu tesbitlerimiz aynı zamanda, bizi, antropomorfizmin “insanın özelliklerinin insan dışı varlıklara atfedilmesi” olarak değil, “sadece ve bütünüyle insana ait özelliklerin insan dışı varlıklara atfedilmesi” şeklinde tanımlanmasının daha mâkul olduğunu düşünmeye sevketmektedir.

⁷¹ Koç, *Din Dili*, s. 74-75.

⁷² Koç, a.g.e., s. 63.

⁷³ Bowne, *Philosophy Of Theism*, s. 128.

⁷⁴ Bowne, *Kant And Spencer*, s. 262.

Bizim düşüncemize göre Spencer'ın "Tanrı'ya atfedilebilecek bütün kavram ve sıfatların antropomorfik olduğu iddiası"nı güçsüz hale getiren bir olgu, teistik dilde analogik ve antropomorfik olarak nitelendirilmesi mümkün olmayan "ezelîlik, zamandan ve mekândan münezzehe olma" gibi kavramların varlığıdır. Nitekim ezelîlik, zaman ve mekândan münezzehe olma kavramlarında insan-biçimli olmayı ima eden en küçük bir içerik yoktur. Bu bakımdan gerek Spencer'ın "Tanrı'ya atfedilen sıfatların zorunlu olarak bizzat kendi beşerî doğamızdan türetildikleri" iddiası⁷⁵ gerekse Bowne'un "diğer konularda olduğu gibi Tanrı hakkında da bir biçimde düşünmek durumundaysak kendi tecrübemizin mümkün kıldığı ifadelerle düşünmek zorunda olduğumuz"⁷⁶ varsayımı, tenkide muhtaç yönü bulunan tezler haline gelmektedir. Söz konusu tezlerdeki zayıflık, teistik dilin bütünüyle analogik dilden ibaret ve beşerî tecrübe kaynaklı kabul edilip teistik dildeki beşerî tecrübe menşeli olmayan kavramların gözardı edilmesidir. Şayet Bowne'un düşündüğü gibi Tanrı hakkındaki tefekkür faaliyetinde kendi tecrübemizin mümkün kıldığı ifadelerle mahkum isek ve Spencer'ın savunduğu gibi Tanrı'ya atfedilen sıfatlar zorunlu olarak beşerî doğamızdan kaynaklanıyorsa, kendi tecrübemizde yer almayan ve hakkında hiçbir empirik veri bulunmayan ezelîlik, zamandan ve mekândan münezzehe olma gibi nitelikleri Tanrı'ya nasıl atfedebiliyoruz? Niçin ismen dahi olsa insana atfedilmeyen ve insan için kullanılmayan bu sıfatlar sadece Tanrı'ya atfedilmektedir? sorularına Bowne'un ve Spencer'ın bu varsayımlarına dayanarak cevap bulabilmemiz mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle, Tanrı'ya atfettiğimiz kavram ve sıfatların bazılarının beşerî tecrübeden kaynaklanmadığının, beşerî tecrübe menşeli olanlarının da beşerî tecrübedeki anlamlarından farklı olarak tenzihî bir yaklaşımla ele alındığının vurgulanması önem arz etmektedir.

Spencer'ın, benimsediği Bilinemez öğretisi üzerine bina edip Tanrı'ya sıfat atfedilip atfedilemeyeceği konusunda ileri sürdüğü düşünceleri genel bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda, felsefî duruşunun ne olduğunun ve nasıl tasvir edilebileceğinin sorgulanmasının gerekli olduğu görüşündeyiz. Aceba Spencer'ın felsefî pozisyonu hangi sıfatlarla nitelendirilebilir? Spencer'ın agnostik olarak tavsif edilmesi uygun mudur? Eğer uygunsa ne kadar yerinde bir davranıştır? Bu soruya verilebilecek yanıtlar, agnostik kavramına yüklenen anlamlardan hangisinin tercih edildiğine bağlı olarak farklılık gösterir.

Eğer agnostisizme, zaman zaman teolojide de kullanılan "Tanrı hakkında bilgi elde etmenin beşerî açıdan imkânsız olduğunu savunan dinî bilgi teorisi" anlamı yüklenirse,⁷⁷ Spencer'ın agnostik olarak nitelenmesinin ihtimal dahilinde olduğunu söyleyebiliriz. Zira Spencer'ın, "Bilinemez öğretisi"ni, bir Tanrı'nın var olup olmadığı hakkında şüphe öne sürmek olarak değil, Mutlak'ın mahiyetinin bilinmeyeceği anlamına gelecek şekilde ele alması, Spencer'a agnostisizm atfedilecekse o agnostisizmin dinî ya da dine saygılı bir agnostisizm olduğunun

⁷⁵ Spencer, *First Principles*, s. 110-111.

⁷⁶ Bowne, *Kant And Spencer*, s. 262.

⁷⁷ Baylis, Charles A.; "Agnosticism", *The Dictionary Of Philosophy*, Runes, Dagobert David; yay. Philosophical Library, 4. Baskı, New York, 1942, s. 7.

kabulünü gerekli kılmaktadır. Nitekim felsefi literatürde Tanrı'nın ya da Evrenin Sebebi'nin varlığını kesin olarak kabul eden ancak mahiyetinin bilinemezliğini savunan öğretilerin ve düşünürlerin dinî veya dine saygılı agnostisizm tabiriyle nitelendiklerini gösteren çeşitli misallere rastlamak mümkündür. Erasmus'un beşerî bilginin sınırlarını itiraf eden zihinsel bir tevazuya sahip olduğu gerekçesiyle dine saygılı bir agnostisizm tutumunun savunucusu olarak nitelenmesi,⁷⁸ imana hizmet etmeyi arzuladıkları ve imana hizmetle imanın bağımsızlığını ve özerkliğini korumayı kastettikleri halde Ockham'lı William (1287-1347) ve takipçisi Nicholas D'autrecourt (1300-60)'a agnostisizmin atfedilmesi,⁷⁹ Blaise Pascal'ın (1623-1662) öğretisinin, fideizmin hizmetinde olan bir agnostisizm olarak değerlendirilmesi,⁸⁰ ve Gazâlî'nin felsefi agnostisizmi kişilik sahibi Tanrı tasavvuru olan bir din anlayışıyla sentezleyip sistemleştiren ilk kişi olarak takdim edilmesi⁸¹ bu misaller arasında yer alır.

Ne var ki agnostisizm, ancak bilmeye muktedir olduğumuzla yetinip bilmeye güç yetirebileceğimiz alanı aşan tüm inançlara şüphe ile bakma tavrı anlamına gelecek şekilde ele alınırsa, o zaman Spencer'in agnostik olarak vasıflandırılması imkânsız olur. Nitekim bazı felsefeciler, Hamilton, Mansel ve Spencer gibi, Tanrı'nın bilinebilir ve idrak edilebilir olduğunu reddetmekle beraber Onun gerçekliğine olan imanı da tasdik eden filozofların agnostik olarak nitelendirilmelerini doğru bulmamaktadır. Bunlardan birisi olan Robert Flint, Hamilton'ın ve Mansel'in doktrinleri doğru anlaşıldığında onlarda agnostisizmin herhangi bir çeşidinin mevcut olmadığını farkedileceğini öne sürerek Hamilton ve Mansel gibi düşünenlere dinî agnostisizm kavramının atfedilmesine bile karşı çıkar.⁸² Flint'e göre, bilebileceğinden daha fazlasına inanmak mecburiyetinde olduğu fikrine sadık kalan birisinin agnostik olarak nitelenmesi, agnostisizm teriminin etimolojik kökeniyle irtibatının koparılıp dilin suistimal edilmesi anlamına geleceğinden uygun bir davranış değildir. Bu sebeple Flint'in görüşleri esas alındığında, Hamilton, Mansel ve Spencer'in benimsediği tarzda bir "Bilinemez" doktrinini savunma tutumunun *agnostotheism*, bu tutumu benimseyenlerin de *agnostotheist* olarak vasıflandırılmaları gerekir.⁸³

Agnostisizm öğretisi bu şekilde, yani adeta inanma hakkını bilebileceklerimizle sınırlandırma eğilimini ima eden dar bir anlam çerçevesi içerisinde ele alınırsa, Spencer'in felsefesinde potansiyel bir teizm bulunduğundan da söz edilebilir.⁸⁴ Zira daha önce de delilleriyle açıkladığımız gibi, Spencer'in benimsediği "Bilinemez öğretisi" her ne kadar ilk bakışta Nihâi

⁷⁸ Macgregor, Geddes; "Erasmus, Desiderius (1467-1536)", *Dictionary of Religion and Philosophy*, yay. Paragon House, New York, 1989, s. 222.

⁷⁹ Charlesworth, Max J.; *Philosophy Of Religion: The Historic Approaches*, yay. MacMillan, London, 1972, s. 90.

⁸⁰ Charlesworth, a.g.e., s. 87.

⁸¹ Charlesworth, a.g.e., s. 97.

⁸² Bkz. Flint, *Agnosticism*, s. 357-358.

⁸³ Bkz. Flint, *Agnosticism*, s. 57-58.

⁸⁴ Parrington, Vernon Louis; *The Beginnings of Critical Realism in America, 1860-1920: Completed to 1900 Only*, yay. Harcourt, Brace & Company, New York, 1930, s. 207-208.

Sebepe sîfat ve kavram atfetmeyi yasaklayan bir doktrin gibi gözükse de aslında sonsuz ve mutlak bir varlık tasavvur etmenin imkânına izin veren bir mahiyet arz etmektedir. Filozofun, Mutlak'a varlık, ilim, irade, kudret ve yaratma atfetmesi, Nihâî Sebepe'in (Ultimate Cause) tasavvur edilemeyeşinin Onun varlığının sorgulanmasını gerektirmeyeceği⁸⁵ ve Mutlak'ı bilemeyeceğimizi söylemenin ima yoluyla bir Mutlak'ın var olduğunu kabul etmek anlamına geldiği⁸⁶ görüşleri, düşünürün agnostik değil, bir tür teist olarak nitelendirilmesinin münasip olduğu tesbitimizi doğrulayan hususlar arasında yer almaktadır. Spencer'in deist değil de teist olarak tanımlanmasını tercih etmemizin sebebi ise; filozofun deist bir tavırla âlemin sebebi olan bir Yaratıcı Güç'ü kabul etmekle iktifa etmeyip teist bir bakış açısına sahip olduğunu düşündürtecek şekilde felsefî pozisyonunu dine uygun yegâne duruş olarak nitelemesidir.⁸⁷

Gerek Bowne'un gerekse Spencer'in Tanrı'ya sîfat atfetme problemi hakkında ortaya koyduğu görüşler mukayeseli bir şekilde incelendiğinde, Spencer'in ve Bowne'un tezleri arasında bir takım ihtilafların yanı sıra bazı benzerliklerin de mevcut olduğunu gözlemlemekteyiz. Antropomorfizmden sakınma konusunda aynı derecede hassasiyet taşıyor olmaları, Bowne'un da Spencer'in da ittifak ettikleri hususların başında gelir. Aralarındaki ihtilaf; Spencer'in antropomorfizm kavramının kapsamını Tanrı'ya atfedilen somut-soyut bütün kavram ve sîfatları içerecek kadar genişletip, Tanrı'ya kavram ve sîfat atfetmeksizin Tanrı'ya inanmanın ve Tanrı hakkında konuşmanın mümkün olmadığını farkına varmayarak inandığı Yüce Varlık'a sîfat atfetmesinden, Bowne'un ise antropomorfizmi maddesel bir somutlukla sınırlandırıp Tanrı hakkında konuşmanın ancak sembolik dille mümkün olabileceği kanaatinde olmasından kaynaklanır. Kısacası mezkur ihtilaf, Spencer'in ve Bowne'un antropomorfizmden anladıkları anlamın farklı oluşundan neşet eder.

Bowne ile Spencer arasındaki bu kavram kargaşası pek çok kere iki düşünür arasında derin ihtilaflar oluşturmakla beraber, bazen de, sathî bir bakış açısıyla ele alındıklarında Bowne ile Spencer arasında ciddi ihtilaf olduğunun zannedildiği ama derinlemesine düşünüldüğünde aslında kendileri aracılığıyla aynı muhtevayı farklı ifadelerle beyan ettiklerinin ve bu yüzden birbirlerine oldukça yakınlaştıklarının anlaşılacağı bir takım görüşler ileri sürmelerine yol açar. Bunlardan en önemlisi, her iki filozofun, farklı anlamlar yükledikleri kişilik kavramının en önemli bileşenlerinden birisi olan zekâ kavramına yaklaşımlarının sebep olduğu yüzeysel ihtilafıdır. Bu bağlamda Spencer, zekâ kavramının sadece beşerî zekâyâ işaret ettiğine inandığı için, Mutlak'ın antropomorfik bir varlık telakki edilmesine engel olmak amacıyla Nihâî Sebepe'e diğer kavramların yanı sıra zekâ ve dolayısıyla da kişilik kavramının atfina da şiddetle karşı çıkar. Spencer, tamamen bir yanlış anlama sonucu teologların ve teist filozofların, zekânın insana özgü anlamlarını Tanrı'ya atfettiklerini zannederek onları küstahlıkla suçlamaktadır.⁸⁸ Halbuki teist

⁸⁵ Spencer, *First Principles*, s. 111.

⁸⁶ Spencer, *First Principles*, s. 90-91.

⁸⁷ Spencer, a.g.e., s. 110-111.

⁸⁸ Bkz. Spencer, *First Principles*, s. 110-113.

düşünürlerin Tanrı'ya zekâ kavramını izafe edenleri meselâ Bowne, sembolik dil öğretisinin yardımıyla zekânın insan ve Tanrı için tamamen aynı muhtevaya işaret etmediğini,⁸⁹ zekânın hem Tanrı hem de insan için geçerli olan içeriğinin “bilme gücü” anlamından ibaret olduğunu savundukları için Tanrı'ya “zekâ” mefhumunu atfetmektedir.⁹⁰ O halde insana özgü zekânın Tanrı'ya nisbet edilemeyeceği hususunda Bowne'un ve Spencer'in bakış açıları arasında bir mutabakat olduğu rahatlıkla söylenebilir. Spencer'in temsili dil öğretisinin sağladığı imkânlardan habersiz olduğu ve antropomorfizm kavramının kapsamını gereğinden fazla genişlettiği için böyle bir ithamı yönelttiği anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Bu bildirimizde, Tanrı-Evren ilişkisinin tesisinde çok önemli bir yeri olan Tanrı'ya sıfat atfetme problemine iki filozofun, Borden Parker Bowne'un ve Herbert Spencer'in yaklaşımlarını, Bowne'un Spencer'a yönelttiği eleştirileri çerçevesinde ele aldık. Spencer, bu probleme temas eden iki temel yaklaşımdan birisi olan Yüce Varlık'a kavram ve sıfat atfedilemeyeceği tezini, Bowne ise Tanrı'ya sıfat atfetmenin kaçınılmaz olduğu tezini savunur.

Spencer'in Tanrı'ya sıfat atfedilmesi meselesine ilişkin görüşlerinin temelinde, William Hamilton ve Henry Longueville Mansel tarafından meydana getirildiğini belirttiği ve olguların ardındaki gerçekliğin bilinemez olduğu saptaması üzerine bina ettiği “Bilinemez” doktrini yer alır. Ancak Spencer, zihnindeki “Bilinemez öğretisi”nden kasdının, âlemin yaratıcı bir sebebinin var olup olmadığından şüphelenmek değil, Yüce Varlık'ın doğasının bilinemezliği olduğunu vurgulama konusunda oldukça hassas davranır.

Spencer'in anlayışına göre ister Tanrı ister başka bir varlık olsun, bir varlığın tasavvurunun oluşturulabilmesi için ona sıfat ve kavram atfetmemiz, sıfat ve kavram atfedebilmemiz için de onu ve özelliklerini bilincimizin formları içerisinde temsil etmemiz gerekir. Ancak bilincimizin formları Mutlak'ın herhangi bir şekilde ya da derecede bünyelerine dahil edilemeyeceği yapıda oldukları için, Nihâî Sebep'e her ne olursa olsun sıfat atfetmek teşbihe yol açar ve bu yüzden Onun için yücelme değil alçalma anlamına gelir. Bu nedenle mütevâzî bir şekilde zekâmızın kapasitesini kabul ederek Mutlak'a herhangi bir kavram veya sıfat atfetmemek gerekir.

Spencer'in yaklaşımına göre, Tanrı'ya atfedilen sıfat ve kavramlar beşerî tabiatımızdan kaynaklandığı için, maddî ve bedensel vasıfları haiz olan tasvire dayalı ilkel Tanrı tasavvurlarının yanı sıra, soyut tasarımları da ihtiva edecek şekilde bütün Tanrı tasavvurları antropomorfiktir. Ancak Bowne'un da dikkat çektiği üzere Spencer, antropomorfizme neden olacağı endişesiyle prensipte Tanrı'ya herhangi bir kavram ya da sıfat atfedilmesine karşı çıktığı halde, farkında olmadan zaman zaman Tanrı'ya Varlık, Bilinç, Kudret ve Yaratma gibi bazı kavram ve sıfatlar izafe ederek kendi kendisiyle çelişmektedir. Spencer'in bu tutarsızlığının ilk nedeni; Tanrı'ya

⁸⁹ Bowne, *Theism*, s. 161, 155.

⁹⁰ Bowne, *Metaphysics*, 1898, s. 118.

kavram veya sıfat atfetmeksizin yani bir Tanrı tasavvuru oluşturmaksızın Mutlak'a inanmanın imkânsız olduğunu düşünememesi, ikinci nedeni; Tanrı'yı ima ederken kullandığı bir takım nitelermelerin ve ifadelerin Tanrı'ya kavram ve sıfat atfetmek anlamına geldiğinin dolayısıyla da bir Tanrı tasarımı meydana getirmek olduğunun farkına varmamasıdır.

Spencer'ın bu çelişkisi kaçınılmaz bir biçimde başka bir tezata daha düşmesine yol açmaktadır: Şayet Spencer'ın düşündüğü gibi bütün Tanrı tasavvurları antropomorfikse o zaman Tanrı'ya atfettiği Bilinç, Kudret ve Yaratma gibi sıfatlar nedeniyle düşünürün bizzat kendisi farkına varmadan antropomorfik bir Tanrı tasavvuruna sahip olmaktadır. Spencer'ın bu tür tutarsızlıklardan uzak kalabilmek için, tasvir ihtiva eden ve etmeyen ulûhiyyet anlayışları arasındaki farkları kavrayarak, tüm sıfatların ve Tanrı tasavvurlarının değil, yalnızca Tanrı'ya nisbet edilen terimlere Tanrı'ya özgü tenzihî anlamlar yerine insana özgü kusur ve eksiklikleri çağrıştıran anlamların yüklendiği bazı sıfatların ve tasvire dayalı Tanrı tasavvurlarının antropomorfik olduğunu idrak etmesi lazım gelirdi.

Bowne, antropomorfizmden sakınılması gerektiği konusunda Spencer'la mutabakat halindedir. Ancak o, antropomorfizm kavramının muhtevasını, Tanrı'ya atfedilen tüm sıfat ve kavramları, bütün Tanrı tasavvurlarını kısacası teistik dilin tamamını kapsayacak kadar genişletmek yerine, antropomorfizmi maddesellik ve bedensellikle sınırlandırır. Bu sebeple Bowne'a göre Tanrı'ya atfettiğimiz ama bedenselliği ve maddeselliği ima etmeyen kavramların antropomorfik bir Tanrı tasarımı oluşturduğu iddia edilemez.

Bowne, Spencer'ın antropomorfizmin içeriğini lüzumundan fazla genişletme yanılgısına ve bazı tutarsızlıklar üzerine bina edilmiş abartılı teşbih kaygısına çözüm bulmak amacıyla temsilî dil öğretisine dikkatimizi çeker. Bowne'a göre teistik dil, mecâzî/semboliktir. Âlemin Sebebi hakkında da ancak kendi tecrübemizin mümkün kıldığı ifadelerle düşünebiliriz. Fakat Spencer'ın düşündüğünün aksine Tanrı hakkındaki fikirlerimizin, birebir Tanrısal gerçeklikle örtüştüğü zaten iddia edilmemektedir. Tanrı hakkındaki kanaatlerimiz sembolik nitelikli olup hakikatin imalarından başka bir şey değildir.

Kanaatimizce, Spencer'ın sandığı gibi, teistik dilin antropomorfik olduğu tezi zorunlu ve alternatif olmayan bir tez değildir. Nitekim temsilî dil doktrini, bize, Tanrı'ya izafe edilen kavram ve sıfatların, üstünlük ve mükemmellik bakımından çevremizde bulunan varlıklar için kullanıldıklarında ifade ettikleri anlamları ima etmediklerini, aksine bu kelimelerin, Tanrı'nın kendi mahiyetine has bir mükemmelliğe işaret ettiklerini öğretir. Analogik dilin temsilî dil öğretisince yapılmış olan tasviri, teistik analogik dil ile günlük konuşma dili ve Tanrı ile insan arasındaki benzerliğin mahiyet değil isim benzerliği olduğu tezini savunmanın felsefî açıdan mümkün ve daha makul olduğunu göstermektedir. Spencer gibi teistik dili tamamıyla antropomorfik ilan edenler, yaratılmış varlıkların ve evrenin bütünüyle Tanrı'nın sıfatlarının nesnesi, bir kısmınınsa beşerî sıfatların nesnesi olmasını yani Tanrısal niteliklerle insanî

niteliklerin sonuçları arasındaki benzerliği, sanki Tanrı'nın nitelikleriyle beşerî nitelikler arasında mahiyet benzerliği varmış gibi algıladıkları için böyle bir suçlamada bulunmaktadır.

İnandığı Yüce Varlık'ın mahiyetini bilinemez kabul ettiği için, Spencer'in, dinî yahut dine saygılı bir agnostik olarak nitelenmesi mümkün olmakla birlikte, bizim tercihimiz Spencer'in felsefesinde potansiyel bir teizm bulunduğu görüşünden yanadır. Spencer'in kimi zaman Tanrı'ya varlık, bilinç (ilim), kudret ve yaratma atfederken, kimi zaman da Tanrı'ya hiçbir kavram atfetmeme tutumunu dine uygun yegâne tavır olarak tasvir etmesi ve böylece bir Tanrı'ya inanmakla yetinmeyerek dine de hürmetkâr olduğu izlenimini vermesi, kanaatimizce bu tesbitimizi güçlendirmektedir.

Bowne'un ve Spencer'in Tanrı'ya sıfat atfedilip atfedilemeyeceği problemine ilişkin görüşleri karşılaştırıldığında her ikisinde de var olduğunu düşündüğümüz ortak yanlgı; teistik dili analogik dilden ibaret ve beşerî tecrübe kaynaklı kabul etme hatasıdır. Bu bağlamda, Spencer'in "Tanrı'ya atfedilen sıfatların zorunlu olarak bizzat kendi beşerî doğamızdan türetildikleri" iddiası da Bowne'un "diğer konularda olduğu gibi Tanrı hakkında da bir biçimde düşünmek durumundaysak kendi tecrübemizin mümkün kıldığı ifadelerle düşünmek zorunda olduğumuz" varsayımı da, eleştiriye açık hale gelmektedir. Söz konusu tezlerdeki zayıflık, teistik dildeki beşerî tecrübe menşeli olmayan kavramların gözardı edilmesidir. Her iki düşünürün mezkur tezleri, kendi tecrübemizde yer almayan ve hakkında hiçbir empirik veri bulunmayan ezeliîlik, zamandan ve mekândan münezzeh olma gibi sıfatları Tanrı'ya nasıl atfedebildiğimiz sorusuna tatmin edici bir cevap verememektedir.

Bowne'un ve Spencer'in tezleri dikkatlice karşılaştırıldığında, aralarında ciddî bir benzerlik olduğu ileri sürülebilecek temel konu; Bowne'un bilinçli ve tutarlı bir şekilde ifade edilmiş, Spencer'ın farkına varmadan ve bazen kendisiyle çelişerek ortaya koyduğu birer teizmlerinin yani Tanrı tasavvurlarının olmasıdır. Ayrıca her iki düşünür de antropomorfizmden sakınma konusunda mutabakat halindedir. Aralarındaki fikir ihtilafı, antropomorfizm kavramından anladıkları muhtevanın farklı olmasından kaynaklanmaktadır.

KAYNAKÇA

- **AYDIN**, Mehmet, *Din Felsefesi*, DEÜ Yayınları, 1. baskı, İzmir, 1987.
- **BAYLIS**, Charles A.; "Agnosticism", *The Dictionary Of Philosophy*, RUNES, Dagobert David; yay. Philosophical Library, 4. Baskı, New York, 1942, s. 7.
- **BOWNE**, Borden Parker; *Philosophy Of Theism*, yay. Harper and Brothers, New York, 1887.

- **BOWNE**, Borden Parker; *Theism*, yay. American Book Company, New York, 1902.
- **BOWNE**, Borden Parker; *Kant and Spencer: A Critical Exposition*, yay. Houghton Mifflin Company, Boston & New York, 1912.
- **BOWNE**, Borden Parker; *Metaphysics*, yay. Harper and Brothers, New York & London, 1898.
- **CHARLESWORTH**, Max J.; *Philosophy Of Religion: The Historic Approaches*, yay. MacMillan, London, 1972.
- **DALKILIÇ**, Bayram, *20. Yüzyılda Bir Ateist: Bertrand Russell*, Kendözü Yay., Konya, 2000.
- **FLINT**, Robert; *Agnosticism*, yay. William Blackwood and Sons, Edinburgh, 1903.
- **GOODWIN**, Daniel C.; “The Formation Of A Public Intellectual: Wilfred Currier Keirstead, Christian Personalism and Modernity”, *Baptists and Public Life In Canada*, edited by Heath, Gordon L. & Wilson, Paul R.; yay. Pickwick Publications, Eugene, Oregon, USA, 2012, s. 107-142.
- **JOHNSON**, Hjalmar W.; “**Mansel, Henry Longueville**”, *An Encyclopedia of Religion*, editor: FERM, Vergilius, yay. Philosophical Library, New York, 1945, s. 467.
- **KOÇ**, Turan; *Din Dili*, Rey Yay., Kayseri, 1995.
- **LE POIDEVIN**, Robin; *Agnosticism: A Very Short Introduction*, yay. Oxford University Press, New York, 2010.
- **MACGREGOR**, Geddes; “**Erasmus, Desiderius (1467-1536)**”, *Dictionary of Religion and Philosophy*, yay. Paragon House, New York, 1989, s. 222.
- **PARRINGTON**, Vernon Louis; *The Beginnings of Critical Realism in America, 1860-1920: Completed to 1900 Only*, yay. Harcourt, Brace & Company, New York, 1930.
- **SPENCER**, Herbert; *First Principles*, yay. D. Appleton And Company, New York, 1899.
- **STEINKRAUS**, Warren E., “*A Century Of Bowne’s Theism*”, *Personalism Revisited; Its Proponents And Critics*, BUFORD, Thomas O. & OLIVER, Harold H., yay. Rodopi, Amsterdam & New York, 2002, s. 5-21.
- **ŞAHİN**, Naim; *Hegel’in Tanrısı*, Çizgi Kitabevi Yay., 1. baskı, Konya, 2001.
- **URHAN**, Veli; *Fransız Personalizmi’nde Tanrı’nın Kişiliği*, DEÜ İlahiyat Fakültesi’nde haz. basılmamış doktora tezi, İzmir, tarihsiz.
- **WARFIELD**, Benjamin B.; “Agnosticism”, *The New Schaff-Herzog Encyclopedia of*

Religious Knowledge: Embracing Biblical, Historical, Doctrinal and Practical Theology and Biblical, Theological and Ecclesiastical Biography from the Earliest Times to the Present Day, vol. 1, editors: HAUCK, Albert; JACKSON, Samuel Macauley; yay. Funk & Wagnalls Company, New York & London, 1908, s. 87-88.

**ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ İŞLETME TEZLİ
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI ÖĞRENCİLERİNİN AKADEMİK HİZMETLERE
İLİŞKİN BEKLENTİ VE MEMNUNİYET DÜZEYİ'Nİ BELİRLEMeye YÖNELİK BİR
ARAŞTIRMA**

THE EXPECTATION AND SATISFACTION LEVELS OF THE STUDENT AT (WITH
THESIS) MASTERS BUSINESS ADMINISTRATION OF INSTITUTE OF SOCIAL
SCIENCES ÇUKUROVA UNIVERSITY WITH RESPECT TO ACADEMIC SERVICES

Özgü ÖZGÜR

Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana

ÖZET

Bu çalışma Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Tezli Yüksek Lisans eğitimi alan öğrenciler üzerinde yapılan keşifsel bir araştırmayı kapsamaktadır. Bu araştırmanın amacı, Çukurova Üniversitesi'ne bağlı Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde İşletme Tezli Yüksek Lisans Programında eğitim gören öğrencilerin üniversitesinin sağladığı akademik hizmetlere ilişkin beklenti ve memnuniyet düzeylerini belirlemektir. Araştırmanın evreni, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ndeki İşletme Tezli Yüksek Lisans Programında eğitim görmekte olan öğrencilerinden oluşmaktadır. Verilerin toplanmasında araştırmacı, araştırmanın amacına benzer nitelik taşıyan diğer çalışmalardaki sorular geliştirilerek "Derinlemesine Mülakat Soruları" kullanılmıştır. Elde edilen verilere dayalı olarak nitel sonuçlar aktarılmıştır. Araştırmanın sonunda öğrencilerin beklenti düzeylerinin ve memnuniyet düzeyleri belirlenmiştir. Çalışmamız sadece akademik amaçlı olup, hiçbir ticari amacı bulunmamaktadır ve gizlilik esas alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: yüksek lisans, yüksek lisansta akademik kalite, öğrenci memnuniyeti, öğrenci beklentileri, eğitim kalitesi, hizmet kalitesi

ABSTRACT

The purpose of the this study was to determine the expectation and satisfaction levels of the students of MBA at Institute of Social Sciences at Çukurova University with regard to academic services delivered by the university and this study is an exploratory research. The population of the study consisted of the students of MBA (with Thesis) at Institute of Social Sciences at Çukurova University. The data of the study were gathered through administration of the "Depth Interview Questions" questionnaire developed by the researches. Qualitative data of students' views were determined by depending on the data obtained. At the end of the study determined that expectation and satisfaction levels of the students. This study is for academic purposes only without any commercial purpose.

Keywords: master, academic quality in master, student satisfaction, student expectations,

education quality, service quality

1. GİRİŞ

Bilginin üretilmesinde üniversitelerin önemi tartışılmaz. Üniversiteler insanların faydalanacağı bilgileri üreten ve bu bilgileri yayan kurumlardır. Gasset (1997), üniversiteyi dinamik bir topluluk olarak nitelendirmiştir. Üniversitelerin üretmiş olduğu bilimsel bilgiler lisans ve lisansüstü eğitimi aracılığıyla toplumun yararlanabileceği bir biçimde formal ve informal olarak düzenlenir ve aktarılır (Eğitimde bilimsel bilgi üretimi ve tüketimi çalıştay raporu, 2004). Yükseköğretim kurumları olan üniversiteler misyonunu formal olarak ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora programları aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Tarihsel süreç itibarıyla bilginin hızlı bir şekilde gelişmesi ve bilginin karmaşıklaşan doğası disiplinlerde artan uzmanlaşmayı da beraberinde getirmektedir. Bu uzmanlaşma misyonunda öğretim üyeleri ve araştırmacılar, yüksek nitelikli insan gücünün yetişmesine yönelik lisansüstü eğitim faaliyetlerini yerine getirirler. Dahası yeni üniversitelerin hızla kurulmaya başlaması, yüksek öğretimdeki bu uzmanlaşma oranlarını artırmaktadır. Bu gerekçelerle lisansüstü öğretim, bir ülkenin sosyal, kültürel, ekonomik ve entelektüel yönlerden kalkınmasında etkin bir role sahiptir. Bu açıdan lisansüstü eğitim sisteminin iyi kurulması ve lisansüstü eğitimde karşılaşılan sorunların çözülmesi oldukça çok önem taşımaktadır (Karakütük, 2009).

Üniversitelerin artması, özel sektörün eğitim kalitesine ve standartlarına verdiği önem oranının yükselmesi, üniversitelerin akademik yazınlardaki başarısını yükseltmek ve bilimsel açıdan akademik dünyalarını zenginleştirmek istemeleri üzerine lisansüstü eğitimlere artan talep ile öğrenciler, lisansüstü eğitimlerini alacakları üniversiteleri seçme sürecinde özenli davranmaya başlamışlardır. Üniversiteyi tercih etme sürecinde birçok etkeni değerlendiren öğrenciler, üniversitenin eğitim kalitesi ile başlayıp öğretim görevlileri, enstitünün sağladığı hizmetlerin kalitesine kadar değerlendirmektedirler. Bu çalışma ile Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü İşletme Tezli Yüksek Lisans eğitimi alan öğrencilerinin beklenti ve memnuniyet düzeylerini derinlemesine mülakat yöntemi ile belirleyerek, ÇÜ SBE, İşletme Tezli YL programında iyileştirmeye/geliştirmeye gidilerek daha verimli ve kaliteli eğitim ile nitelikli akademisyen adayları ve özel sektöre nitelikli insan gücü yetiştirmesine katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Bu araştırma içeriğine sahip olan diğer çalışmalar, öğrencilerin eğitim sürecinden neler beklediklerini anlamak, bu sürece ilişkin memnuniyetlerini sağlamada ve değerlendirmede önemli olmaktadır. Bu çalışmada, öğrencilerin gözünden hizmet kalitesini etkileyen; eğitim kalitesi, öğretim görevlisi niteliği ve idari yönetim desteği gibi birçok konuda temel faktör incelenmiştir. Çalışmada veri toplama aracı olarak nitel yöntemler arasında yer alan derinlemesine mülakat yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sürecinde uzman görüşüne dayalı olarak veri toplama aracı, araştırmacı tarafından geliştirilen ve “Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler

Enstitüsü İşletme Tezli Yüksek Lisans Öğrencilerinin Memnuniyet Düzeylerini ve Beklentilerini Ölçmeye Yönelik Derinlemesine Mülakat Soruları” olmuştur. Bu süreçte çalışmanın örneklemini 10 kişi olarak belirlenmiş ve derinlemesine mülakat yapılarak araştırmanın veri toplama aşaması tamamlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre üniversitenin hizmet kalitesinin değerlendirilmesinde eğitimin yetersizliliği, öğretim görevlilerinin bilimsel yeterliliğinin olmasına rağmen öğrenciye, bilgiyi aktarma konusunda sıkıntılar yaşadığı, eğitim altyapısında dersliklerin ve ekipmanların yetersizliğinin ders verimliliğini olumsuz etkilediği ve SBE idari yönetiminin yeterli olmaması ve bilgilendirmede zayıf olması konusunda ikincil etkenler olarak ortaya çıkmaktadır. Araştırma sonuçları aynı zamanda yükseköğretim kurumunda hizmet kalitesi açısından yorumlanmış ve bir dizi öneriler getirilmiştir. Öğrencilerin bu konular üzerinde dikkat ettiği unsurlarda öneriler sunulmuştur.

1.1. LİTERATÜR TARAMASI

Bilginin ve beşeri sermayenin önemli bir rol oynadığı bilgi toplumunda modern uygarlık düzeyine ulaşmak için en önemli öge eğitimidir. Eğitim sisteminin yapı özellikleri ve amacı, modern uygarlığın yakalanması ve gelişmenin temelini atmaktadır. Bu iki önemli yapı taşının uygarlık düzeylerinde ideal düzeylerde kalmayı gelişmeyi desteklememektedir. Böylesine bir sistemde insan gücü daha çok önem kazanmaktadır. İnsan girdisi, normal bir çalışma düzeyi olan ideal düzeyde sayılacak olan sistemi çalışmaz bir duruma getirebileceği gibi, uygun olmayan en olumsuz ortamları içeren bir sistemde nitelikli ürünler ortaya çıkarabilir. Eğitime bu açıdan bakıldığında kalitenin ve verimliliğin artırılması ve rakabet avantajları yaratmak isteyen bir toplumun ilk olarak eğitim düzeyini iyileştirilmesi ve geliştirilmesi birincil amaçları olmalıdır. Bu sebeple üniversiteler, toplumların kültürel, ekonomik ve bilimsel gelişimlerinde önemli bir rol oynamaktadırlar. Özellikle bilgi toplumunda üniversitelerde ve enstitülerde nitelikli eğitim-öğretim ortamının sağlanması şartıyla ideal gelişme düzeyi üzerine çıkılabilmesi verimli ve nitelikli bir üretim süreci ile mümkündür (Gençyılmaz ve Zaim, 1999).

Bu bağlamda üniversitelerin üstleneceği en büyük rol geleceğe yön verecek gençlerin yetiştirilmesine en yüksek düzeyde katkı sağlamak, dolayısıyla eğitilmiş nitelikli işgücü talep eden işverenlerin (Yenen ve Gözlü, 2003) ve öğrencilerin (eğitim hizmetini talep edenlerin) memnuniyetini sağlamalıdır (Taşcı, 1995; Eroğlu, 2002). Küreselleşen dünyamızda gelişmiş ülkeler bilişimin gücünden daha fazla yararlanmak istemektedir. Hayat boyu öğrenmenin revaçta olduğu bu dönemde ülkemizde ve tüm dünyada iş hayatında karşılabilecek engelleri ve problemleri önlemek için bireylerin alanında ve alan dışı sayılabilecek ilgi duydukları konularda kendilerini geliştirebilmek için gerek aynı gerekse farklı alanlarda yüksek lisans programlarına başvurmaktadır. Buda ülkemiz için nitelikli iş gücü demektir. (Balcı, 2013; Tengilimoğlu, 2013). Türkiye’deki akademik dünyanın zenginleşmesini ve nitelikli iş gücünü destekleyici politikalar ile birçok üniversitede yüksek lisans bölümleri aktif olarak hizmet vermektedir. Her yıl artmakta

olan sosyal bilimler enstitülerinin ve tezli yüksek lisans alanlarının vermekte oldukları eğitimlerin verimlilikleri ve katkıları ölçülmeye başlanmıştır. Araştırmalar bugüne kadar daha çok üniversitenin genel olarak hizmet kalitesinin ve eğitim kalitesinin ölçülmesi üzerine yapılmıştır fakat ilerleyen süreci göz önüne alarak bu araştırmaların önemini arttıracak olan etken, daha öncede belirtildiği üzere akademik dünyanın gelişmesi, yüksek nitelikli insan gücünün yetişmesi, bilginin uzmanlaşma üzerine olan serüvenine destekte bulunulması ve bilime olan katkının artmasıdır. Ek olarak yeni üniversitelerin kurulması ile birlikte, nitelikli iş gücü gibi konular önem kazanmıştır. Bu gerekçelerle lisansüstü öğretim, bir ülkenin sosyal, kültürel, ekonomik ve entelektüel yönlerden kalkınmasında etkin bir role sahiptir. Bu açıdan lisansüstü eğitim sisteminin iyi kurulması ve lisansüstü eğitimde karşılaşılan sorunların çözülmesi oldukça çok önem taşımaktadır (Karakütük, 2009). Yüksek lisans, lisans eğitiminin tamamlanmasından sonra kişinin eğitim aldığı alanda uzmanlaşmasını sağlayan ve bu eğitimin bilimsel bir tezle belgelenerek tamamlanan yükseköğretim programıdır.

Türkiye’de yükseköğretim sisteminde lisansüstü öğretim; yüksek lisans (bilim uzmanlığı) ve doktora ya da sanatta yeterlik ile formal olarak gerçekleşmektedir. 1981 tarih ve 2547 sayılı yüksek öğretimin Yasası’nda yüksek öğretimin planlanmasında ve düzenlenmesine ilişkin ana ilkeler ortaya konularak yasal dayanakları belirlenmiştir:

- ✓ Eğitim-öğretim plan ve programları, bilimsel ve teknolojik esaslara, ülke ve yöresel ihtiyaçlara göre kısa ve uzun dönemli olarak hazırlanarak geliştirilir.
- ✓ Yükseköğretimde fırsat ve olanak eşitliğini sağlayacak önlemler alınır.
- ✓ Üniversiteler ile ileri teknoloji enstitüleri, yüksekokullar, kalkınma plan ve programlarının ilke ve hedefleri doğrultusunda Yükseköğretim Kurulu’nun görüşü ve önerisi üzerine yasayla kurulur.
- ✓ Yüksek öğretim kurumlarının geliştirilmesi, verimlerinin artırılması, genişletilmesi ve yaygınlaştırılması amacına yönelik olarak yenilerinin açılması, öğretim elemanlarının yurtiçinde ve yurtdışında yetiştirilmeleri ve görevlendirmeleri, üretim-insan gücü-eğitim arasında dengenin sağlanması, yükseköğretime ayrılan kaynak ve ihtisas gücünün dağılımı, eğitim politikası ve kalkınma planları ilke ve hedefleri doğrultusunda ülke ihtiyacının karşılanması, örgün, yaygın, sürekli ve açık eğitim-öğretimi kapsayacak biçimde planlanır ve gerçekleştirilir (Karakütük, 2009: 522).

Türkiye’de lisansüstü öğretim sistemi 2547 sayılı Yükseköğretim Yasası ve 1982 yılında hazırlanmış olan “Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği”yle düzenlenmiştir. Aynı yıl yürürlüğe giren üniversitelerde Akademik Teşkilat Yönetmeliği de enstitüler ve organlarını belirtmiştir. Lisansüstü programların yasal dayanaklarının yanı sıra işlevine bakıldığında ilgili 2 tür işlevinden söz edilmektedir. Lisansüstü (yüksek lisans) eğitim ve öğretim yönetmeliğinde yer alan bilgiye göre yüksek lisans için "öğrencinin bilimsel araştırmalar ile birlikte bilgilere erişme, bilgiyi

işleme, bilgiyi değerlendirme ve yorumlama yeteneğini" kazandırmaktır. İkincil işlevi ise mesleğinde iyi bir yere gelmek ya da akademisyen olmalarını sağlamaktır (Sayan ve Aksu, 2005, s.60). Nitekim, ülkemiz de son yıllarda yeni açılan üniversitelerle birlikte akademisyen ihtiyacının artması, lisansüstü eğitime ilgiyi arttırdığı söylenebilir.

Enstitü, birçok alanda bilimsel araştırmaların yapılmasını ve yürütülmesini sağlayan kurumlara verilen isimdir. Subjektif konular üzerine araştırma yapmak için meydana gelen bu oluşumlar, enstitüler, mesleki kuruluş olarak da görülebilmektedir. Enstitüler hem üniversitelere bağlı olarak hemde üniversitelerden bağımsız olarak eğitim verebilmektedirler. Sosyal bilimler enstitüleri ise dil bölümlerinden hukuk bölümlerine, felsefeden maliyeye kadar geniş bir alanda bilimsel araştırma yapılarak eğitim alınmasını sağlayan enstitüdür. Geleneksel olan akademik ilerlemeleri sağlayan enstitüler, teknolojinin ilerlemesi ile yenilikli programlar ile birleştiren enstitüler, üstün niteliklere sahip olan bireylerin başarılı bir şekilde eğitilmesine destek olmaktadır. Enstitülerden mezun olan bu nitelikli bireyler, uluslararası alanda nitelik kazanırlar. Yaratıcı özellikleri ile ileri düzey araştırmalar yapabilecek seviyeye gelirler. Elde ettikleri beceri ve yetkinlikler ile sosyal bilimler alanında bilime ve çalıştıkları kuruma katkı sağlarlar. Sosyal bilimler alanlarında lisansüstü eğitim-öğretim, bilimsel araştırmalar ve uygulamalar yapmak üzere kurulan sosyal bilimler enstitülerinin temel görevlerinden biri; bilginin üretilmesi, aktarılabilmesi ve paylaşılabilesini olanak sağlayacak sistemin oluşturulması ve yayınların hazırlanmasıdır. Sosyal bilimler enstitülerinin belli bir kesimi, bu temel görevi yerine getirebilmesi için belirli aralıklar ile düzenli olarak bilimsel dergiler yayımlamaktadır. Düzenli aralıklar ile yayımlanan bu dergiler ilgili alanlarda uzmanlaşan bilim insanlarının yetiştirilmesine, üretilen ve ortaya çıkartılan saf bilginin akademik ortamlarda ve farklı-değişik platformlarda paylaşılmasına, çalışmaların yapıldığı ilgili alandaki yazınlara ve uygulayıcılara çeşitli katkılar sağlamaktadırlar.

Dünyada yaşanmakta olan yoğun rekabet ortamında ve bilgi çağında bulunduğumuz için bilgi toplumu olarak ilerleme yolunda, bilginin üretilmesi ve aktarılması sürecinde bilimsel araştırmaların önemi çok fazladır. Gerçekleştirilen araştırmalar ve yayımlanan akademik çalışmalar, bilginin yayılması, geliştirilmesi ve kullanımı açısından büyük öneme sahiptir. Bilimin geliştirilmesi, araştırma sayısının artmasına ve araştırmacılara sağlanan imkanlara bağlıdır. Bu süreçte araştırmacıları, akademik çalışmalar yapmaya teşvik eden ve yönelten en büyük etmenlerden biri ise özellikle akademik yükselmelerdir. Bunların yanısıra diğer araştırmalar tarafından yapılan çalışmaların duyurulması ve ilgili alanlarda yapılan çalışmaların duyurulması ve yayılabilmesi için akademik dergilerinin sayılarının arttırılması gerekmektedir. Bu ortamlarda ise araştırmacılarının çalışmasını yaptıkları ve yayınladıkları çalışmaların aynı alanda uzman olan diğer araştırmacılar ile paylaşabilmeleri ve duyurabilmelerinin en etkin yollarından biri enstitüler ve enstitü dergileridir. Yüksek Öğretim Kurulu (2007) mevzuatına göre enstitü; üniversitelerde ve fakültelerde birden fazla benzer ve ilgili bilim dallarında lisansüstü, eğitim öğretim, bilimsel araştırma ve uygulama yapan bir yükseköğretim kurumudur. Enstitülerin

vermiş olduğu lisansüstü öğrenim; yüksek lisans, doktora, tıpta uzmanlık ve sanatta yeterlik eğitimi olmak üzere dört ana grupta incelenebilir. Yüksek lisans programları (bilim uzmanlığı, yüksek mühendislik, yüksek mimarlık, master), bir lisans öğretimine dayalı eğitim, öğretim ve araştırmanın sonuçlarını ortaya koymayı amaçlar.

Bu kapsama giren sosyal bilimler enstitüleri; sosyal bilim ve sanat dallarında yüksek lisans ve doktora/sanatta yeterlik programları yöneten, hem yüksek öğretimin gerekliliği olan öğretim elemanlarını yetiştiren hem de özel sektörün ihtiyaç duyduğu yetenekli insan gücüne katkıda bulunan birimlerdir. Sosyal bilimler enstitülerinin temel amacı; bilimde çağdaş, her dalın subjektif alanında, konuları üzerine uzman ve yetkin, teknolojik yapıya sahip, yapıcı, sosyal ve kültürel değişimleri anlayıp yorumlayabilen, bilimsel araştırma ve analitik düşünme üzerine yetenek ve beceriye sahip ve karşılaşılan sorunlara çözüm üretebilen, ülke çıkarlarını gözetten, üst düzeyde bilimsel çalışma yapan, meslek ahlakına ve etik değerlere bağlı bilim insanı ve meslek elemanı yetiştirmektir. Tüm bunlara ek olarak yabancı uyruklu öğrencilerinde doktora ve yüksek lisans programlarında eğitimlerine olanak sağlayan ve bu şekilde yabancı öğrencilerin vatandaşı olduğu ülkelerdeki bilim insanına duyulan ihtiyacı karşılamak ve yabancı uyruklu öğrenciler aracılığıyla söz konusu olan öğrencilerin mensup olduğu ülkelerle iyi ilişkiler sürdürmek amacı taşımaktadırlar.

Günümüzde yükseköğretim alanını etkileyen en önemli etkenlerden biri ise rekabetin giderek her alanda küreselleşmesidir. Küreselleşme ile birlikte küresel rekabet sadece ülke içerisinde ulusal düzeyde değil aynı zamanda globalleşme ile birlikte uluslararası düzeye taşınmıştır. Bu taşınma göz önüne alındığında ulusal üniversitelerin sadece kendi aralarında değil uluslararası üniversiteler ile de rekabet içerisinde olduğunu göstermektedir. Bu nedenden dolayı üniversitelerde verimlilik ve kalite konusunda baskı unsurları oluşmuştur. Bu baskılar üniversitelerin stratejik planlarında performanslarını artırma ve amaçları, yapıları, süreçleri ve çıktıları açısından inovatif bakış açısı kazanarak sürekli bir gelişim ve ilerleme çabasına yöneltmiştir. Üniversiteler kalite sistemlerini kurarak işlevlerini ve verimliliklerin arttırmak için çalışan ve bu şekilde ulusal ve uluslararası düzeyde “eğitim pazarı” olarak adlandırılan piyasadan daha çok öğrenci çekebilmek için rekabet edilebilirlik düzeylerini arttırmaya yönelik çalışmalar yapmaktadırlar (Popli, 2005:17-18).

Birçok alanda öne çıkmaya başlayan rekabet unsurunda en önemli unsurlardan biri kalite kavramıdır. Kalite kavramını müşterinin isteklerine göre yönlendirmek için rekabet unsurunun mecbur kıldığı özelliklerinden biridir bu nedenden dolayı üniversiteler hizmetlerinin ve ürünlerinin yararlanıcısı durumunda olan öğrencilere/öğrenci gruplarının fikirlerini, istek ve önerilerini daha çok dikkate alır ve gerçekleştirir durumuna gelmişlerdir (Srikanthan ve Dalrymple, 2002:218). Özellikle bu önemli gruplar ise üniversitelerin halihazırda eğitim gören öğrencileri ve gelecekteki öğrencisi olabilecek öğrenci adaylarıdır. Eğitim hizmetinin alıcısı olan

öğrencilerin, daha kaliteli eğitim verdiğini düşündüğü üniversiteleri tercih ettikleri öngörülmektedir. Bunun nedeni ise kaliteli eğitim hizmeti vermek için çalışan üniversitelerin iş piyasasında kurdukları iletişim ağları ile mezun öğrencilerini iş hayatına adaptasyon ve istihdam sürecinde daha etkin olmalıdır (Willinsky, 2005:101). Üniversiteler artık sadece kalitelerini faydalanıcılarına göre belirlemek yerine, rekabet avantajı sağlamak adına süreçlerinin, hizmetlerinin ve ürünlerinin kalitesini istatistiksel ve verisel olarak belirlenmesi için kalite çalışmalarını denetleyen ve kalite güvence belgesi veren uluslararası ya da ulusal örgütler tarafından tanınmanın (akredite olmanın) yollarını aramaktadır (Saarinen, 2005:191,197). Üniversitenin eğitim kalitesine önem veren üniversite yönetimlerinin en çok ilgilendiği konulardan olan en önemli konu eğitim kalitesi ve faydalanıcı tarafından eğitim kalitesinin nasıl algılandığını önemli bir unsurdur (Popli, 2005:18). Üniversitelerin eğitim kalitelerinin ölçülmesi, öğrencilerin memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi ve üniversitelerin buna göre iyileştirmelere gitmesi sürecinde enstitüler ve yüksek lisans iyileştirmeleri dışında daha çok üniversite ve fakülte bazlı birçok çalışma yapılmıştır.

Özgül ve Deveci (2005: 93-116) “Üniversitelerde Servqual Tekniği İle Algılanan Hizmet Kalitesinin Ölçülmesine Yönelik Karşılaştırmalı Bir Araştırma” isimli makale çalışmalarında Dokuz Eylül ve Ege Üniversiteleri İİBF İşletme bölümü öğrencileri arasında, öğrencilere sunulan hizmet kalitesi beklenti ve algılarını ölçümlemek ve aralarındaki farklılıkları tespit etmeyi amaçlamışlardır.

Ekinci ve Burgaz (2007: 120-134) “Hacettepe Üniversitesi Öğrencilerinin Bazı Akademik Hizmetlere İlişkin Beklenti ve Memnuniyet Düzeyleri” isimli çalışmalarında Hacettepe Üniversitesi öğrencilerinin memnuniyet düzeyleri ve beklentilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Balcı ve Tengilimoğlu (2013: Sayı 4) “Yüksek Lisans Alanında Örgün Öğretim Ve Uzaktan Öğretim Gören Öğrencilerin Eğitim Sistemleri Hakkında Düşüncelerinin Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Alan Çalışması” adlı makalelerinde yüksek lisans eğitiminde örgün öğretimdeki ve uzaktan öğretimdeki öğrencilerin düşüncelerinin belirlenmesi ve bu düşüncelerin karşılaştırılıp iyileştirmelere gidilmesine yönelik bir çalışma amaçlanmıştır.

Seyfullayev (2015) “Yüksek Öğretim Kurumlarında Hizmet Kalitesinin Ölçümü: Ankara’da Kamu Ve Vakıf Üniversitelerinde Bir Araştırma” konulu yüksek lisans tezinde kamu ve vakıf üniversitelerindeki öğrencilerin hizmet kalitesi algıları, memnuniyetleri, sadakatleri, imajları ve tavsiye etme niyetleri ölçülmüştür. Ayrıca çalışmada memnuniyet, sadakat, imaj ve tavsiyenin kalite ile ilişkisinin ortaya çıkarılması da amaçlanmıştır.

Taş (2015) “Üniversitelerde Öğrenci Memnuniyeti Üzerine Gaziantep İlinde Bir Alan Çalışması” konulu yüksek lisans tez çalışmasında, devlet ve vakıf üniversitesi karşılaştırmasına uygun olarak devlet ya da vakıf üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerin almış oldukları hizmetlerin kalite algılamalarında bir fark olup olmadığına göre öğrenim gören öğrencilerle anket yöntemi ile

öğrencilerin görüş ve düşünceleri alınarak gerçekleştirilmiştir.

Soba ve Şimşek (2016: 120-138) “Üniversite Öğrencilerinin Öğretim Elemanlarından Kalite Beklentileri: Bir Alan Araştırması” isimli çalışmalarında ise üniversitede eğitim gören öğrencilerin, öğretim elemanlarından beklentileri ve sonuçlara göre yönelen bu beklentilerin önemlilik derecelerinin belirlenmesi üzerine çalışılmıştır.

Gegez ve diğ. (2016: 93-125) “Üniversite Öğrencilerinde Memnuniyet Oluşturan Unsurların Saptanması: Marmara Üniversitesi İşletme Fakültesi Öğrencileri İle Bir Araştırma” isimli makale çalışmalarında Marmara Üniversitesi İşletme Fakültesi öğrencilerinin fakülte memnuniyet düzeylerini belirlemeyi amaçlamışlardır.

Yavuz ve Akman (2018: Cilt 9, Sayı 17 s.39-62) “Üniversitelerin Sunmuş Olduğu Hizmetlerin Öğrenciler Tarafından Algılanması: Erzincan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği” adlı çalışmalarında yoğun rekabet ortamına giren üniversitelerin hizmet kalitelerinin ölçülmesi ve öğrenci memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Tüm bu çalışmaların konu edinen eğitim süreci, sadece sınıftaki akademik öğretimle sınırlı olmayan bunun dışında sınıf dışı öğrenci-öğretim elemanı ilişkilerini, eğitim programını ve öğretim elemanının akademik danışmanlığını ve rehberliğini de içeren bir süreçtir. Tüm bu sebeplerden dolayı öğrencilerin eğitim öğretim süreçlerinin incelenmesine çok farklı boyutlardan bakılmalıdır (Dolmans ve diğ., 2003:212). Genel olarak öğretim görevlisi ve öğrenci ile arasındaki sınıf içi ve dışı arasındaki ilişkilerde göz önüne alınmalıdır (Kuh ve Hu, 2001:311). Öğrenci ve öğretim elemanı arasındaki sınıf-dışı ilişkiler, öğrencilerin kişisel, sosyal ve entelektüel gelişimi (Endo ve Harpel, 1982:118), derslerdeki akademik başarıları (Thompson,2001:37), öğrencilerin kendilerine ilişkin algıları, özgüvenleri ve kendilerini değerli bulmaları (Kuh, 1995:125) gibi konularda önemli bir rol oynamaktadır. Literatür çalışmalarına bakıldığında öğretim görevlisi ile ders dışında iletişim halinde olan ve sürekli görüşebilen öğrencilerin kendilerini kariyer yönlendirme konusunda fazla düşünmeye yönelttiğini, eğitimlerinin kalitesine bağ kurulduğu için etkinlik kazandırdığı ve entellektüel gelişimler kazandırdığını düşünmektedirler (Clark ve diğ., 2002:831). Öğrencilerin eğitim hizmetlerine yönelik değerlendirmelerinde sınıftaki öğrenci-öğretim görevlisi ilişkisi ve öğrenmeyi daha etkin ve kolay kıldığını dile getirilmiştir. Eğitim verimliliği ve kalitesi üzerine olan çalışmalarda eğitimden duyulan memnuniyetin dersten sağlanan doyumla ilgili olduğu görülmüştür (Guolla, 1999:87). Bu kapsamdaki çalışmalar için öğrencilerin eğitim müfredatlarından, eğitim süreçlerinden ve eğitim sonrasındaki kariyerlerinden neler beklediklerini anlamak, bu süreçle ilişkin memnuniyetlerini sağlama, geliştirme ve değerlendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Öğretim görevlilerinin ders esnasında ve sınıf içerisindeki performanslarını ve verimliliklerini değerlendirmede çeşitli hususlar dikkate alınmaktadır. Bu hususlar, öğretim elemanının derslere daha öncesinde hazırlanıp hazırlanmaması, hazırladığı konuda verimliliği ve uzman olduğu

alandaki bilgi düzeyi, dersi etkili ve verimli bir biçimde işleyebilmesi, ders esnasında etkileşime dayalı öğretim tekniklerini kullanabiliyor olması ve öğrenciye yönelik olarak öğrenciyi öğrenmeye güdülemesini içeren “güvenilirlik”; öğrencilerin sorularını yanıtlamadaki gönüllüğünü ve istekli davranışlarını içeren “karşılık verebilirlik”; öğrenciye karşı sergilediği davranışlarında tutarlı, yenilikçi, esnek, açık fikirli ve güvenilir olmalarını içeren “güvence”; öğrencileri birey olarak dikkate alma ve onlara kendilerini değerli hissettirme davranışlarını içeren “empati” ve derse getirdiği yenilikçi ve inovatif bakış açısı ile sağladığı katkılar ile yaratıcı davranışları da içeren “anlamlılık” boyutlarıdır (Emanuel ve Adams, 2006:540). Öte yandan akademik danışmanlık, akademik hizmetin önemli bir parçası olarak kabul edilmekte ve öğrencilerin yaşam ve kariyer hedeflerinde yönlendirilen ve bu süreçte öğrencinin doğru yolu izlemesinde katkı sağlayan en önemli yönlendirici unsurlardan biridir (King, 1993:51). Kaliteli danışmanlar sadece ders seçimlerinde değil, öğrencilerin yönlenebilecekleri yeni durumlardan da haberdar olmalarını sağlayan kişiler olarak akademik süreçte önemli bir rol oynamaktadırlar (Raushi, 1993:8). İyi bir akademik danışmanlık, öğrencinin akademik performansı ve üniversitedeki deneyimine ilişkin memnuniyeti üzerinde olumlu ve önemli bir etki sahiptir (Ramos, 1993:66). Tüm bunlar eğitim sürecini, öğrencinin sosyal, akademik ve mesleki ilgilerinin bir bütün olarak açığa çıkartıldığı bir süreç yapmaktadır. Yükseköğretim kurumları öğrencilere eğitimleri ile ilgili bilgi ve beceri kazandırmayı amaçlayan örgütlerdir. Eğitim düzeyi kaliteli olan öğrencilerin toplum içindeki payı arttıkça ülkelerin ister sosyal ve ekonomik, ister siyasal açıdan olsun her geçen gün daha fazla gelişim gösterecektir (Gegez ve diğ., 2016, s.94). Yükseköğretim kurumları, öğrencileri için gerekli olan eğitim ve öğretimin kalitesini arttırdığı zaman, gelecekte toplumsal bir fayda sağlamış olacaktır. (Bektaş ve vd., 2013: 121).

Yukarıda incelenen çalışmalar sonucunda öğrencilerin hangi konuları önemli gördüğü ve bu konularda memnuniyet düzeylerinin nasıl belirlendiği hakkında öngörüler ortaya koyulmaktadır (Palihawadana ve Holmes, 1999:42). Örgütlerin sunacağı hizmet, müşteri türüne göre değişim göstermektedir. Ayrıca örgütlerin sundukları hizmetin kalitesi, müşterinin istek ve ihtiyacını ne ölçüde karşıladığının bir göstergesidir. Yükseköğretim kurumları eğitim hizmeti sunan örgütler arasında yer alırken, bu hizmetin müşterilerini öğrenciler oluşturmaktadır (Şahin, 2009: 107). Yükseköğretim kurumlarının hizmeti eğitimidir ve eğitim hizmeti sonucu oluşan kalite kavramı birçok unsura bağlıdır. Kaliteli bir eğitim kaliteli bir hizmete yol açmaktadır (Saydan, 2008: 65). Kaliteli eğitim hizmeti veren yükseköğretim kurumları, öğrenciler tarafından daha çok tercih edilmektedir. Bunun sebebi kaliteli eğitim hizmeti veren yükseköğretim kurumlarının mezun olan öğrencileri için daha kapsamlı ve kolay bir istihdam alanı oluşmasına vesile olmasıdır. (Saydan ve diğ., 2009: 226). Memnuniyet düzeyleri ölçülürken öğrencilerin beklentilerin yüksek ve düşük olmasında en büyük etkenlerden biridir. Çalışmalar sonucunda elde edilen memnuniyet farkları tanımlandığında buna “performans açığı” denilmektedir. Beklenti ve memnuniyet arasındaki oran farkının az olması eğitim veren kurumun, öğrenci beklentilerini karşıladığını ve belirli bir oranda

iyi olduğunu, farkın çok olması ise gerek öğrencinin beklentilerinin yüksek olması gerekse üniversitenin verdiği eğitim verimsiz ve kalitesiz olmasından kaynaklandığı öngörülebilir. Beklenti ve memnuniyet düzeylerinin yüksek olması üniversitenin verdiği akademik hizmetlerin açısından rekabet avantajı sağladığı ve güçlü olduğu yönünde yorumlanmaktadır. Beklenti düzeyinin düşük memnuniyet düzeyinin yüksek olduğu durumlarda ise üniversitenin öğrenci beklentilerini aşan bir hizmet anlayışına sahip olduğu söylenebilir ancak bu duruma oldukça az rastlanmaktadır. Hem beklenti hem de memnuniyet düzeyinin düşük olduğu durumlar ise üniversiteye, öğrencilerin az değer verdikleri durumları inceleme fırsatını sağlamaktadır (Noel ve Levitz, 2005:2-9). Öğrencilerin beklentilerin ve memnuniyet düzeylerinin ölçülecek olan hizmet kalitesi kavramı, diğer örgütlerdeki boyutlar ile farklılık göstermektedir. Bir yükseköğretim kurumunda hizmet kalitesi değerlendirilirken boyutların tanımları değişebilmektedir çünkü burada müşteri grubu öğrenciler olmuştur.

1.1. HİZMET KALİTESİ

Hizmet kalitesi soyut ya da somut olarak üretilen bir ürün ile bu ürünün muhatabı olan müşteri arasındaki ilişki olarak tanımlanabilir. Daha geniş bir tanım ile hizmet kalitesi, üretilen ürünün sunulacağı müşterinin istek ve ihtiyaçlarına en üst seviyede karşılık verebilme yeteneği olarak ifade edilebilir. Yani hizmet kalitesi müşterinin beklediği hizmetin algıladığı hizmet ile paralel ya da daha üst seviyede gerçekleşmesidir (Okumuş ve Duygun, 2008: 18). Hizmetin olumlu şekilde algılanması yani beklentinin algılanan durumu karşılaması müşteride memnun edici bir izlenim bırakması hizmet kalitesi şeklinde ortaya çıkmaktadır (Ergün, 2013: 27).

Hizmet kalitesi birçok araştırmacı tarafından ölçülmeye çalışılmıştır. Bu araştırmacılar olan Grönroos ve Parasuraman hizmet kalitesi ile ilgili araştırmalarında hizmet kalitesini, müşterilerin sunulan hizmete karşı beklentilerinin karşılanma oranı olarak ifade etmişlerdir. Bu araştırmacılar hizmet kalitesi kavramını daha detaylı bir şekilde açıklarken içsel ve dışsal olmak üzere iki farklı bakış açısına göre ele almışlardır. İçsel bakış açısının hizmetin sunulmasına kadar geçen sürede sıfır hata ve üretimin olması gereken şekil ve şartlarda gerçekleştirilmesi gerektiğini söylemektedir. Dışsal bakış açısı ise ürünün sunum sonrası müşterinin beklentisini, algısını, memnun olma durumunu ve sonucunda sergilediği davranışı incelemektedir. Bu iki bakış açısı gerçekleştikten sonra hizmet kalitesi ortaya çıkmaktadır (Çelik, 2010: 22-23).

1.1.1. Hizmet Kalitesini Oluşturan Temel Kavramlar

Hizmet kalitesi dört temel kavram ile açıklanmaktadır. Bu kavramlar hizmet sunulana kadar ve hizmet sunulduktan sonra ortaya çıkmakta ve bir bütün olarak hizmet kalitesi kavramını oluşturmaktadır. Bu kavramlar ayrı başlıklar halinde açıklanmıştır.

1.1.1.1. Fonksiyonel Kalite

Hizmet kalitesi, müşteriye sunulması ve sunum sonrası süreç olarak düşünülmektedir. Fonksiyonel kalitede bu sürecin parçasıdır ve sunum aşamasında yer almaktadır. Sunulan hizmeti

sadece ortaya çıkarılan ürün olarak düşünmek pek doğru sayılmaz. Ürün ortaya çıkana kadar ve çıktıktan sonra yapılan işlemler sunulan hizmet sonrası ürünün kalitesini belirlemektedir. Fonksiyonel kalite ürünün sunuluş aşamasına kadar geçen sürede yer alan bir kavramdır. Bu sunumun her bir aşaması fonksiyonel kalite kavramına dâhildir ve kalite bunlara göre değerlendirilir (Taş, 2015: 29-30)

1.1.1.2. Teknik Kalite

Teknik kalite sunulan hizmetin sonucu ile ilgilidir. Teknik kalite daha ölçülebilir bir kavramdır. Müşterinin sunulan hizmet sonucu memnun olup olmadığı bu aşamada belirlenmektedir. Teknik kalite, müşterinin verilen hizmet sonrası ürünün kalitesine bağlı olarak değerlendirme yaptığı aşamadır (Taş,2015: 30).

1.1.1.3. Beklenen Kalite

Örgütler müşterilerin beklediği hizmet kalitesini sağlayabilmeyi amaçlamaktadır. Bu sebeple örgütler sundukları hizmet ile müşterinin beklentisini karşılayabilmeyi arzulamaktadır. Müşteri de örgütten alacağı hizmet için beklenti içine girmektedir (Dursun, 2011: 73). Beklenen hizmet kalitesi, müşteriye yönelik uygulanan eylemlerin bir sonucudur. Hizmet kalitesi, örgütün hizmet sunumu ve müşteri beklentileri ile birlikte oluşturduğu sürecin sonucunda sağlanmaktadır (Aydın, 2015: 79).

1.1.1.4. Algılanan Kalite

Algılanan kalite kavramı, örgütlerin sunduğu hizmet sonucunda müşterinin algıladığı hizmetin derecesidir olarak tanımlanmaktadır. Müşterinin, beklediği hizmet kalitesi ile algıladığı hizmet kalitesi karşılaştırılarak bir sonuca ulaşılmaya çalışır, ulaşılan sonuçlar ise bize algılanan hizmet kalitesi sürecini verir (Dursun, 2011: 76).

Algılanan hizmet, örgüt içi faaliyetlerin ve örgüt çalışanlarının eylemlerinin bir sonucudur. Hizmet kalitesinin ölçümlenebilmesi için müşterinin, hizmetten beklediği kalite ve algıladığı kaliteyi değerlendirmesi gerekmektedir. Müşterinin beklentileri üzerindeki sonuçlar memnuniyet oluştururken beklentileri altındaki hizmetler örgütü olumsuz etkileyecektir (Aydın,2015: 80).

1.1.2. Hizmet Kalitesi Boyutları

Hizmet kalitesinin daha ulaşılabilir bir sonuç oluşturabilmesi için soyut ve somut boyutlarının incelenmesi gerekir. Kalite artışının sağlanabilmesi için bu boyutların üzerinde bir hizmet sunum artışına gidilmesi gerekmektedir (Aytaç, 2015: 37). Parasuraman, Zeithaml ve Berry bir çalışma yapmışlardır. Parasuraman ve arkadaşlarının incelediği araştırma sonucunda uyguladıkları faktör analizinde hizmet kalitesini 10 boyutta ele almışlardır. Daha sonra 1988’de yapmış oldukları farklı bir çalışma ile ölçeklerini faktör analizinde 5 boyuta indirmişlerdir. Daha az faktörle açıklamayı başardıkları bu faktörlerin kimisi aynı kalırken kimisi bir faktör altında toplanmıştır (Seyfullayev, 2015: 3436). Bu beş boyut için fiziksel görünüm, güvenilirlik ve heveslilik faktörleri aynı kalırken, yeterlilik, nezaket, inanılrlık ve güvenlik boyutları güvence faktörü

altında ulaşılabilirlik, iletişim ve müşteriye anlama boyutu ise empati faktörü altında toplanmıştır (Ergün, 2013: 32). Bu boyutlar aşağıda açıklamaları ile yer almaktadır.

Güvenirlilik: Örgütlerin müşterilerine karşı verdikleri sözü tutması ve ilk seferde doğru bir uygulama sunması anlamına gelmektedir.

Karşılık Verme: Örgütlerin birlikte hizmet sundukları ekip ile her an hazırlıklı olmasını ifade eder. Çalışanlar hizmeti zamanında sunmak için istekli ve hazır olmalıdır.

Güvence: Müşterilerin örgütlere güven duyabilmeleri, şüphe etmemeleri, riskli alanlar olarak görmemeleri şeklinde ifade edilmektedir. Örgütlerin müşterileri hakkında edindikleri bilgilerin korunması ve gizli tutulması güvence boyutu kapsamındadır (Altıntaş, 2014: 12).

Empati: Örgütlerin müşterilerin isteklerini ve ihtiyaçlarını daha iyi anlayabilmeleri için müşteriler gibi düşünmeye çalışmaları olarak ifade edilmektedir (Dinç, 2017: 45). Örgütlerin müşterileri için özel alaka ve hizmet sunmaya çalışarak hizmet kalitelerini arttırmaya çalışmaları empati boyutu kapsamında yer almaktadır (Aytaç, 2015: 39).

Fiziksel Varlıklar: Örgütlerin hizmeti sunarken kullandıkları fiziksel ekipmanlar bütünü olarak adlandırılabilir.

1.1.3. Yükseköğretimde Hizmet Kalitesi

Bilim ve teknoloji, bilgi çağını yaşayan toplumlar da ön planda yer almaktadır. Bilgi çağında yaşayan örgütler için rekabet kaçınılmaz bir süreçtir. Bu rekabet ortamında insanların bilgi gücü kalitesi toplumun rekabet gücünü yansıtmaktadır. İnsanların bilgi gücü kalitesi eğitim örgütlerinin sunmuş olduğu kaliteli hizmetlerden doğrudan etkilenmektedir. Bu sebeple eğitim örgütlerinin bilim ve teknoloji alanındaki yeniliklere ve gelişmelere uygun olarak sunulan eğitim hizmetini devamlı olarak geliştirmesi gerekmektedir (Karakaya ve diğ., 2016: 45).

Yükseköğretim kurumları, hizmet kalitesi içinde eğitim hizmeti sunan örgütler arasında yer alırken üniversitelerin müşterilerini ise öğrenciler oluşturmaktadır. Yükseköğretim kurumları da kendi parkurunda bir rekabet içindedir ve doğru stratejiler ile öğrenci devamlılığını sağlayıp uzun süreli kalıcılık sağlayabilir. Bu sebeple yükseköğretim kurumları için müşteri konumunda olan öğrencilerin istek ve ihtiyaçları önem kazanmaktadır. Eğitim hizmeti sunan örgütler için hizmetin değerlendiricisi de hizmetin kendisi de ayrılmaz parçalardır (Cevher, 2016: 164).

Yükseköğretim kurumlarında hizmet kalitesini arttırmak için yapılacak uygulamaları öğrencilerin istek ve ihtiyaçları belirlemektedir (Çavdar, 2009: 105). Öğrencilerin istek ve ihtiyaçlarına uygun olarak sunulan hizmetler öğrencilerin eğitim amaçlarına ulaşmaları için olanak sağlayacaktır. Öğrencilerin dersler ile ilgili uyum süreçleri hızlanacak, bilgi ve becerilerini arttıracak girişimlerde bulunmak isteyeceklerdir (Özgül ve diğ., 2005: 94).

Son yıllarda yükseköğretim kurumlarının sayılarında ve kontenjanlarında büyük artışlar olduğu

görülmektedir. Bu durum hizmet örgütü olan üniversiteler arasında rekabeti arttırmaktadır. Ayrıca üniversitelerin öğrenci değişim programları rekabeti hem yurt içinde hem de uluslararası alanda rekabete yöneltmektedir. Rekabet ortamı genişleyen yükseköğretim kurumları için hizmet kalitesini arttıracak uygulamalarda bulunması büyük önem arz etmektedir. En büyük müşteri grubu olan öğrencilerin beklentilerini karşılaması, empati kurması gerekmektedir. Yükseköğretim kurumları için asıl hizmetler; akademik personeller, çalışma alanları, kütüphane olanakları, dersliklerin fiziksel imkânları v.b. ihtiyaçlar olsa da yemek hizmetleri, barınma imkânları, güvenlik gibi hizmetler de oldukça önemlidir. Ayrıca öğrencilerin eğitim ihtiyaçları dışında sosyal ve kültürel ihtiyaçları da yükseköğretim kurumları tarafından karşılanması beklenen hizmetler arasındadır. Hem eğitim-öğretim hizmetinden hem de sosyal-kültürel ve diğer temel ihtiyaçları karşılanan öğrenciler yükseköğretim kurumlarının geleceğe taşınmasının en büyük adımları olacaktır (Tayyar ve vd., 2012: 185).

Faydalancı olarak öğrencilerin değerlendirmeleri ve öngörülleri eğitim kalitesinin ölçülmesinde ve kaliteli eğitim verilip verilmediğini ölçme ve değerlendirme konusunda tek bilgi kaynağı olmamakla birlikte daha güvenilirliği yüksek olan yararlı bilgiler sağlar ve eğitim ve öğretim kalitesinin değerlendirilmesinde çoğu gösterge ve araçtan daha geçerli ve güvenilir bilgiler vermektedir (Penny, 2003:400). Bunun nedeni ise faydalancılar diğer bir deyişle öğrenciler bu süreçte doğrudan alıcı ve yararlanıcıdır. Bu sebeple verdikleri eğitimleri değerlendirme ve öğrenmenin/öğretimin niteliğini ve özgünlüğünü belirleme yoluyla ve eğitim hizmetlerinden yararlanan öğrencilerin düşünce ve görüşlerine dayalı olarak etkinliği ve verimliliği kanıtlamaya yönelik üniversiteler için bu değerlendirmeler önemli bir veri kaynağıdır. Bu durumun, son yıllarda araştırma üniversiteleri arasına giren Çukurova Üniversitesi için de önemli olduğu ve bu çalışmanın eğitim sürecine ilişkin bilgi edinilmesine dayalı olarak yapılacak olan iyileştirme çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bugün birçok üniversite tezli yüksek lisans programı açmaktadır ve bu tezli yüksek lisans programlarının eğitim kalitesi, verimliliği vb. konularının iyileştirilebilmesi ve geliştirilebilmesi için çalışmalar yapılmalıdır. Bu araştırma çalışması, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Tezli Yüksek Lisans Programında öğrenim gören öğrencilerin enstitü, yüksek lisans eğitimi ve öğretim görevlilerinden memnuniyetlerinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Çukurova Üniversitesi'ne bağlı Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün İşletme Tezli Yüksek lisans programında eğitim almakta olan öğrencilerin detaylı olarak eğitim müfredatları, eğitim için altyapı uygunları, akademik hizmetler ve ilişkiler, danışmanlık ve rehberlik hizmetleri ve öğrencilerin sosyal çevreleri boyutlarında sunulan hizmetlere ilişkin beklenti ve memnuniyet düzeylerini, öğrenci görüşlerine dayalı olarak, saptamak ve karşılaştırmaktadır.

Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi 13 Şubat 1969'da, Tıp Fakültesi ise 12 Nisan 1972'de,

sonrasında Ankara ve Atatürk Üniversitelerine bağlı olarak 30.11.1973 tarihinde çıkan 1786 Sayılı Kanun ile birleştirilmesiyle kurulmuştur. 1974 yılı sonrasında Temel Bilimler, İdari Bilimler ve Mühendislik Fakültelerinin kurulması ile üniversite içerisindeki fakülte sayısı beşe yükselmiştir. 1982 yılında ise, Temel Bilimler, Fen-Edebiyat Fakültesine; İdari Bilimler, Adana İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi'nin Ekonomi ve İşletme Fakültesiyle birleştirilerek İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesine dönüştürülmüştür. Hızla gelişmekte olan üniversite farklı alanlarda eğitim vermeye devam etmiştir. Bu süreçte ise bir üniversitenin önemli görevlerinden bir tanesinin de araştırma sonuçlarının hızlı ve doğru bir şekilde duyurulması olduğu bir gerçektir. Günümüzün hızla gelişen ve değişen sosyal, ekonomik ve teknolojik koşullarının içinde, 'bilgi toplumu' olmanın önemli bir gerekliliğide bu çalışmalara katkı sağlamaktır. Bu hızlı gelişmeyle birlikte paralel olarak ilerleyen eğitim-öğretim programlarının çeşitlenmesi de ve özgülleşmesi kaçınılmaz bir son olmaktadır. 1982-83 yıllarında eğitime başlayan Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde bu değişim içerisinde bilim üzerine sürekli olarak gelişmeyi amaçlayarak, hedeflerini evrensel düzeyde lisansüstü öğrencilere kaliteli ve etkin bir eğitim sunmayı amaçlamıştır. 2547 sayılı kanunun 35. maddesi hükmü uyarınca gelişmekte olan üniversitelerin öğretim üyesi yetiştirme çalışmalarına katkı sağlamakta ve destek vermektedir.

Sosyal Bilimler alanına giren, Devlet Konservatuarı, Eğitim Fakültesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, İlahiyat Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Hukuk Fakültesi; bünyesinde toplam 28 Ana Bilim/Ana Sanat Dalı ile enstitüye doğrudan bağlı Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı olmak üzere 26 ana bilim/ana sanat dalında 30 tezli yüksek lisans, 15 tezsiz yüksek lisans, 7 uzaktan eğitim, 14 doktora ve 1 sanatta yeterlik programında eğitim-öğretim hizmetini sürdürmektedir. Enstitüde uluslararasılaşma çalışmaları içinde çeşitli Avrupa üniversiteleri ile işbirliği anlaşmaları çerçevesinde öğretim elemanı ve öğrenci değişim programları uygulanmaktadır.

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk üniversiteleri içinde yer alan diğer sosyal bilimler enstitülerinde olduğu gibi, öğrencilerini; adını oluşturan sosyal bilimlerde ve öğrencilerinin alanını gözönüne alarak topluma faydalı kişiler olarak yetiştirmeyi ve onların bilgi ve beceri düzeylerinin yükseltilmesini amaçlamaktadır. Akademik kariyerine adım atmak için eğitime başlayan yüksek lisans öğrencilerini, bir sonraki adımlarını daha sağlam atmaları için iyi bir akademisyen disiplini ile eğitim verilmektedir. Kariyerinde akademik olarak ilerlemek yerine özel sektörü tercih eden öğrencileri için ise teorik bilgilerini arttırmak ve bu bilgileri tecrübeye dönüştürebilmek adına eğitimler verilmektedir. İyi bir bilim insanı veya iyi bir iş insanı olma yolunda ilerleyen öğrencilerini oldukça geniş kapsamlı bir sosyal bilim alanında, çeşitli konularda kendilerini geliştirebileceği ve uzmanlaşabileceği bilgi ve beceriyi kazanması dikkate alınmış ve öğretim ve eğitim programları bu ilkere göre düzenlenmiştir.

1.3. Araştırma Soruları

Bu çalışmanın amacı Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Tezli Yüksek Lisans Öğrencilerinin Memnuniyet ve beklenti düzeylerini ölçmektir. Çalışma keşifsel bir çalışmadır ve mülakat sonrasında rapor hazırlama sürecinin daha verimli geçmesi açısından mülakatınızı izniniz ile ses kaydına alınacaktır. Mülakatların ses kayıtlarının üçüncü kişilerle paylaşılmayacaktır. Mülakat sürecinde, çalışma konusu yükseköğretim kurumunda sosyal bilimler enstitüsünün işletme tezli yüksek lisans programının hizmet kalitesi ölçülmesi baz alındığı için bu beklentileri ve memnuniyetler 4 alt boyutta ölçülecektir. Sosyal Bilimler Enstitüsü İdari Yönetimi, Eğitim Müfredatı, Öğretim Görevlileri ve Sosyal Çevredir.

➤ 1. SBE İdari Yönetimi

1. Sosyal Bilimler Enstitüsü idari yönetimi hakkında ne düşünüyorsunuz?
2. İdari yönetim konusunda yönetim, sektreterlik, öğrenci işleri, yazı işleri veya özlük işleri ile ilgili herhangi bir sorun yaşadınız mı, işlerimlerinizi gerçekleştirirken kolaylık sağlanıyor mu?
3. Dilekçe, resmi evrak vb. işlemlerin sonuçlanma süresi uzun sürüyor mu, süreçle ilgili bilgilendirmeler doğru bir şekilde yapılıyor mu?
4. Güncel haberlerden, güncel bilgilerden, web sitesinden rahatlıkla ulaşabiliyor musunuz, eğer sağlayamıyor iseniz idare ile rahat bir şekilde iletişim kurabiliyor musunuz?
5. Eğitim altyapısını göz önüne aldığımızda en önemli etkenlerden biride dersliklerin fiziksel koşulları ve fiziksel ekipmanların yeterliliğidir. Sizce derslikler verimli bir ders için yeterli mi? Fiziksel ekipmanlara bakıldığında bilgisayar, projeksiyon makineleri, internet vb. ekipmanlar dersin verimliliğini etkiliyor mu?
6. Ders aşamasından itibaren makaleler okunmaya ve araştırmalar yapılmaya başlanıyor bu süreçte kütüphanedeki makaleleri, dokümantasyonları ve kitapları yeterli buluyor musunuz? Bu kaynaklara rahat ulaşabiliyor musunuz?
7. SBE İdari yönetimi ile ilgili sorunlarınızı idareye bildirdiğiniz takdirde, sorunları çözme konusunda yardımcı olacaklarını düşünüyor musunuz?
8. Siz olsanız bu sorunlara nasıl çözümler üretirsiniz?

➤ 2. Eğitim Müfredatı

Eğitim müfredatı bir yükseköğretim kurumunun en vazgeçilmez ögesidir. Bu yüzden bu araştırmanın değerlendirilmesinde öğrencilerin beklenti ve memnuniyet düzeylerini belirleyecek ve iyileştirilmelerin yapılacağı en önemli nokta eğitim olacaktır.

9. Eğitim için altyapıyı göz önüne alıyorsak, eğitimi nasıl değerlendiriyorsunuz?
10. Uygulanmakta olan eğitim müfredatını nasıl buluyorsunuz?
11. Bir dönem içinde belirlenen ders sayısı sizin için yeterli mi? Fazla ise neden fazla, az ise neden az buluyorsunuz?

12. Gelişen dünya şartları ile derslerin güncel olması ve daha farklı dersler alınması gerektiğini düşünülebilir. Eğitim müfredatında bulunan ders çeşitliliği yeterli mi? Başka dersler eklemek ister misiniz?

13. Eğitim verilen ders süreleri sizin için yeterli mi?

14. Eğitim içeriğinden memnun musunuz, sizce uygun mu? Ders içeriğini güncel buluyor musunuz?

15. Siz olsanız nasıl bir eğitim içeriği düzenlersiniz?

16. Derslerin verimliliği hakkında ne düşünüyorsunuz?

18. Derslerde yapılan eğitim/öğretim kalitesi yeterli mi? Derslerdeki verimlilik bilginin aktarılma tarzına göre değiştiğini düşünüyor musunuz?

19. Siz olsanız ne yaparsınız?

20. Dersler ders programında belirtilen saatlerde yapılıyor mu? Dersler düzenli bir şekilde yürütülüyor mu?

➤ 3. Öğretim Görevlileri

Eğitim kalitesinin ve yükseköğretim kurumunun en önemli yapı taşlarından birisi ise öğretim görevlileridir. Öğretim görevlileri bu aşamada en önemli etken iken;

21. Öğretim görevlileri hakkında ne düşünüyorsunuz?

22. Öğretim görevlilerinin yeterli mesleki bilgi ve tecrübeye sahip olduğunu düşünüyor musunuz? Bilimsel açıdan yeterliler mi?

21. Öğretim görevlileri kendi alanlarındaki konulara hakimler mi?

22. Öğretim görevlilerinin yeniliğe ve eleştiriye açık olduğunu düşünüyor musunuz?

23. Ders öncesinde hazırlık yapmaları gerektiğini düşünüyor musunuz ve hazırlık yapıyorlar mıdır?

24. Öğretim görevlileri, mesleklerini severek, içten yapıyorlar mı? Öğretim görevlilerinin öğrenciler ile ilişkileri, ilgi düzeylerini nasıl buluyorsunuz?

25. Ders esnasında dersten verimlilik alabiliyor musunuz? Öğretim görevlileri, derslerin daha anlaşılır olması ve sizin yeteneklerinizin geliştirilmesi için çaba gösteriyorlar mı?

26. Herhangi bir sorunuzda öğretim görevlisine rahat ulaşabiliyor musunuz?

➤ 4. Sosyal Çevre

27. Sosyal çevrenizde yüksek lisans yapan bir kitle var mı?

28. Neden yüksek lisans yapıyorsunuz, yüksek lisanstan beklentileriniz neler, neden tezsiz değil

tezli yüksek lisans yapıyorsunuz?

29. Yüksek lisans sonrasında ne yapmayı planlıyorsunuz? Yüksek lisans sonrasında çalışma hayatından beklentileriniz nelerdir?

29. Sınıfındaki diğer öğrenciler neden yüksek lisans yapıyor?

30. Yüksek lisans ortamında tanıştığınız kişiler size farklı bir bakış açısı katıyor mu?

31. Mezuniyet sonrası iş seçenekleri konusunda kapsamlı tanıtım ve yönlendirme yapılıyor mu?

32. Sizce yüksek lisans ile lisans arasındaki fark nedir?

33. Tezli yüksek lisans yaptığınız için memnun musunuz?

DEMOGRAFİK BİLGİLER

Cinsiyet:

Yaş:

Çalışıyor musunuz? () Evet () Hayır

Çalışıyor iseniz Mesleğiniz:

İlerlemeyi İstedığınız Alan:

Aylık Geliriniz/Harcanabilir Geliriniz ne kadar?

() 0 - 1000 ₺ () 1001 ₺ - 2000 ₺ () 2001 ₺ - 3000 ₺

() 3001 ₺ - 4000 ₺ () 4001 ₺ ve üzeri

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, önemi, çalışma evreni ve örnekleme, verilerin toplanması ve analizi açıklanmıştır.

2.1. Araştırmanın Önemi

Son yıllarda artan üniversite sayısından dolayı öğrenciler akademide, akademisyen olarak ilerleyecekleri süreçleri göz önüne aldıklarında yüksek lisans için üniversite tercihi konusunda seçici davranmaktadırlar. Özellikle yüksek lisans eğitimlerinin, lisans eğitimlerine göre daha çok kişisel tercihe ve isteğe bağlı olmasından kaynaklı olarak öğrenciler üniversite tercihlerini birçok sebep etkilemektedir. Bu tercih etme sebeplerinin en başında olan öğrencilere sunulan eğitim ve hizmet kalitesi algısının sıklıkla ölçülmesi gerekmektedir. Ölçülen kalite algılarına göre gerekli iyileştirmelerin yapılması gerekmektedir. Bu çalışma ise bundan sonra enstitülerin ölçmek zorunda kalacakları algılar ile ilgili çalışmalara bir katkı sağlayabilmesi açısından önemlidir.

Yapılan araştırmada bu konularla ilgili az sayıda kaynağın bulunduğu gözlemlenmiştir. Özellikle Türkçe kaynak konusunda örnek çok azdır. Yüksek lisans eğitimi üzerine yapılan bu çalışmanın tezli yüksek lisans öğrencilerinin eğitim sistemleri üzerine olan memnuniyet düzeylerini belirlemeyi amaçlayan bu çalışmanın, gelecekte diğer araştırmacılar tarafından da bu alanda daha çok çalışmalar yapmaya yönlendirilmesi umulmaktadır. Ek olarak, çalışmadan elde edilen sonuçlar, eğitim programlarının hazırlanmasında ve iş hayatına yönlendirmede, yöneticilere ve öğretim üyelerine stratejilerini belirlemede katkı sağlayacağından dolayı önem taşımaktadır.

2.2. Araştırma Modeli

Bu araştırma bilimsel nitelikte tarama modelinde keşifsel bir araştırmadır. Araştırmadaki temel amacı İşletme Tezli Yüksek Lisans programında eğitim gören öğrencilerin eğitim sistemleri hakkındaki düşüncelerinin belirlenmesidir. Araştırma doğrultusunda eğitimi veren kuruma sonuç ve önerilerde bulunularak işletme tezli yüksek lisans programının eksik görülen noktaların tamamlanması ve geliştirilmesi ön görülmektedir. Araştırmanın modeli oluştururken literatür taramasında kullanılan çalışmalar kaynak alınmış ve geliştirilerek model oluşturulmuştur.

“Akademik Hizmetler ve İlişkiler” kapsamında yer alan hizmetler ise daha çok kurum içerisinde hizmet veren ve akademik hizmetlerde önemli bir rol oynayan öğretim elemanlarıdır ve öğretim elemanlarının bu kapsamda öğrencilere sağlayacağı katkıları ve verimlilikleri göz önüne alınacaktır. Bu davranışlar temelde öğretme ve öğrenme süreciyle ilişkili davranışlardır. Bu kapsamlı süreç dersin içeriklerinin hazırlanmasından, ders içeriklerinin uygulamasına ve değerlendirilmesindeki tüm aşamaları içine almaktadır. Ders içerisindeki eğitim kalitelerinin yüksek olması, öğretim elemanlarının öğrencilere aktaracakları konulara ve uzmanlık alanlarına hakim olmaları, ders sırasında öğrenciye verilen ödevlerin öğrencinin öğrenmesine ve başarısını desteklemesine, öğretim elemanlarının alanlarındaki yenilikleri izlemeleri ve öğrencilerle paylaşımları, öğretim elemanlarına ders

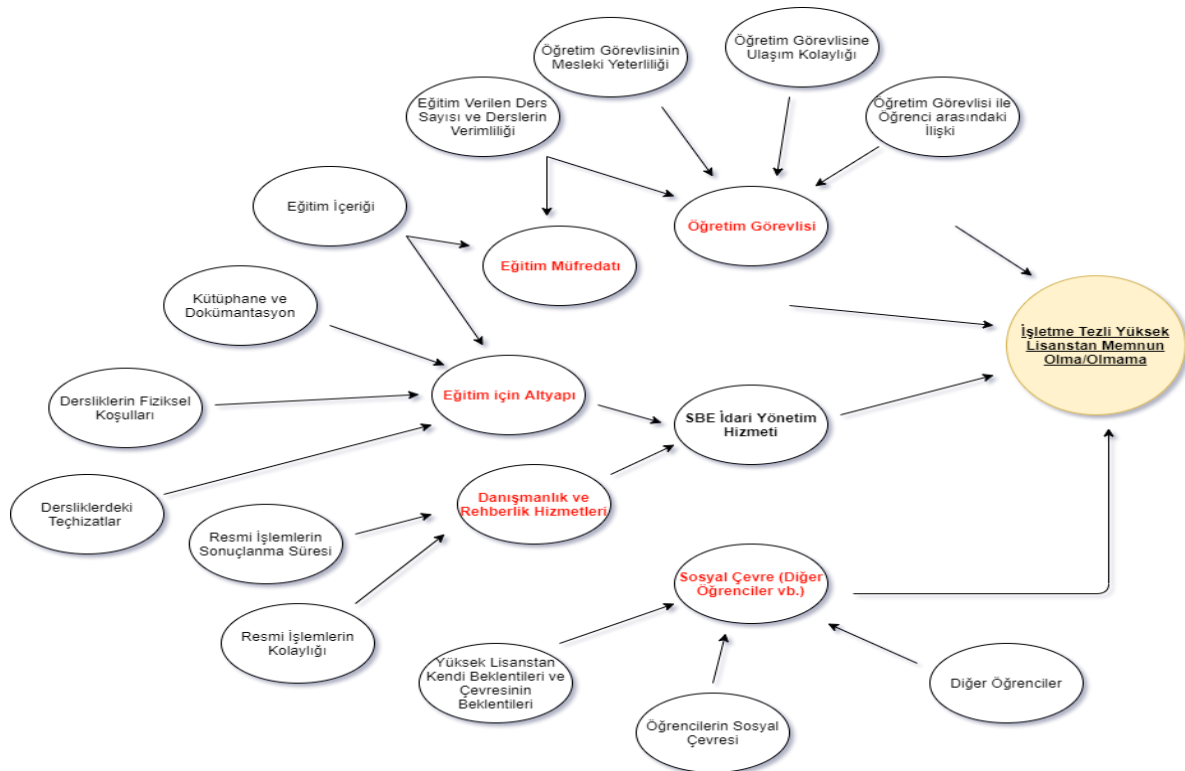
saatlerinden sonra ve programlarında belirtilen ofis saatlerinde kolay bir şekilde ulaşılabilir olması, öğretim elemanlarının derslerine düzenli olarak katılım sağlamaları ve bitirmeleri v.b. maddelerden oluşmaktadır (Ekinci ve Burgaz: 2007).

Akademik danışmanlık ve rehberlik hizmetleri genellikle, öğrencinin kendi isteği üzerine belirlediği alanda uzmanlaşmış akademik danışmanlar tarafından yerine getirilmesi beklenen hizmetlerdir. Akademik danışmanlık ve rehberlik hizmetleri kapsamında gerçekleştirilmesi gereken hizmetler meslekleri ve bölümleriyle ilgili olarak öğrencilerin bilgilendirilmesi, öğrencilerin başarı durumlarının izlenmesi, yeni öğrencilere oryantasyon, mezuniyet sonrası iş seçeneklerinin tanıtılması vb. hizmetleri içermektedir (Ekinci ve Burgaz: 2007).

Diğer değişkenlerin ve hipotezlerin belirlenmesi aşamasında Selahattin Yavuz ve Zehra Akman (2018: 9) çalışmasındaki yükseköğretim kurumlarındaki hizmetlerin ölçmek amaçlı kullanılan değişkenlerde baz alınmıştır. Nevin Uzgören ve Ergin Uzgören (2004) çalışması incelendiğinde ise öğrencilerinin memnuniyet düzeylerinin belirlenmesinde kullanılan değişkenler örnek alınmıştır.

Tüm bu etkenlere ek olarak hizmet kalitesinin ölçümünde Prof. Dr. A. Parasuraman'ın SERVQUAL modeli örnek alınarak hazırlanmıştır. Hipotezlerin alt boyutlarının, Servqual modeline uygunluğu kontrol edilmiş, sıralaması buna göre hazırlanmıştır.

Araştırma Modeli Şeması aşağıda görülmektedir;

2.3. Araştırma Hipotezleri

Araştırma modelinde tercihlerden sonra beklentiler göz önüne alındığında araştırmanın değişkenleri;

X Değişkeni

- Öğretim Görevlisi
- Eğitim Müfredatı
- Eğitim Ortamı
- Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri
- Sosyal Çevre

Y Değişkeni

- İşletme Tezli YL Eğitimi
- Memnun Olup/Olmama

ÇÜ SBE İşletme Tezli yüksek lisans öğrencilerinin memnuniyet ve beklentilerine dair yapılan bu çalışmanın ana hipotezini 5 farklı alt boyutta memnun olup olmaması etkilemektedir. Hipotezler İşletme tezli yüksek öğrencileri arasında pre-testler yapılarak belirlenmiştir. Belirlenen hipotezlerin geliştirilmesinde daha öncesinde yapılmış olan çalışmalardan yararlanılmıştır. Araştırmanın hipotezleri aşağıda yer almaktadır;

H₁: SBE İdari Hizmetleri ile işletme tezli yüksek lisans eğitimi memnuniyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₂: SBE İdari Hizmetlerinin altında eğitim için altyapı boyutu ile işletme tezli yüksek lisans eğitimi memnuniyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₃: SBE İdari Hizmetleri altında danışmanlık ve rehberlik hizmetleri boyutu ile işletme tezli yüksek lisans eğitimi memnuniyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₄: Öğretim Görevlisi ile işletme tezli yüksek lisans eğitimi memnuniyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₅: Eğitim Müfredatı ile işletme tezli yüksek lisans eğitimi memnuniyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₆: Öğrencinin Sosyal Çevresi ile işletme tezli yüksek lisans eğitimi memnuniyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Bu hipotezler, bulunacak olan her bir faktöre göre alt hipotezlere ayrılıp test edilecektir.

2.4. Evren ve Örneklem Yöntemi

Araştırmanın evrenini oluşturan 2019-2020 eğitim-öğretim yılında işletme tezli yüksek lisans öğrenimi gören toplam öğrenci sayısı 50 olarak belirlenmiştir. Tamsayım yapma olanağımızın yüksek olmasına karşın tüm öğrencilerin eğitime aktif bir katılım göstermemesinden dolayı araştırma için 10 kişi kota örnekleme ile seçilmiştir. Çalışmanın hedefi 10 kişilik derinlemesine mülakat ile memnuniyet düzeylerini inceleyen bir araştırmadır. Araştırmanın hedef kitlesi işletme tezli yüksek lisans öğrencileri arasından 8 ders döneminden 2 tez döneminden öğrenci seçerek derinlemesine mülakat ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada seçilen örneklem içerisinde 5 kişi herhangi bir işte çalışmayan grubu oluşturuyorken, ikinci 5 kişi ise çalışan grubu temsil etmektedir. Aynı zamanda cinsiyet oranı ise 5 erkek, 5 kadın olarak tercih edilmiştir.

Kullanılan Örneklemme Tekniği: Her araştırmada olduğu gibi temsil yeteneğine sahip bir örneklem seçilmesi temel ilke olarak belirlendi. Bir örneklem seçilmesi için en önemli koşullardan birisi de belirlenen örneklem evrendeki dağılıma çeşit ve oran yönünden aynı nitelikleri taşıması ve benzer olmasıdır (Sümbüloğlu ve Sümbüloğlu, 2002).

Yapılan araştırmada tezli yüksek lisans öğrencilerinin üniversiteye yönelik memnuniyetlerini etkileyebilecek diğer faktörlerin demografik ve sosyal faktörlere göre farklılık gösterdiği belirlendiği için, örneklemde yer alacak birimler belirlenirken olasılıklı örneklem tekniklerinden zümrelere göre örneklemme tekniği benimsenmiştir. Bu amaçla ilk olarak demografik özelliklerinin içinde yer alan cinsiyet ve sosyal faktörlerin içerisinde yer alan istihdam durumu zümre olarak kabul edilmiştir. İkinci aşamada ise, cinsiyet ve istihdam faktörleri içerdikleri öğrenci sayısına orantılı rassal örneklem seçilerek sonuçlar belirlenmiştir. Ayrıca her zümreden rassal örneklem belirlenmesinde ders aşamasında, tez aşamasında, çalışıyor veya çalışmıyor, erkek veya kadın gibi faktörler dikkate alınarak heterojen bir örneklem meydana getirilmeye ve böylece bir anlamda 50 öğrencinin oluşturduğu örneklem ile evrenin küçük bir modeli oluşturulmaya çalışılmıştır.

Veri Derleme Tekniği: Soru formunun nihai olarak hazırlanmasından önce sorulardaki eksiklik yada hataların belirlenebilmesi için 3 kişiye pre-test uygulanmıştır. Yapılan ön mülakat çalışması neticesinde yeteri kadar anlaşılamayan ve birbirine benzer nitelikte bulunan sorularda gerekli düzeltmeler yapılarak soru formları yeniden düzenlenmiştir. 10 öğrenciye ilişkin veriler derinlemesine mülakat yardımıyla elde edilmiştir.

2.5. Veri Toplama Yöntemi

ÇÜ SBE, İşletme Tezli Yüksek lisans öğrencilerinin eğitim sistemleri hakkında düşüncelerini ortaya koymak amacıyla bir alan araştırması yapılmıştır. Veri toplama yöntemi olarak birincil veri olan ve yorumlanması konusunda daha gerçekçi sonuçlar alabilmek aynı zamanda örneklem sayımız çok yüksek olmadığını göz önünde bulundurarak nitel araştırma yöntemlerinden doğrudan araştırma yöntemi olan derinlemesine mülakat kullanılacaktır. Derinlemesine mülakat kullanılmasının en büyük avantajı, anket yöntemi ile ulaşılamayacak yorumlamalara ve açık uçlu sorularda nasıl ve niçin soruları ile desteklenerek daha kesin cevaplar alınabilmesine olanak sağlayacaktır. Verilerin toplanmasında araştırmacı tarafından geliştirilen ve “Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Tezli Yüksek Lisans Öğrencilerinin Memnuniyet Düzeylerini ve Beklentilerini Ölçmeye Yönelik Derinlemesine Mülakat Soruları” olarak adlandırılan veri toplama aracı kullanılmıştır. Veri toplama aracının geliştirilmesi için önce taslak sorular oluşturulmuştur. Veri toplama aracının kapsam geçerliliği uzman görüşüne dayalı olarak belirlenmiştir. Soru formunun geçerlilik ve güncelliği uzman kanısı alınarak sağlanmıştır. Soru formunda yüksek lisans öğrencilerinin betimsel özelliklerini belirlemek amacıyla 33 sorudan oluşan soru formu kullanılmıştır. Katılımcılar ile yüz yüze derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Veri toplama işi 11 Aralık 2019 – 31 Aralık 2019 tarihleri arasında gerçekleşmiştir.

Veri Derleme Tekniği: 10 öğrenciye ilişkin veriler derinlemesine mülakat yardımıyla elde edilmiştir. Toplanan verilen güvenilirliği ve geçerliliği için araştırmacı, mülakat bulgularını yorumlarken objektif bir bakış açısı kullanmıştır.

Araştırmanın hedef kitlesi işletme tezli yüksek lisans öğrencileri arasından 8 ders döneminden 2 tez döneminden öğrenci seçerek derinlemesine mülakat ile gerçekleştirilmiştir.

Yapılan görüşmeler bire bir olup açık uçlu soruları destekleyici mahiyette görüşme esnasında ilave sondaj soruları sorarak sahadan derinlemesine bilgiler alınmaya çalışılmıştır. Görüşmeler katılımcılardan izin alınarak ses kayıt cihazına kaydedilmiş daha sonra bu görüşmeler aynı şekilde deşifre edilerek metin haline getirilmiştir. Katılımcıların isimleri çalışmada gizlilik esnasından dolayı belirtilmemiştir ve sadece katılımcılara görüşme sırasına göre numaralar verilerek katılımcılar kodlanmıştır.

2.6. Analiz Yöntemi

Toplanan veriler, birincil verilerden nitel veriler altında doğrudan araştırmacı ve katılımcının yüz yüze mülakatı sonucunda derinlemesine mülakat ile toplandığı için yorumlamaya açık verilerdir. Araştırmacı bulguları değerlendirme sürecinde tarafsız bakış açısını korumuş ve sonuç ve öneriler kısmında objektif bir yapıyla ilerlemiştir. Analiz sürecinde katılımcının tutumları, hisleri, inançları, değerleri ve deneyimleri göz önüne alarak konu hakkında ilgisi ve bilgisi araştırmacının objektif bakış açısı ile belirlenecektir.

3. BULGULAR

3.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Tablo 1. Cinsiyet dağılımı

CİNSİYET	FREKANS	YÜZDE
Kadın	5	50.0
Erkek	5	50.0

Yukarıdaki tablo incelendiğinde mülakata seçilenlerin %50'si kadın, %50'si erkekten oluşmaktadır.

Tablo 2. Yaş Dağılımı

YAŞ ARALIĞI	FREKANS	YÜZDE
>= – 24	5	50.0
25 – 27	4	40.0
28 >=	1	10.0

Katılımcıların %50.0'ı 24 yaş ve altı, %40.0'ı 25-27 yaş arası, %10.0'ı ise 28 ve üzeri yaş aralığındadır.

Table 3. Çalışma Durumu Dağılımı

ÇALIŞMA DURUMU	FREKANS	YÜZDE
Çalışıyor	5	50.0
Çalışmıyor	5	50.0

Katılımcıların %50.0'ı çalışmıyor, %50.0'ı ise çalışmaktadır.

Tablo 4. Lisans Bölümü Dağılımı

BÖLÜM	FREKANS	YÜZDE
İşletme	6	60.0
Endüstri Mühendisliği	1	10.0
İktisat	1	10.0
Sivil Havacılık	1	10.0
İstatistik	1	10.0

Katılımcıların lisans eğitimlerindeki bölüm çeşitliliğine bakıldığında %60.0'ı İşletme bölümü, %10.0'ı Endüstri mühendisliği, %10.0'ı iktisat, %10.0'ı sivil havacılık ve %10.0'ı istatistik bölümü mezunudur.

3.2. Katılımcı Görüşmeleri

Katılımcıların metinlere dönüştürülen görüşmeleri, hipotezlere göre ayrılmış şekilde aktarılmıştır.

3.2.1. Katılımcı 1

Mülakat Süresi: 11 dakika 44 saniye

1 numaralı katılımcının, cinsiyeti erkektir, 24 yaşında ve şu anda çalışmamaktadır. Yüksek lisans sonrasında ilerlemek istediği alan Yönetim ve Organizasyondur. Aylık harcanabilir geliri 0 – 1000 TL arasındadır. 1 numaralı katılımcının Sosyal Bilimler Enstitüsü İdari Hizmetleri ile işletme tezli yüksek lisans eğitimi memnuniyeti arasındaki ilişkiye karşı olan düşüncelerinin üzerinde durulduğunda, katılımcının bugüne kadar kendisinin herhangi bir sorun yaşamadığını fakat çevrede çok fazla sorun yaşayan olduğuna yönelik bir algısı

olduğunu belirtti. Bürokrasi sürecinin yanlış işlendiğini belirten katılımcı, bu tarz durumların öğrenciyi olumsuz etkilediği için dersin verimliliğinin kalitesini düşürdüğünü belirtiyor. Enstitüdeki resmi evrak işlerinin sorumluluklarını personellerin çok fazla aladığını, sorumluluk yüklenmenin az olduğu için işi başka personellere yönlendirmenin çok fazla olduğunu belirtti. **1 numaralı** katılımcı, dersliklerin fiziksel koşulları ve fiziksel ekipmanları ile herhangi bir sorun yaşamadığını, yeterli olduğunu bildirdi.

Eğitim Müfredatı ile işletme tezli yüksek lisans eğitimi memnuniyeti arasındaki anlamlı ilişkinin açıklaması için alt hipotezler ele alındığında ise **1 numaralı** katılımcı, derslerin verimli geçtiğini düşünmediğini, verimliliğin ölçülmesi zor bir şey olduğunu fakat ders başlarken bir hedef konulup daha sonrada bu hedefe ne kadar ulaşıldığının ölçülebileceğini söyledi. Derslerin verimli geçmemesinin sebebinde derslerin devamlılığının olmadığı için olduğunu bildirdi. Anlatılan konuların öğrencilere fazla geçmediği, aktarmada sıkıntılar yaşandığını ifade etti. Eğitim içeriğini günümüz koşullarına uymadığını, daha farkındalık yaratıcı, kişisel açıdan değilde uygulamaya yönelik içerikler koyulabileceğini ama istikrarlı bir uygulama olması gerektiğini ifade etti. Öğretim görevlilerinin ise bu konudaki yeterliliklerini yansıtmadıklarını düşündüğünü belirtti. Bölüm için ders çeşitliliğinin yeterli ancak temel derslerin yanında günümüz dünyasına uygun yeni içeriklerinde eklenebileceğini, örneğin teknoloji ile alakalı, kişinin kendi bireysel gelişimi ile alakalı içeriklerin eklenebileceğini bildirdi. Ders sürelerinin ve sayılarının yeterli olduğunu belirtti. **1 numaralı** katılımcı eğer eğitim müfredatını kendi düzenleseydi, şu anda özellikle teknoloji ile alakalı içerikler ekleyeceğini, öz farkındalık ile ilgili destekleyici dersler vereceğini ve uygulamaya yönelik dersleri bulunduracağını belirtti ve bunu sınavı olmayan fakat uygulamaya yönelik dersler olarak ekleyeceğini belirtti.

Öğretim Görevlisi ile işletme tezli yüksek lisans eğitimi memnuniyeti ilişkisine yönelik sorular yönelttiğinde ise öğretim görevlilerinin ders saatlerine saatinde geldiklerini düşünmediğini ama bu durumun her zaman geçerli olmadığını, geldiklerinde ise etkili ve verimli bir ders işlenebildiğini ve öğretim görevlilerinin derslere hazırlıklı geldiklerini bildirdi. Öğretim görevlilerinin güncele yatkın olması gerektiğini fakat bu durumun onlara eleştiri olarak götürülürse birçoğu için eleştiriye ve yeniliğe açık olmadıklarını belirtti. Öğretim görevlilerinin kendi konularına ne kadar hakim olsalar dahi güncel konulara hakim olmadıklarını bildirdi. Öğretim görevlilerine ulaşım konusunda sıkıntı çekip çekmediği sorulduğunda ise rahat ulaşabildiğini belirtti. İlgi düzeylerine bakıldığında ise ders açısından ilgili olduklarını ama öğrenci ile ilgili olmadıklarını belirterek süreç odaklı olduklarını düşünmediğini belirtti. Uygulanacak olan müfredatı uygulayıp geçme düşüncesi olduğunu belirtti.

SBE İdari Hizmetlerinin altında eğitim için altyapı boyutuna bakıldığında şu anda makaleler yazmaya çalışıldığını ve yavaş yavaş ilerlendiğini belirterek, bu süreçte kütüphanedeki makaleler, dokümanlar ve kitaplar vb. kaynakların yeterli gelmediğini ve kaynaklara nasıl ulaşacağını bilmediğini belirtti.

Öğrencinin Sosyal Çevresi ile işletme tezli yüksek lisans eğitimi memnuniyeti arasında anlamlı bir ilişkiye bakıldığında yöneltilen ilk soru lisans sonrasında hemen yüksek lisansa başlayan katılımcının yüksek lisanstan beklentisinin ne olduğu soruldu ve **1 numaralı** katılımcı, işletme alanındaki bilgilerini derinleştirip akademik bir kariyer planı kurduğunu ve bu yüzden yüksek lisans yaptığını belirtti. Yeni çalışmalar yapıp Literatüre katkıda bulunmak istediğini belirtti. Özel sektörden bir beklentisi olmadığını, şu an aldığı eğitim özel sektöre bir katkısı olmayacağını düşündüğünü ilettili. Sınıftaki sosyal çevreden memnun olup olmadığına bakıldığında, sınıftaki çoğunluğun özel sektörde iş bulamadığı için yüksek lisansa başlayan bir kitle olduğunu düşündüğünü belirtti. Mezuniyet aşamasında ise öğrencilere mesleki bilgileri ve iş alanları ile ilgili yeteri kadar bilgilendirme yapılmadığını düşündüğünü ifade etti. **1 numaralı** katılımcı, yüksek lisans yapıyor olmaktan memnun olduğunu fakat aldığı eğitim ile beklediği eğitim düzeli arasında fark olduğunu belirtti.

3.1.2. Katılımcı 2

Mülakat Süresi: 20 dakika 11 saniye

2 numaralı katılımcının, cinsiyeti kadındır, 23 yaşında ve şu anda çalışmamaktadır. Yüksek lisans sonrasında ilerlemek istediği alan Yönetim ve Organizasyondur. Aylık harcanabilir geliri 0 – 1000 TL arasındadır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü idari hizmetleri ile işletme tezli yüksek lisans eğitimi memnuniyeti arasındaki ilişkiye bakıldığında öğrenci işlerinde çalışan personelin bir kısmının yardımcı olduğunu ama bir kısmının hiçbir şekilde yardımcı olmadığını belirtti. Sadece bir kere resmi evrak işinin olduğunu ve bu süreçte öğrenci işlerinin yanısıra yazı işlerindeki personellerin tepkili davrandığını belirtti. Güncel bilgileri ve haberleri anında olma konusunda verimli olmadığını, etkin kullanılmadığını düşünüyor.

SBE İdari Hizmetlerinin altında eğitim için altyapı boyutuna bakıldığında dersliklerin fiziksel koşullarının verimli ders işlenmesine uygun olmadığını ve dersliklerdeki fiziksel ekipmanların örneğin bilgisayar, projeksiyon makinesi vb. teknolojik aletlerde çok fazla sıkıntı yaşandığını, ders esnasında aksamalar olduğunu belirtti. Bu sorunların düzeltilmesi için idareye başvurdu takdirde çözüm bulunacağını düşünmediğini ifade etti. SBE’ndeki kaynakları baz aldığında ise dokümantasyonların çok fazla eski olduğunu ve yenilenmesi gerektiğini belirtti ve bu süreçte makaleler konusunda doğru yönlendirme yapılması gerektiğini düşündüğünü ifade etti.

Öğretim Görevlisi ile işletme tezli yüksek lisans eğitimi memnuniyeti arasındaki ilişkiye bakıldığında 2 numaralı katılımcı, öğretim görevlilerinin katkısının ve verimliliğinin kişiden kişiye farklılık gösterdiğini bu yüzden tek tek baz alınması gerektiğini bildirdi, buna ek olarak az sayıda öğretim görevlisinin öğrencilerin üstüne düştüğünü ve yönlendirdiğini belirtti. Öğretim görevlileri mesleki bilgi ve tecrübeye sahip ve bilimsel açıdan yeterli olduğunu düşünüyorum ama yine de bilgilerini öğrencilere aktarmada sorun yaşadıklarını düşünüyor. Öğretim görevlilerinin öğrenciler arasında eşit davrandığını düşünmediğini belirten **2 numaralı** katılımcı, öğretim görevlilerine ulaşımda çok büyük sorun yaşadığını belirtiyor.

Bazı öğretim görevlilerinin yeniliğe ve eleştiriye açık olduğunu, kendilerini güncelleyebileceğini düşünüyor. Öğretim görevlilerinin ders saatlerine özen göstermediklerini ve derse hazırlıklı gelmediklerini belirtiyor.

Eğitim Müfredatı ile işletme tezli yüksek lisans eğitimi memnuniyeti arasındaki ilişkileri göz önüne alındığında yüksek lisans eğitimini yetersiz gördüğünü, lisanstaki bilgilerin üzerine bilgi katmadığını düşünüyor. Eğitim içeriğinden memnun olmayan **2 numaralı** katılımcı, ders sayılarının yeterli olduğunu fakat ders içeriğinin güncellenmesini istediğini belirtti. Müfredattaki derslerin temel dersler yerine temel derslerin alt dalları olan örneğin üretim yönetimi dersi yerine tedarik zinciri yönetimi, kalite yönetimi gibi alt dersler verilebileceğini belirtti. Uzmanlaşılacak alt derslere geçilmesi gerektiği düşünülüyor. Derslerin sadece teoriye bağlı kalmaması gerektiğini, uygulamalı derslerinde olması gerektiğini düşünüyor. Örneğin tecrübeli kişiler derslere çağırılıp tecrübe paylaşımı yapılabilir, bilgisayarda spss, muhasebe uygulamaları gibi dersler uygulamalı olarak anlatılabilir. Finansta, işletmelerin finansal tabloları üzerinden uygulamalı inceleme yapılabilir.

Öğrencinin Sosyal Çevresi ile işletme tezli yüksek lisans eğitimi alma konusunda ilişkisi baz alındığında yüksek lisans yapmayı normal şartlar altında düşünmediğini ama özel sektörde ve kamuda çalışan çevresinden aldığı bilgilere göre lisans eğitiminin yeterli olmadığını yüksek lisans ve dil eğitimi ile desteklemesi gerektiği için başladığını belirtti. Tezsiz yerine tezli yüksek lisans yapmasının sebebini akademik olarak ilerleme şansı olduğunu düşündüğü için tercih ettiğini belirtti. Yüksek lisansın, lisanstan tek farkının çevresinde bilinçli insanlar olduğunu ve kaynak çeşitliliği olduğu için yüksek lisansına devam ettiğini belirtti.

3.1.3. Katılımcı 3

Mülakat Süresi: 27 dakika 40 saniye

3 numaralı katılımcının, cinsiyeti kadındır, 23 yaşında ve Piyasa Operasyonları Sorumlusu olarak çalışıyor. Yüksek lisans sonrasında ilerlemek istediği alan Pazarlama. Aylık harcanabilir geliri 2001 – 3000 TL arasındadır.

SBE İdari Hizmetleri ile işletme tezli yüksek lisans eğitimi memnuniyeti arasındaki ilişkiye bakıldığında, idari hizmetler değerlendirdiğinde güncel bilgilerden hiçbir zaman istendiğinde güncel bilgi alamadığını, öğrenci işlerinde veya yazı işlerinde herhangi bir işi olduğunda hızlı ve kolay bir süreç olmayacağını düşündüğünü belirtti. 3 numaralı katılımcının bu düşüncesinin sebebi çevresinde bu tarz olayların yaşanmasından kaynaklandığını belirtti.

Sosyal Bilimler Enstitüsü İdari Hizmetlerinin altında eğitim için altyapı boyutu ile işletme tezli yüksek lisans eğitimi memnuniyeti arasında anlamlı ilişkiyi değerlendirdiğince ise dersliklerdeki kolçaklı sandalyelerin rahatsızlığı, ders esnasında rahat hareket ortamı olmaması, sınıf ortamı ve atmosferinin verimli olmadığını belirtiyor, idareye bu sorunlarla ilgili çözüm amacıyla başvurduğunda, çözüm odaklı bir geri dönüş almayacağını düşünüyor. 3 numaralı katılımcı, eğitim müfredatında ders içeriğini kendisi düzenliyor olsa lisans eğitimi ile şu anki eğitim arasında bir fark koyacağını, daha güncel konuların olduğu uygulamalı

eğitimler yapacağını belirtti. Daha farklı dersler ile ders çeşitliliğini arttırabilir, proje yönetimi, bilgisayarda veri girişleri, check modeller, faktör analizleri vb. dersler verilebileceğini belirtti. Ders sayısının fazla, verim oranının az olduğunu düşündüğünü ifade eden katılımcı, derslerin zamanında yapılmadığını ve ders süresinin verimli geçtiğini düşünmediğini belirtiyor.

Danışmanlık ve rehberlik hizmetleri boyutuna bakıldığında ise kütüphanedeki makaleler, dokümantasyonlar ve kitapların yeterli gelmediğini, daha fazla veri tabanı için daha iyi bir uygulamalı araştırma örneği olması gerektiğini, ingilizce kaynak olarak yeterli veri tabanına sahip olmadığını düşünüyor.

Eğitim kalitesinin önemli olan bir diğer unsuru olan öğretim görevlisi ile işletme tezli yüksek lisans eğitimi arasındaki ilişkiye bakıldığında öğretim görevlilerinin yeniliğe açık olmadığını belirtti. Öğretim görevlilerinin mesleki bilgi ve tecrübeleri konusunda, sadece birkaç eğitmenin tecrübesiz olduğunu düşünüyor. Konularına hakim olduklarını ve görevlerini severek, öğrenciyi geliştirmeye eğitmenlerin mevcut olduğunu belirtiyor.

İletişim kurma konusunda ise mail yoluyla geç ulaşabildiğini ama onun dışında rahat ulaştığını belirtiyor. Eğitmenlerin ise derslere genelde hazırlıklı gelmediğini, eğer kendisi eğitmen olsaydı derslerde ilk olarak öğrencinin dikkati çekerek başlayacağını slayttan bilgi aktarımı yapmak yerine aktif bir ders işleme tarzı uygulayacağını ifade etti.

Eğitim Müfredatı ile işletme tezli yüksek lisans eğitimi memnuniyeti arasında anlamlı bir ilişkiye bakıldığında lisans eğitimi ile yüksek lisans eğitimi arasında bir fark olmadığını düşünüyor, bazı derslerin verimli geçtiğini fakat bunun öğretim görevlisinin işleme tarzından dolayı böyle olduğunu belirtiyor.

Öğrencinin Sosyal Çevresi hakkında görüşüldüğünde ise lisans eğitimi bittikten sonra iş bulma sürecinde verimli değerlendirmek için yüksek lisans başvurduğunu belirtti. Yüksek lisans bekletisinin iş bulma konusunda fayda sağlaması değil, kendisine donanım katmasını istediğini belirtti. Tezli yüksek lisans yapma sürecinde ise tezsiz geçmek istemediğini, tez yazma sürecini deneyimlemek istediğini belirtti. Sınıftaki diğer kişilerinde iş bulamadıkları için yüksek lisansa başladıklarını ve etrafındaki insanlardan etkilendikleri için genelde yüksek lisans yapıldığını düşündüğünü belirtti. Yüksek lisans eğitimine gerçekten isteyerek başladığını fakat sonrasında beklentilerinin karşılamadığı için isteyerek devam etmediğini bildirdi.

3.1.4. Katılımcı 4

Mülakat Süresi: 36 dakika 56 saniye

4 numaralı katılımcının, cinsiyeti erkektir, 23 yaşında ve şu anda çalışmıyor. Yüksek lisans sonrasında ilerlemek istediği alan Finans ve Muhasebe. Aylık harcanabilir geliri 0 – 1000 TL arasındadır.

İlk değişkenlerden biri olan idari hizmetlere **4 numaralı** katılımcı ile bakıldığında bilgilendirme anlamında telefonda ulaşmanın mümkün olmadığını, iletişim kurmaya

çalışıldığında sıcakkanlı yaklaşmadığını belirtti. Bilgi almak istenildiğinde bilgi sahibi olunmadığı ve sürekli olarak başka personele yönlendirilme yaparak yapılacak olan işin çözüme kavuşturulmadığını belirtti. Bu zorlukların idareye bildirildiğinde çözüm odaklı yaklaşmayacaklarını, sözel olarak düzeltileceğini söyleyeceklerini fakat düzeltmek için girişimde bulunmayacaklarını düşündüğünü ifade etti.

Eğitim altyapısını değerlendireceğin ise eğitim için altyapının yeterli olduğunu, bölüm açısından en fazla projeksiyon makinesinin kullandığını, projeksiyon makinesinde zaman zaman sıkıntı çıkarsa bile yeterli olduğunu belirtti. Kütüphanedeki veri tabanını çok kullanmadığını genelde internetten araştırma yaptığını belirtti.

Danışmanlık ve rehberlik hizmetleri konusunda mesleki bilgilendirmelerin eksik olduğunu, derse gelen hocaların ufak yönlendirmeleri oluyor fakat adım atacak tarafın öğrenciler olması gerektiğini düşündüğünü ifade etti.

Öğretim Görevlisi ile işletme tezli yüksek lisans eğitimi memnuniyeti arasında anlamlı ilişkide ise öğretim görevlilerini mesleki bilgi ve tecrübelerinin yeterli olduğunu, konularına hakim olduklarını belirtti fakat aktarma konusunda sıkıntı yaşadıklarını belirtiyor. Öğretim görevlilerinin yeniliğe açık olduğunu, kendi alanları dışındada çalışmalar yapabileceklerini belirtiyor.

Eğitim müfredatından memnun olmadığını, yüksek lisans eğitiminin zorlamadığını ve müfredatın çok fazla yüzeysel kaldığını belirtti. Altyapısı olmayan öğrencilerin düzeyine inmek yerine onları bu düzeye çıkaracak eğitim programları uygulanması gerektiğini belirtti. Eğitim içeriğinde olabildiğinde işletme alanındaki dalların her alanı verildiğini bir sıkıntı olduğunu düşünmediğini belirtiyor. Her alan için ayrı uzmanlaşılacak dersler eklenirdi. Farklı alanlardan derslerde seçmelş olarak alınabileceğini belirtti. Ders sürelerinin yeterli olduğunu belirtti. Bazı derslerde ise güncel ile paralel gittiğini fakat bazı derslerin çok fazla teorik bilgi ile ilerlediğini düşünüyor.

Sosyal çevreye odaklanıldığında ise **4 numaralı** katılımcı, ilk olarak askerliği erteyeleyecek bir oluşum olmasıyla başlayıp ilgi duyma süreciyle devam ettiğini, iş imkanlarını değerlendirmeye çalıştığını belirtti. Yüksek lisans sonrasında özel sektör ve ya akademide çalışabileceğini belirtti.

3.1.5. Katılımcı 5

Mülakat Süresi: 19 dakika

5 numaralı katılımcının, cinsiyeti erkektir, 26 yaşında ve Endüstri mühendisi olarak Satın Alma ve Pazarlama Sorumlusu olarak çalışmaktadır. Yüksek lisans sonrasında ilerlemek istediği alan Pazarlamadır. Aylık harcanabilir geliri 4001 – Üzeri TL arasındadır.

İdari hizmetlerin çok fazla birebir diyalogunun olmadığını fakat kayıt yaptırırken yaşadığı sorunu dile getirdi. Eğitimin ücretsiz olmasına rağmen harç ödenmesi gerektiğini ve bu konu hakkında bilgi edinmek istediğinde sebeplerini bilmediklerini ve ödemezse kaydını yapmayacaklarını belirttiklerini, bu süreçte ise katılımcının asıl rahatsız olduğu konunun

personelin bilgisizliği ve hal ve tavırları olduğunu belirtti. Personel ile öğrenciler arasında iletişim sıkıntısı olduğunu ve bunun düzeltilmesi gerektiğini düşünüyor.

Eğitim altyapısına bakıldığında ise dersliklerdeki fiziksel ekipmanların tamamen yetersiz olduğunu, projeksiyon makinesi, bilgisayar vb. ekipmanlar açısından tamamen yetersiz olduğunu belirtti. Şu anda lise düzeyinde eğitim veren kurumlar ile karşılaştırıldığında daha yetersiz olduğu sonucuna ulaştığını belirtti. Üniversiteye ait olan makale havuzunu, nasıl kullanacağını bilmediğini, görevli personellerin bu konuda yeterli bilgiye sahip olmadığını ve bilgilendirme istediğinde bilgilendirme yapılmadığını belirtti. Öğretim görevlilerinin tez yazma sürecinde bu adımları tek tek anlatması gerektiğini düşünüyor.

Danışmanlıklar ve rehberlik hizmetleri göz önüne alındığında, makale veya tez yazım süreçlerinde yeterli olduklarını düşünmediğini, danışmanlık konusunda sıkıntılar çektiğini, danışmanına ihtiyacı olduğunda ulaşamadığını belirtti. Tez yazım sürecinde yeteri kadar yönlendirme yapılmadığını, çoğu bilgiyi öğrencinin kendisinin araştırıp bulması gerektiğini belirtti. Ek olarak, uygulamalı eğitim verilmesine gerek duymadığını, enstitünün bir bilim merkezi olduğunu ve bilim insanı yetiştirmek için var olduğunu savunarak özel sektörle ilişkisi olmaması gerektiğini belirtti.

Öğretim görevlilerine bakıldığında ise bilimsel açıdan yeterli olduklarını düşündüğünü, öğretmenlik çok farklı bir kavram olduğu için karşı tarafa aktaramadıklarını belirtti. Öğretim görevlilerine ulaşım konusunda ise istediği zaman ulaşamadığını ve öğretim görevlilerini eleştirme konusunda yeniliğe açık olmadıklarını ve eleştiriye sevmediklerini belirtti. Eğitimin daha interaktif verilmesi gerektiğini her aşamanın öğretmenler ile birlikte yapılması gerektiğini belirtti.

Şu anki eğitimi yeterli bulmadığını, yüksek lisansta bir insanı geliştirilmesi gerekirken lisans düzeyinde eğitim verildiğini düşündüğünü belirtti. Eğitim içeriklerinin ve derslerin içerikleri çok iyi ve yeterli olduğunu fakat fiziksel altyapı olarak yetersiz olduğunu için verim alınamadığını belirtti. Ders sayısı konusunda ise çalışan bir birey olduğu için ona yeterli geldiğini fakat çalışmayan biri olsaydı az geleceğini belirtti.

Ders işleme tarzlarının yeterli olmadığını daha çok geliştirilmesi gerektiğini düşünüyor. Öğrencilerin daha aktif olması için çalışmalar yaptıracağını buna göre bir eğitim-öğretim tarzı belirleyeceğini belirtiyor. Direkt olarak teorik bilgi vermek veya belirli konuları öğrenip gelin denilmesi yerine daha interaktif bir eğitim uygulanması gerektiğini belirtiyor.

İki yıldır özel sektöre çalışarak tecrübe edindiği için artık üretim hattında olmak istemediğini, idari alana yönelmek istediği için yüksek lisans yaptığını belirten **5 numaralı** katılımcı, ilerleyen süreçte kendisine şans tanındığı takdirde akademik anlamda ilerleyebileceğini belirtti.

3.1.6. Katılımcı 6

Mülakat Süresi: 20 dakika 2 saniye

6 numaralı katılımcının, cinsiyeti kadındır, 26 yaşında ve Yönetici Asistanı olarak çalışmaktadır. Yüksek lisans sonrasında ilerlemek istediği alan Finans ve Muhasebedir. Aylık harcanabilir geliri 2001 - 3000 TL arasındadır.

Katılımcı idari yönetim, öğrenci işleri ve yazı işlerinin sorumlu olduğu işleri iyi yürütemediğini, aylar öncesinde verilen dilekçelerin hala sonuçlanmadığını belirtti. İşlemler süresinde herhangi bir bilgilendirme yapılmadığını, hiçbir şekilde kolaylık sağlanmadığını ve yönlendirme yapılmadığını belirtti.

Fiziksel koşullarda ve fiziksel ekipmanlar konusunda yeterli olduğunu fakat kütüphanedeki kitaplar, makaleler ve dokümantasyonların yeterli olmadığını düşünmektedir. Katılımcı yabancı kaynaklara ulaşamadığını, üniversitenin bu açıdan yeterli olmadığını düşünüyor. Kütüphanedeki personelin ise bu konuda yeterli olmadığını düşünüyor.

Öğretim görevlisi açısından bakıldığında ise öğretim görevlilerinin çoğundan çok fazla faydalandığını fakat bazılarının sadece müfredatı önemsedğini belirtiyor. Öğretim görevlilerine ulaşma konusunda ise mailin yeterli olmadığını telefonda ulaşılması gerektiğini düşünüyor. Öğretim görevlileri yerinde olmadığında asistanlarına danışılması gerektiğini fakat asistanları hiçbir zaman odalarında bulamadıklarını belirtiyor. Ek olarak Türkçe'yi anlamadığı zamanlarda öğretim görevlilerinin önemli yerleri onun için çevirmelerini çok sevdiğini belirtti.

Derslerin yeterli olduğunu fakat bilgilerin çok fazla sıkıştırılmış bir şekilde verildiğini düşünüyor. Eğitim sürecinde daha fazla pratik yaptırılması gerektiği ve daha anlaşılır olması için çabalanması gerektiğini belirtiyor. Finans derslerinde işletmelerin finansal tabloları incelenebilir ve pratikler üzerinden gidilebileceğini, bu süreçte belirli kaynaklara yönlendirmeleri asistanların yapabileceğini belirtti. Sayısal derslerin sözel olarak anlatılmaması gerektiğini vurguladı.

Yüksek lisanstan beklentisinin ise kariyer olarak akademisyen olmak istediğini ve bu yolda ilereyeceğini belirleterek, yüksek lisansta bilgilerini daha çok güçlendireceğini düşündüğü için başvurduğunu belirtti.

3.1.7. Katılımcı 7

Mülakat Süresi: 17 dakika 10 saniye

7 numaralı katılımcının, cinsiyeti erkektir, 24 yaşında ve İdari ve Sosyal İşler Sorumlusu olarak çalışmaktadır. Yüksek lisans sonrasında Sosyoloji alanında ilerlemeyi düşünüyor. Aylık harcanabilir geliri 4001 - üzeri TL arasındadır.

İdari Hizmetleri baz alındığında kütüphane ve kaynak konusunda değerlendirme yapmak istemediğini çünkü kullanmadığını belirtti. Dersliklerin ve sınıf atmosferinin verimli olmadığını, kişinin konfor düzeyinde olmadığını belirtti. İdari yönetim ile ilgili kayıt olunduğu dönemde eğitim ücretsiz olmasına rağmen harç parası istediklerini ve bu konu hakkında bir açıklama yapmadıklarını belirtti. Personelin yardımcı olmadığını ilettili. Güncel

bilgilendirmeler konusunda yeterli olmadığını, duyurular için yetersiz olduğunu belirtti. Yönetime bu sorunların çözümü için gidildiğinde yardımcı olmaya çalışacaklarını belirtti.

Öğretim görevlilerinin kendi konularına hakim olduklarını ve iş disiplinleri olduğunu düşünmediğini, herhangi bir soru sorulduğunda cevaplayamayıp başka eğitmenlere yönlendirdikleri için yeterli olmadıklarını düşündüğünü belirtti. Bilimsel açıdan yorumlamanın uygun olmadığını fakat mesleki bilgi ve tecrübelerine hakim olmadıklarını belirtti. Ulaşım konusunda ise görüşmek üzere çok defa ulaşmaya çalıştığını fakat hiçbir zaman rahat ulaşamadığını belirtti.

Eğitim ve eğitim müfredatı odak noktasına alındığında eğitim içeriğini orta düzeyde yeterli bulunduğunu teorik yerine daha hayatın içinden birebir örnekler verilebileceğini, yaşanmışlıklar ile güncel bilgiler verilebileceğini belirtti. Ders sayısı ve çeşitliliği konusunda, önemli olanın dersin verimli geçmesinin olduğunu belirtti. Ders çeşitliliği konusunda, uzmanlaşmak istenilen alana göre dersler seçilmesi gerektiğini belirtti. Derslerin içeriklerinin iyi içerikler olduğunu derslerin verimli olduğunu fakat eksik olduğunu belirtti. Yüksek Lisans bittiğinde uygulamaya gidildiğinde etkin bir bilginin olmayacağını düşündüğünü belirtti.

Yüksek lisanstan beklentisi ise ilerleyen süreçlerde şu anda olduğu konumdan üst konumlara yükselmesinde yardımcı olacağını düşünüyor. Tezsiz yerine tezli yüksek lisans yapmasının sebebi ise ilerleyen süreçte akademik olarak ilerleyebileceğini düşünüyor. Lisans ile yüksek lisans eğitimi arasında olması gereken farkı göremediğini belirtti.

3.1.8. Katılımcı 8

Mülakat Süresi: 18 dakika

8 numaralı katılımcının, cinsiyeti kadındır, 26 yaşında ve şu anda çalışmıyor. Yüksek lisans sonrasında Sivil Havacılık alanında ilerlemeyi düşünüyor. Aylık harcanabilir geliri 0 - 1000 TL arasındadır.

İdari hizmetlere bakıldığında öğrenci işlerindeki personelin çok aksi tavırlar sergilediğini ve bu durumdan memnun olmadığını belirtti. Başka herhangi bir aksaklık yaşamadım fakat güncel bilgileri alma konusunda öğrenci işlerine herhangi bir şekilde ulaşamadığını ve nereden takip edileceğinin de bilmediğini bildirdi.

Dersliklerin fiziksel koşulları konusunda ve dersliklerde fiziksel ekipmanların yeterliliğine baktığında ise tamamen yetersiz bulunduğunu, sunum yaparken çok fazla sıkıntı yaşandığını verimsiz kullanıldığını belirtti. Kütüphanedeki kitaplar, dokümantasyonlar ve makalelere rahat ulaşabildiğini ve kaynakların şu an için yeterli olduğunu ilerleyen süreçte bunu değerlendireceğini belirtti. Belirttiğin bu sorunlar sonucunda idari yönetime gidildiğinde çözüm üretebileceklerini belirtti. Ders sayısının fazla olduğunu ve verilen ödevler ile çok fazla sıkıştırılmış bir program uygulandığını düşündüğünü belirtti. Şu anki ders çeşitliliğinin yeterli olduğunu belirtti fakat ders çeşitliliği konusunda uygulamaya yönelik dersler eklenebileceğini belirtti. Derslerin çok verimli geçtiğini düşünmediğini, sistemin ezbere

dayalı bir sistem olduğunu belirtti. İşletme örneği üzerinden gidilebileceği gibi yönetim alanında uygulamalar sağlanabileceğini belirtti.

Öğretim görevlisi, kendi yeteneklerini geliştirmesi konusunda yönlendirilmediğini belirtti. Bu konular ile ilgili belirli kaynaklar önerilerek, nasıl bir yol izlenmesi gerektiği anlatılarak bu süreçte öğrencinin yanında olması gerektiğini belirtti. Mesleki tanıtım ve yönlendirmenin yeteri kadar yapılmadığını belirterek bu konuda çalışmalar yapılması gerektiğini belirtti.

Öğretim görevlilerine bakıldığında, tek alanları üniversite ve dersler olmadığı için sosyal açıdan ve özel sektör açısından çok fazla açıldıkları için öğretim görevlisi olma özelliklerine odaklanmadıklarını belirtti. Kendi konularına hakimiyet konusunda ise kendi konularına hakim olduklarını fakat bu konuda eleştiride bulunulduğunda eleşriye açık olmadıklarını, yenilik konusunda ise tüm eğitmenlerin açık olduğunu belirtti. Mesleklerini severek yaptıklarını belirterek, öğrenciler ile ilişkileri konusunda yeterli bulmadıklarını belirtti. Ders sürecinde anlamadığı bir konuyu eğitmene sormak yerine kendisi anlamaya çalıştığını iletişim kurmak istemediğini belirtti.

Derslerden verim aldığını düşünmediğini, herhangi bir uygulama ödevlerini bile eğitimcinin anlatmasına rağmen ders esnasında uygulanmadığı için unutulduğunu ve uygulamanın unutulduğunu belirtti.

Yüksek lisans eğitimi almak istemesinin sebebini spesifik bir sektörde eğitim almış olduğu için alanını genişletip daha çok eğitim ve bilgi düzeyini arttırarak yeni bir yol izlemek istediğini belirtti. Yüksek lisans ortamında tanışmış olduğu kişiler sayesinde farklı vizyonlar kazandığını, kendine farklı kapılar zorlamaya yöneldiğini belirtti. Yüksek lisansta daha geniş bakmaya yöneldiğini belirterek yüksek lisans yaptığı için orta düzeyde memnun olduğunu belirtti.

3.1.9. Katılımcı 9

Mülakat Süresi: 17 dakika 34 saniye

9 numaralı katılımcının, cinsiyeti erkektir, 24 yaşında ve Dış Ticaret alanında Proje Uzmanı olarak çalışıyor. Yüksek lisans sonrasında Dış Ticaret alanında ilerlemeyi düşünüyor. Aylık harcanabilir geliri 3001 - 4000 TL arasındadır.

Enstitü ile normal fakültenin öğrenci işlerinin ayrı olması bilgi kopukluğu yaşanmasına sebep olduğunu düşündüğünü buna rağmen şu ana kadar herhangi bir sıkıntı yaşamadığını belirtti.

Eğitim altyapısı için dersliklerin fiziksel koşulları çok standart bir yapıda fakat yıl itibariyle daha gelişmiş ve rahat bir atmosfer oluşturulabilir. Fiziksel ekipmanlar konusunda ise eksiklikler olduğunu bununda desleri verimlik konusunda etkilediğini belirtmiştir.

Eğitim müfredatını göz önüne alındığında lisans ile yüksek lisans eğitimi aynı yerde olduğu için daha farklı konuların beklentisi içerisindeyken, yetersiz olduğunu düşündüğünü belirtti. Beklentilerini karşılamadığını, ders sayılarının şu an için yeterli olduğunu daha çok ders çeşitliliği konusunda, uzmanlaşılacak dersler eklenmesi gerektiğini belirtti. Ders

sürelerinin yeterli olduğunu fakat ders içeriğinin daha güncel olması gerektiğini bu konuda sıkıntı yaşadığını belirtti. Eğitim içeriğini düzenleme konusu **9 numaralı** katılımcıya bırakılsaydı, şu anki adanada bulunan işletmelerde veya üniversite içerisinde özel sektör ile buluşturulması gerektiğini ve daha yeni iş alanlarına yönlendirilmesi gerektiğini belirtti. Derslerin daha verimli olması için öğrencilerin verimli olması adına projeler planlar ve uygulamalı olarak öğrencilere yaptırılabilirliğini belirtti.

Çalışanlar için bilgilendirilmesi ve güncel bilgilerin yayınlanması konusunda daha titiz davranılması gerektiğini belirtti.

Öğretim görevlileri hakkındaki genel düşünceleri bilimsel açıdan yeterli olduklarını fakat tarzlarını hiç değiştirmediklerini bu konuda yenilik yapabileceklerini, bu sayede öğrencileri daha rahat çekebileceklerini belirtti. Öğretim görevlilerinin kendi alanları dışında başka alanlara çok hakim olmadıklarını belirtti. Yenilik konusunda ise bazı öğretmenlerin yeniliğe tamamen açık olduğunu bazı öğretmenlerin ise sadece kendi düşüncesi ile ilerlediğini belirtti.

Yüksek lisans eğitimi almak istemesinin en büyük sebebini kendi alanında ilerlemek istediğini ve ilerleyen zamanda tezli yaptığı için akademik bir fırsat olduğunda değerlendirmek amacıyla yaptığını belirtti.

3.1.10. Katılımcı 10

Mülakat Süresi: 11 dakika 57 saniye

10 numaralı katılımcının, cinsiyeti kadındır, 32 yaşında ve Uzman Yardımcısı olarak çalışıyor. Yüksek lisans sonrasında hangi alanda ilerlemek istediği konusunda kararsız olduğunu belirtti. Aylık harcanabilir geliri 4001 ve üzerindedir.

Sosyal Bilimler Enstitüsü idari hizmetleri konusunda şu ana kadar herhangi bir sıkıntı yaşamadığını fakat çevresinde sıkıntılar yaşayan kişilerin çok fazla olduğunu çözüm sürecinde ise personelin yardımcı olmadığını ve bu konuda açıklama yapmadığını bu yüzden öğrenci işleri, yazı işleri vb. işlerde çalışan personele karşı algısının iyi olmadığını belirtti.

Eğitim altyapısı baz alındığında dersliklerin fiziksel koşullarının yeterli olmadığını özellikle fiziksel ekipmanlar konusunda çok fazla eksiklik olduğunu belirtti. Bu konuda çalışmalar yapılması gerektiğini ve daha iyi bir sınıf atmosferi oluşturulması gerektiğini bu konunun verimlilik için gerekli bir etken olduğunu ifade etti. Çalışma konuları üzerine araştırmalar yaparken kütüphanedeki verilerin yetersiz olduğunu, ilk olarak kaynak kullanımı sürecinde uygulamalı olarak gösterilmediği için sıkıntılar yaşadığını fakat kendi çabaları ile öğrenerek araştırmalar yaptığını belirtti.

Eğitim müfredatı ve içeriği değerlendirildiğinde ise eğitimin yeterli olmadığını fakat alan dışı gelen öğrenciler için bu eğitimin temel alt yapıda tutulmasının mantıklı bulduğunu belirtti. Tez yazım sürecinde öğretim görevlilerinin yeterli kadar ilgili olmadığını, aşamaları anlattıklarını fakat ilerleme sürecinde destek olmadıklarını belirtti.

Öğretim görevlilerinin mesleki bilgi ve tecrübelerine sahip olduklarını, bir bilim insanı olarak öğretmenlik olgusuna uzak olabilecekleri için aktarma konusunda sıkıntı yaşamalarını normal karşıladığını belirtti. Bu konuda kendilerini geliştirmeleri gerektiğini düşündüğünü fakat öğretim görevlilerinin eleştiriye açık olmadıkları için bu konuda eksik olduklarını kabullenmeyeceklerini ifade etti. Alanları ile ilgili konularda ise yeniliğe ve öğrenmeye açık olduklarını bu konuda sıkıntı yaşamadıklarını belirtti.

Yüksek lisans tamamen ilgi duyduğu için yaptığını, ilerleyen süreçte hayatına farklı bir bakış açısı kazandıracağı için bu konuda ilerlemek istediğini ifade etti.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bir ülkenin zenginliğini o ülkenin yükseköğretim kalitesine bağlı olarak, günümüzde üniversite eğitiminin önemi giderek artmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin çağdaş uygarlık seviyesine yükselmesi ve sosyal refah düzeyinin artırılması için yükseköğretim çok önemli hale gelmiştir. Ekonominin hızlı bir şekilde kalkınmasında tek sebep olmamakla birlikte yükseköğretim olmaksızın sürekli bir ilerlemede sağlanmamaktadır. Tüm gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de etkin ve değişime olan direnç gibi nedenler hizmetlerin kalitesini olumsuz etkilemektedir.

Toplam kalite yönetimi ile yükseköğretim kurumlarında belirli standartların altına inmeden sürekli olarak daha ileri düzeylere ulaşmak amaçlanmaktadır. Bu gelişmeler değerlendirildiğinde, TKY anlayışı yükseköğretim hizmetleri için ideal bir yöntem tarzıdır. (Dilek Altaş: 2006)

Kalite düzeyinin belirlenmesinde öğrencilerin memnuniyeti önemli bir göstergedir. Bu çalışma öğrencilerin eğitim gördükleri sosyal bilimler enstitüsü ile ilgili fiziki koşulları, okutulan dersler ve öğretim elemanları ile ilgili görüşlerinin alınması amacıyla yapılmıştır. Araştırmacı tarafından geliştirilerek oluşturulan derinlemesine mülakat sorularında yer alan sorulara verilen cevaplar öncelikle betimsel olarak ve hipotezlere göre ayrıştırarak aktarılmıştır. Gerek fiziki koşullar, gerekse eğitim müfredatı ve öğretim görevlileri ile ilgili olarak verilen cevaplarda bazı olumsuz ifadeler yer almaktadır. Bu sonuçların ışığında, imkanlar doğrultusunda SBE fiziki koşullarının daha iyileştirilmesi, ders programlarının ve müfredatının yenilenmesi ve öğretim görevlilerinin çalışmaya teşvik edilmesi gerekmektedir.

Bu gelişmeler ekonomik koşulların iyileştirilmesi ile mümkündür. Bu amaçla hükümetler, yükseköğretim hizmetlerine gerekli finansmanı sağlamalı, öğretim elemanlarının ekonomik düzeylerini arttırılmalıdır. Ayrıca öğrencilerin verilen hizmetlerin maliyetlerine katılımı sağlanmalı, iş dünyasına daha rahat ve kolaylıkla uyum sağlayabilen bir müfredat hazırlanmalı ve değişen ve gelişen dünya koşullarına göre müfredat yenilenmelidir. Toplumsal beklentileri karşılayacak hedefler saptanarak yükseköğretim kurumları arasında rekabet ortamı yaratılmalıdır.

Fiziki özelliklere ilişkin olarak sınıf büyüklüğünün yeterli olması, bina temizliği, bilgisayar imkanları, yeterliliği konusunda farklılık yarattığı söylenebilir.

Yükseköğretim kurumlarının çoğunda güç koşullar altında eğitim verilmekte olup, kütüphaneler ve kaynaklar yetersizdir. Sorunların birçoğu yükseköğretim hizmetlerine ihtisas edilen kaynakların yetersizliğinden meydana gelmektedir. Bölümlere ilişkin olarak, ders içerikleri, ders süreleri, uygulamalı dersler, öğretim üyelerini sayısı, ders çeşitliliği, ders sayısı, seçmeli ders sayısı, iş dünyasına yakınlık, daha iyi yetiştirme arasında farklılıklar yaratmaktadır.

Öğretim elemanları açısından, öğretim görevlilerinin örnek bir model olması, yeniliğe ve inovatif bakış açısına açık olması, iletişimin sıcak ve içten olması, rahat ulaşım ve erişim, not baskısı kurma ve bilimsel yeterliliklerin belirlenmesi açısından bölümler farklılık göstermektedir. Öğretim elemanlarının ders vermek, danışmanlık yapmak gibi faaliyetlere yönelmesi ve dolayısıyla yeterince bilimsel çalışma yapmamalarına yol açmaktadır.

Yapılan derinlemesine mülakatlar sonucunda Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Tezli Yüksek Lisans Programı kapsamında öğrencilerin beklentileri ve memnuniyet düzeyleri betimsel olarak tanımlanmıştır. Çukurova Üniversitesi öğrencileri “akademik hizmetler ve ilişkiler” boyutundaki hizmetleri çok önemsemektedirler; ancak hizmetlerin niteliğinden yeterince memnun değildirler. “Akademik hizmetler ve ilişkiler” altında yer alan hizmetlerden memnun olma düzeylerinin çok düşük olduğu sonucuna varılmış ve hipotezlerin kurulduğu değişkenlerin ise her bir konu üzerinde farklı bakış açılarına sahip oldukları görülmüştür.

Sosyal Bilimler Enstitüsü idari yönetimine odaklanıldığında idari yönetim, öğrenci işleri, yazı işleri ve sekreterlik gibi idari ofislerdeki çalışan personellerin olumsuz tavırlar sergiledikleri, öğrencilere yardımcı olmadıkları ve ortaya çıkan sorunlarda çözüm odaklı olmadıkları sonucuna varılmıştır. Bu süreçte oluşan sorunlarla ilgili bilgi almak isteyen öğrencilere ise konu hakkında bilgileri olmadıklarını bildirerek, açıklama yapılmadığını birçok katılımcı tarafından dile getirilmiştir. İşlemlerin gerçekleştirilme sürecinde öğrenci işlerinde çalışan birkaç personelin yardımcı tavır sergiledikleri ve işlemleri kolaylaştırmak adına yardımcı oldukları da dile getirilen görüşler arasındadır. Dilekçe, resmi evrak vb. işlemlerin sonuçlanma süreleri ise uzun olduğu, aylar öncesinde verilmiş olan dilekçelerin, aylar geçmesine rağmen sonuçlanmadığı belirtilmiştir. Enstitü adına yapılan bilgilendirmeler, duyurular, sınav yerleri ve tarihleri vb. bilgilerin bilgilendirme konusunda yeterli görülmediği sonucuna varılmıştır. Özellikle çalışan öğrencilerin bu durumdan daha fazla etkilendiği görülmektedir. Öğrenci işleri, yazı işleri veya özlük işleri gibi idari ofisler ile iletişim kurulmak istendiğinde telefon ile iletişimin sağlanamadığı özellikle vurgulanmıştır. Eğitim altyapısı göz önüne alındığında dersliklerin fiziksel koşullarının yetersiz olduğu, sınıf atmosferinin verimlilik açısından uygun görülmediği belirtilmiştir. Verimli bir ders ortamı için gereken ekipmanların ve ortamın sağlanması gerektiği sonucuna varılmıştır. Özellikle ders esnasında fiziksel ekipmanların kullanılması sırasında ortaya çıkan teknolojik aksaklıklar, 2019 eğitim dönemi başından itibaren çözülmediği belirtilmiştir. Örneklem olarak belirlenen 10 kişilik grubun içerisinde çoğunluk ders aşamasında olan ve tez sürecine

daha başlamış olan 7 kişi, uygulama ödevleri olarak verilen araştırma çalışmaları kapsamında üniversitenin sağlamış olduğu kütüphane aracılığıyla sağlanan kitaplar, makaleler ve dokümantasyonları yeterli bulmadıklarını belirtmişlerdir. Özellikle yabancı kaynak açısından eksik görülen bu değişken, kullanma beceresi olarak da öğrencilere aktarılmadığı için öğrencilerin verimli bir şekilde kaynakları kullanamadığı anlaşılmıştır. Öğrencilerin bu süreçte kaynaklara rahat ulaşamadıklarını, bununla ilgili olarak çalışmalar yapılmasını istediklerini belirtmişlerdir. Karşılaşılan sorunlar doğrultusunda, çözüm odaklı olarak idareye başvurulduğunda gelen tepkinin ne olacağını sorulduğunda, katılımcılar, çoğunlukla idarenin ılımlı yaklaşmayacağı görüşünü öne sürmüşlerdir.

Eğitim müfredatına odaklanıldığında ise eğitim içeriklerinin daha güncel olarak düzenlenmesi gerektiği, derslerde sadece teorik olarak ilerlendiği için lisans düzeyinde bir eğitim alındığı düşünülmektedir. Bu öngörü üzerine daha farklı eğitim içeriği kullanılması istenmektedir. Bir dönem içerisinde alınan ders sayısının fazla olduğu düşüncesi görülmekte ve bu aşamada ders sayılarının azaltılması gerektiği düşünülmektedir. Ders sürelerinin yeterli olduğunu düşünen katılımcılar, ders süresinde geçen zamanın daha verimli geçirilmesi için çalışmalar düzenlemesi gerektiğini düşünmektedirler. Eğitim müfredatlarını kendileri düzenleseler de hangi dersleri eklemek istediklerini sorulduğunda çok farklı bakış açıları cevaplar verilmiş ve birçok alanda ek ders istendiği görülmektedir. Eğitim içeriğinden memnun olmadığını belirten katılımcılar daha güncel içerikler istediklerini belirtmişlerdir. Ders çeşitliliği göz önüne alındığında çeşitliliğin fazla olmadığı ve temel dersler yerine daha farklı uzmanlaşılabilecek dersler eklenmesi gerektiği öngörülmüştür.

Eğitimin en önemli yapı taşlarından biri olan öğretim görevlileri değerlendirildiğinde ise öğretim görevlilerinin, öğrencilerin derslerdeki durumlarına (eksiklikleri, ilerlemeleri, performansları, v.b.) ilişkin olarak öğrencileri düzenli olarak bilgilendirmesi öğrencilerin sevdiği bir durum halindeyken, öğretim görevlisinin ilgisiz olması, öğrenci ile iletişim kurmaması öğrenciyi iten durumlardan olduğu görülmüştür. Bu durum öğrencilerin derslerdeki gelişimleri ve eksikliklerini tamamlama için gereksinim duydukları düzeltici tepkilere/desteğe yeterince sahip olamadıkları, öğretilenlerin kendi gereksinimlerini karşılayıcı olmadığı konusunda olumsuz bir kanıya sahip oldukları biçiminde yorumlanabilir. Öğretim görevlilerinin derslere düzenli olarak zamanında gelmelerini ve dersi zamanında bitirmelerini önemsedikleri ve bu durumdan memnun oldukları sonucuna varılmıştır. Öğretim görevlilerinin mesleki bilgi ve tecrübeleri göz önüne alındığında ise bilimsel açıdan ve mesleki bilgi olarak yeterli görüldüğü fakat bilgilerini aktarma konusunda yetersiz olduğu en çok dile getirilen sorunlardan biri olmuştur. Öğretim görevlilerine bunu dile getirilmesi karşılığında, geri dönütün nasıl olacağı sorulduğunda ise öğretim görevlilerinin eleştiriye açık olmadıklarını, bunda öğrencileri geri çektiği şeklinde yorumlanabilir. Bilginin aktarılma özelliğine sahip olması bakımından öğrencilerin bu konuda oldukça duyarlı olduklarına işaret etmektedir. Bu bulgu, bu durumun kapatılması gereken önemli bir açık olarak değerlendirilmektedir.

Rehberlik ve danışmanlık öğretim görevlilerinin, mesleklerini severek yapmadıkları üzerine bir sonuç çıkarılamamıştır, mesleklerini severek yaptıkları düşünülmektedir. Öğretim görevlilerine ulaşım konusunda çok fazla sıkıntı yaşayan öğrenciler bunun en büyük sorun olduğunu dile getirmişlerdir. Mail yoluyla asla ulaşamadıklarını, telefon numarasının da özel bir alan olduğu için rahatsız etmek istemediklerini söyleyerek ulaşım sağlayamadıklarını dile getirmişlerdir.

Öğrencilerin yüksek lisansı tercih etmelerindeki en önemli etkenler arasında bölümle ilgisi olmayan; “açıkta kalma korkusu”, “arkadaş/aile önerisi”, “rastlantı” ve “akademik kariyer fırsatı” da bulunmaktadır. Genel olarak yüksek lisans eğitiminin tercih edilme ve beklentileri üzerine odaklanılan sosyal çevre değişkeninde ise öğrencilerin daha çok iş bulamadıkları için bu süreci verimsiz geçirmemek adına yüksek lisansa başvurdıkları ve yüksek lisanstan beklentilerinin akademik kariyer yapmak veya mesleğine katkı sağlamak olduğu görülmüştür. İlerleyen süreçte özel sektörde yükselmelerine daha rahat olanak sağlayacak olan yüksek lisansa daha çok para kazandıracağını düşünüldüğü içinde başvuru yapılmakta olduğu görülmüştür. Yine öğrencilerinin yüksek lisans eğitiminden memnun olmamasına rağmen yüksek lisans eğitime devam etmek istediğini saptanmıştır.

Tüm bu bulgular sonucunda önerilere gelindiğinde ise;

İdari yönetim ile ilgili ortaya konmuş olan bu bulgular ile çalışmanın personel ile paylaşılması, bu durum ile ilgili iletişim eğitimlerinin verilmesi, gerekli oryantasyon süreçlerinin sağlanması öngörülmektedir. Dilekçe ve resmi evrak gibi işlemlerin belirli bir sistem kurularak, sistem üzerinden barkod numarası ile takip edilebileceği alt yapı sağlanabilir. Bu alt yapı ile öğrenciler hem süreç hakkında bilgi sahibi olacaktır hemde öğrenci işlerinde çalışan personelin sürekli olarak bilgilendirme yapmasına gerek duyulmayacaktır. Web sitesi gibi enstitünün duyuru amaçlı kullandığı sistemlerin daha güncel kullanılması, düzenlemelerin daha aktif yapılması gerektiği düşünülmektedir. Kütüphanedeki verilere daha rahat ulaşım için her dönem başında literatür taraması eğitimleri verilebilir. Literatür taraması eğitimlerinde ilk olarak üniversite veri tabanının nasıl kullanılacağı, hangi yöntemlerin izleneceğini gösterilebilir. Veriler konusunda ek olarak yabancı verilere ulaşım ve çeşitliliğin artırılması üzerine çalışmalar yapılabilir. Karşılaşılan sorunlarla ilgili yönetime başvurulduğunda herhangi bir işlem yapılmayacağı algısının kırılması gerekmektedir çünkü bu algı öğrenciyi daha çok geri çekmektedir.

Eğitim müfredatı konusunda katılımcıların birçok öneri ile geldiği görülmektedir. Eğitim müfredatındaki derslerin içerikleri için daha güncel olması gerektiği görüşünü savunmuşlardır. Özellikle finans, pazarlama ve üretim gibi günde güne yeni oluşumların ortaya çıktığı, farklı yapıların görüldüğü bu alanlarda güncel konular ile derslerin işlenebilir. Ders sayısını fazla bulan kitle için uzmanlaşmak istenilen alanlardaki derslerin kredisiz açılması ve isteğe göre katılım sağlanması amaçlanabilir. Bununla birlikte öğrencilere ders yükü fazla gelmeyecek ve istedikleri alanlarda uzmanlaşabileceklerdir. Ders çeşitliliği göz önüne alındığında ise dijital dünyanın gerekliliği olarak teknolojik ilerlemelere yönelik

derslerin olması, spss ve muhasebe uygulamaları gibi derslerin uygulamalı olarak gösterilmesi, finans gibi interaktif derslerin finansal tablolar üzerinden uygulamalı anlatılması gibi farklı görüşler denenebilir. Alanların eğitim programları, dünyadaki, ülkedeki, toplumdaki ve ilgili iş piyasasında ve alanlarındaki istek, beklenti ve eğilimlere göre belirlenmeli ve bu hususlar dikkate alınarak yenilenmelidir.

Öğretim görevlilerinin değerlendirilmesine getirilen önerilerde ise öğretim görevlilerine bilgiyi aktarma üzerine eğitimler verilebilir. Akademik hizmetleri ve ilişkileri geliştirmeye yönelik olarak öğretim üyelerine yönelik olarak yapılan “eğiticilerin eğitimi” programı kapsamında süreklilik kazandırarak hizmetlerin kalitesi ve niteliği geliştirilebilir. Enstitü tarafından öğretim görevlilerine bu konular ile ilgili olarak interaktif ders yöntemleri konusunda geliştirici geri dönütler sağlanabilir. Ulaşım konusunda bir çözüm getirip, evrak takibi vb. sistem için oluşturulan altyapıda danışmanlar ve öğretim görevlileri ile interaktif soru-cevap günleri veya saatleri yapılabilir. Öğretim görevlilerinin rahat takip edeceği ve çalışma saatlerine uygun ayarlanabilecek bir sistem oluşturulabilir. Rehberlik ve danışmanlık konusunda ise tezsiz yüksek lisans eğitimine katılan yöneticiler ile tanıştırılıp, güncel bilgiler paylaşılıp ve tecrübe paylaşım saatleri yapılabilir. Üniversite ve enstitüler genelinde belirli aralıklar ile tüm bölümlere hitap edebilecek nitelikte “Kariyer Günleri” düzenlenebilir ve bu yolla iş çevreleri ile öğrencilerin yüz yüze gelmesi sağlanabilir.

Yüksek lisans beklentileri üzerine yüksek lisans eğitimlerinin geliştirilmesi ve lisanstan farklı bir içerik sunulması sağlanmalıdır. İşsiz kalma korkusu dışında akademik olarak ilerlemek isteyen veya herhangi bir baskısı olmadan eğitim almak isteyen öğrencilerin yüksek lisans eğitimine katkı sağlaması amaçlanmalıdır. Bu bulgudan yola çıkarak ülkenin yetişmiş işgücü çözümlemesi yapılmalı, öğrencilerin beklentilerini karşılama düzeylerinin belirlenmesi ve iyileştirmeler yapılarak öğrenci alımı yapılması gerektiği düşünülmektedir. Üniversitenin temel işlevleri içerisinde yer alan bilim insanı yetiştirme ve ulusal ve kültürel gelişmeye katkı sağlama işlevlerinin canlandırılması gerekmektedir. Bu geliştirmeler sağlanırken öğrenci görüş ve düşünceleri göz önüne alınmalı ve bunun üzerinde çalışılmalıdır.

Bu kapsamlar doğrultusunda yeterliği ve kaynağa ve alt yapıya sahip olmayan kurumların ve üniversitelerin eksikleri karşılanmalıdır. Öğretimin ve üniversitenin sunduğu diğer hizmetlerin kalitesi artırılmalıdır.

Bu çalışma yüksek lisans alanında Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme tezli yüksek lisans programı ile sınırlıdır. Daha sonra yapılacak olan çalışmalarda öğrenci beklenti ve memnuniyeti tüm sınıflardan alınacak bir örneklem üzerinde araştırılabilir ve elde edilen sonuçlar, yapılacakları yönlendirmesi bakımından, bu hizmetleri veren öğretim elemanlarıyla ve ilgili birimlerle paylaşılabilir. Gelecekte diğer üniversiteleri de içeren daha geniş kapsamlı yapılacak bir çalışma, tezli yüksek lisans programlarının iyileştirilmesine ve geliştirilmesine katkıda bulunacaktır ve memnuniyet düzeylerini arttırmada daha etkili olabilecektir.

5. KAYNAKÇA

1. ALTAŞ Dilek (2006), “Üniversite Öğrencilerinin Memnuniyet Araştırması”, Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: 21 Sayı: 1 S. 439-458
2. Anadolu Üniversitesi, İdari-Akademik Personel Paydaş Anketi Formu
3. ARI Güler Sağlam, ARMUTLU Can, TOSUNOĞLU Nuray Güneri, TOY Banu Yücel “Nicel Araştırmalarda Metodoloji Sorunları: Yüksek Lisans Tezleri Üzerine Bir Araştırma” Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, Cilt: 64 Sayı: 4
4. AYTAÇ, Ayşe, İpek (2015), Hizmet Kalitesinin Servqual Modeli İle Ölçülmesi Ve Eğitim Sektöründe Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
5. BALCI Eylem Özlem, TENGİLİMOĞLU Dilaver (2013), “Yüksek Lisans Alanında Örgün Öğretim Ve Uzaktan Öğretim Gören Öğrencilerin Eğitim Sistemleri Hakkında Düşüncelerinin Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Alan Çalışması” İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 4
6. DUMAN Ahmet (2016), “2008-2014 Yılları Arası Sosyal Bilgiler Öğretimi Alanında Yapılan Yüksek Lisans Tez Çalışmalarının İncelenmesi”, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi
7. EKİNCİ C.Ergin, BURGAZ Berrin (2007), “Hacettepe Üniversitesi Öğrencilerinin Bazı Akademik Hizmetlere İlişkin Beklenti ve Memnuniyet Düzeyleri”, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 33 S. 120-134
8. [Enstitü Üzerine Çalışmalar ve Sosyal Bilimler Enstitüleri Kavramları Web](#)
9. ŞAHİN İdris, ZORALOĞLU Yunus Remzi, ŞAHİN Fırat Necla (2011), “Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Amaçları, Eğitsel Hedefleri, Üniversite Öğreniminden Beklentileri ve Memnuniyet Durumları”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, Cilt: 17 Sayı: 3 s.429-452
10. UZGÖREN Nevin, UZGÖREN Ergin (2004), “Dumlupınar Üniversitesi Lisans Öğrencilerinin Memnuniyetini Etkileyen Bireysel Özelliklerin İstatistiksel Analizi”, Dumlupınar Üniversitesi
11. YAVUZ Selehattin, AKMAN Zehra (2018), “Üniversitelerin Sunmuş Olduğu Hizmetin Öğrenciler Tarafından Algılanması: Erzincan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği”, Bartın Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: 9 Sayı: 17 S. 39-62

**KADININ İŞGÜCÜNE KATILIM ORANINA ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN
ANALİZİ: SEÇİLİ OECD ÜLKELERİ ÖRNEĞİ****Şehadet BULUT**

Kilis 7 Aralık Ün. SBMYO Dış Ticaret Bölümü. Hasan Kalyoncu Ün.,

İktisat ABD Doktora Öğrencisi

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Kadınların İşgücüne Katılım Oranını etkileyen faktörlerin istatistiki verilerle analiz edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda; 13 OECD ülkesinin (Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, Lüksemburg, Norveç, Portekiz, Slovakya, İspanya, Birleşik Krallık) 2010-2016 yılları arasındaki verileri incelenmiştir. Analizde Panel Data Yöntemi kullanılarak, Random Effect Hausman Testi uygulanmıştır. Sonuç olarak, Kadınların İşgücüne Katılım Oranının, bir yıl önceki İşgücüne Katılım Oranı ve bir yıl önceki Aylık Kazançtan etkilendiği tespit edilmiştir. Kişi Başı GSMH arttıkça, Kadınların İşgücüne Katılım Oranının azaldığı, Haftalık Çalışma Saatlerinin ise Kadınların İşgücüne Katılım Oranına etkisinin çok az olduğu elde edilen bulgular arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Kadın İşgücüne Katılım Oranı, Aylık Kazanç, Kişi Başı GSMH, Haftalık Çalışma Saatleri.

ABSTRACT

The aim of this study is to analyze the factors affecting the labor force participation rate of women with statistical data. In accordance with this purpose; The data of 13 OECD countries (Austria, Czech Republic, Estonia, Germany, Greece, Hungary, Iceland, Luxembourg, Norway, Portugal, Slovakia, Spain, United Kingdom) between 2010-2016 were examined. In the analysis, Random Effect Hausman Test was applied by using Panel Data Method. As a result, it was determined that the Labor Force Participation Rate of Women was affected by the Labor Force Participation Rate one year ago and the Monthly Profit from the previous year. As GNP per capita increases, it is observed that the labor force participation rate of women decreased and that the weekly working hours have very little effect on the labor force participation rate of women.

Key Words: Female Labor Force Participation Rate, Monthly Earnings, Per Person GNP, Weekly Working Hours.

GİRİŞ

Ekonomik ve sosyal açıdan kalkınmada kadının işgücüne katılımı oldukça önemli bir yere sahiptir. Ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınma düzeylerinin birbiriyle karşılaştırılmasında göz önünde bulundurulması gereken en önemli göstergelerden birisi de kadın ve erkeklerin hak, fırsat ve kaynaklara eşit olarak katılıp katılmadığıdır. Kadınların ekonomik ve sosyal

yaşama etkin ve erkeklerle eşit oranda katıldığı ülkelerin tümü, günümüzde “gelişmiş ülkeler” kategorisinde yer alırken kadınların eğitime, istihdama, karar alma mekanizmalarına eşit oranda katılmadığı ülkelerin hemen hepsi “az gelişmiş” ya da “gelişmekte olan ülke” grupları arasında yer almaktadır (TBMM, 2013: 4).

Dünya genelinde ekonomik gelişme ve sanayileşme ile birlikte tarımsal üretimde verimlilik artmıştır. Bunun yanı sıra şehirlerde yeni sanayi tesislerinin açılması sonucu köyden kente göç hızlandırılmıştır. Bu süreçte toplumların tüketim tercihleri ve kalıpları da değişmiş, daha önce evde üretilen üretim ve tüketim maddesinin çoğu piyasadan alınmaya başlanmıştır. Bütün bunların sonucunda hem erkeklerin, hem de daha fazla oranda olmak üzere kadınların işgücüne katılım oranları artış göstermiştir (Karabıyık, 2012: 233).

Kadınların işgücüne katılma kararına etki eden faktörler, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde benzerlik göstermekle birlikte toplumda yer alan aile modelleri ve sosyal yapı açısından birbirinden farklı özellikler sergilemektedir. Örneğin, gelişmekte olan birçok ülkede aile yapısı geniş aile tipidir. Bu aile tipinde ister tüm aileyi ilgilendirsın, isterse ailenin tek bir bireyini ilgilendirsın ailevi sorunlara ilişkin herhangi bir karar, tüm aile fertlerinin ortak kararı ile alınmaktadır. Özellikle kadına ilişkin bir konu söz konusu ise, aile kararının uygulanması daha baskın olmaktadır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde ve toplumlarda kararların alınmasında komşu faktörü de önemli rol oynamaktadır. Oysa gelişmiş ülkelerde ailenin tümünün karar üzerinde etkisine ve komşu faktörüne çok fazla rastlanmaktadır (Yıldırım ve Doğrul, 2008: 242).

Bu çalışmanın amacı, Kadınların İşgücüne Katılım Oranını etkileyen faktörlerin istatistiki verilerle analiz edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda; 13 OECD ülkesinin (Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, Lüksemburg, Norveç, Portekiz, Slovakya, İspanya, Birleşik Krallık) 2010-2016 yılları arasındaki verileri incelenmiştir. Daha önce yapılan çalışmalarda, Türkiye ve Dünya da kadınların işgücüne katılımını etkileyen faktörlerden eğitim, yaş, evlilik durumu, çocuk sayısı, ailede çalışan kişi sayısı, kentleşme, yıllık kullanılabilir gelir ve hane halkının büyüklüğü gibi birçok sosyal ve ekonomik faktör incelenmiştir.

Bu çalışmanın diğer çalışmalardan farkı, ülkeler olarak 13 OECD Ülkesinin ele alınarak her ülkenin aylık kazanç, haftalık çalışma saatleri ve kişi başı GSMH bağımsız değişkenlerinin, kadının işgücüne katılımı üzerinde etkisinin incelenmesidir.

Bu çalışmada kadının işgücüne katılım oranına etki eden faktörler ham verilerle analiz edilmiştir. Yapılan çalışma ile elde edilen bulguların, konuyla ilgili bundan sonra yapılacak daha kapsamlı akademik çalışmalara katkı sağlaması hedeflenmiştir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmada yer alan belli başlı kavramlar olarak, işgücüne katılım oranı, çalışabilecek yaş, haftalık çalışma saati, Kişi Başı GSMH yer almaktadır. Bu kavramları kısaca açıklamak gerekirse;

İşgücüne katılım oranı, ekonomik olarak aktif nüfusun, yani çalışmakta olanlar ve iş arayanların toplamının, çalışabilecek yaşta olan toplam nüfusa oranıdır. İşgücüne Katılım Oranı, çalışma çağındaki nüfusa göre, mal ve hizmetlerin üretimine katılacak mevcut emek arzının büyüklüğünün bir göstergesidir (ilo.org).

Resmi çalışma yaşını Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 15 olarak kabul etmektedir. Bu nedenle istihdam ve işsizlikle ilgili yapılan çalışmalarda 15 yaş ve üzeri nüfus miktarı dikkate alınmaktadır. Her ülke için küçük farklılıklar göstermesine rağmen çalışılabilecek yaş kavramı genel olarak 15-64 yaş aralığı olarak tanımlanmaktadır.

İşgücüne katılım oranı ile ilgili olarak ilk kavram, kurumsal olmayan sivil nüfus olup şu şekilde hesaplanmaktadır;

Kurumsal olmayan sivil nüfus = 15 yaş ve üzeri toplam nüfus – (Kışla, Hastane, Hapishane gibi yerlerde ikamet edenler)

Kurumsal olmayan sivil nüfus ise kendi içerisinde üç gruba ayrılır;

a. Çalışanlar; bir diğer ifadeyle, istihdam edilenler ya da istihdam hacmidir. Belirli bir ücret karşılığı herhangi bir işte çalışanlar ile kendi işi olanlar bu grupta yer alır. Ayrıca, kendi aile işletmelerinde ücretsiz olarak çalışanlar da bu gruba dahil edilmektedir.

b. İşsizler; çalışma isteğinde ve iradesinde olmalarına rağmen, geçen son 4 hafta içinde iş arayıp bulamamış olan kişilere işsiz denir. Ayrıca, çalıştığı işyerinden çıkarılmış ama daha sonra işe geri çağrılıp dönmeyi bekleyenler de işsiz olarak kabul edilirler.

c. İşgücü içinde yer almayanlar; bu gruptakiler işsizdirler fakat iş aramamaktadırlar. Bunlar, işgücü içerisinde yer almazlar. Bu grup içerisinde daha çok emekliler ile tam zamanlı öğrenciler yer almaktadır.

İşgücü arzı, bir ülkede istihdam edilen yani çalışanlarla, işsizlerin toplamıdır.

İşgücü Arzı = Çalışanlar + İşsizler

İşgücüne Katılım Oranı ise şu şekilde hesaplanmaktadır;

$$\text{İşgücüne Katılım Oranı} = \frac{\text{İşgücü Arzı}}{\text{Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus}} \times 100$$

İşgücüne katılım oranı ekonominin durumu ile son derece ilişkilidir. Durgunluk dönemlerinde işgücüne katılım azalış gösterirken, genişleme dönemlerinde bu oran artmaktadır (metinberber.com).

İşgücüne katılma oranının yüksek olması, çalışma yaşındaki kadın ve erkeklerin çalışma konusunda istekli olduklarını göstermektedir. Bir ülkede işgücüne katılma oranının yüksek olması, o ülkedeki insan kaynaklarının da etkin kullanıldığı anlamına gelmektedir. Gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerdeki genel durum incelendiğinde, kadınların işgücüne katılma oranının erkeklerin işgücüne katılma oranından daha düşük olduğu görülmektedir (Yenilmez ve Kılıç, 2018: 56).

Türkiye 'de kadınların işgücüne katılım oranı ve istihdamı incelendiğinde son yıllarda hızla artış göstererek, 2007'de %23'den 2015'de %31,5'e yükseldiği gözlenmektedir. Ancak bu oran Avrupa Birliği ortalamasının (% 57,6) altındadır. 2015 yılı verileri incelendiğinde kadınların işgücüne katılım oranı Lüksemburg 'ta % 54,6, Macaristan'da % 47,4 ve İspanya'da % 53,1 dir (Türkonfed, İş Dünyasında Kadın, 2017 Raporu: 7).

ILO' nun Dünya Kadınlar Günü nedeniyle 2018 yılında yayınladığı rapora göre, kadınların istihdamda olma olasılığının erkeklere göre yüzde 26 daha az olduğu belirtilmektedir (ILO,2018). Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından yayınlanan raporda üye ülkelerde kadınların iş gücüne katılım oranının en düşük olduğu ülkenin Türkiye olduğunu ortaya konulmuştur. Rapora göre, 2017 rakamları temel alındığında kadınların iş gücüne katılım oranı Türkiye'de % 33,6 dır. OECD'de kadınların iş gücüne katılım oranının en az olduğu ülkeler içinde Türkiye'yi, % 43 ile Meksika, % 44,7 ile Yunanistan izlemektedir (OECD, 2018).

2019 yılı verilerine göre ise, kadınların işgücüne katılım oranı Türkiye'de % 32,2 ile en düşük ülke iken, Türkiye'yi, Meksika % 47,0, Yunanistan %47,3 oranıyla takip etmektedir. Kadının işgücüne katılımının en yüksek olduğu ülkeler arasında, İzlanda % 81,8, İsviçre %76,4 ve İsveç %75,4 oranlarıyla yer almaktadırlar. OECD ülkelerinin 2018 yılındaki ortalaması ise % 60,9 dur (OECD,2020).

Dünya genelinde işgücüne katılım oranını inceleyen çalışmaların sonuçları kısaca iki madde halinde özetlenebilmektedir. Birincisi; kadınların işgücüne katılım oranının yıllar içerisinde artış göstermekte olduğudur. İkincisi ise, kadınlardaki işgücü artışına rağmen erkeklerin işgücüne katılım oranlarının ya sabit kaldığı ya da kadınların işgücüne katılım oranı kadar artış göstermediğidir (Kılıç ve Öztürk, 2014: 109).

İşsizlik oranının açıklanması ile ilgili farklı bir yaklaşım da konuyu gücenmiş işçi etkisi ve ilave işçi etkisi şeklinde açıklamaktadır. Gücenmiş işçi etkisi, İşsizlik oranının artış gösterdiği ekonomik daralma dönemlerinde işgücüne katılma oranının azalmasıdır. İşgücüne katılma oranının artış göstermesi ise ilave işçi etkisi olarak ifade edilmektedir (Yenilmez ve Kılıç, 2018: 55).

OECD üyesi 35 ülkede 2017 yılında ortalama işsizlik % 5,9 iken, Türkiye'de OECD tahminine göre bu oran % 10,8 dir. TÜİK verilerine göre ise bu oran %10,9 ile ortalamanın çok üzerindedir (OECD, 2017, Küresel Ekonomik Görünüm Raporu).

Haftalık Çalışma Saati kapsamında ele alınabilecek, uygun çalışma süresi, düzgün çalışmanın önemli bir parçasıdır. Ulusal kaynaklar haftada 48 saatten fazla çalışmayı aşırı çalışma süresi olarak kabul etmektedir (ilo.org).

Türkiye 'de **Haftalık Çalışma Saati** 4857 sayılı İş Kanunu'nun 63. maddesi ile düzenlenmiştir. İlgili maddede; *“Genel bakımdan çalışma süresi haftada en çok kırkbeş saattir. Aksi kararlaştırılmamışsa bu süre, işyerlerinde haftanın çalışılan günlerine eşit*

ölçüde bölünerek uygulanır” hükmü yer almaktadır. Buna göre haftalık çalışma süresi en fazla 45 saat olarak belirlenmiştir (TBMM, mevzuat.gov.tr).

Ilostat, 2016 yılı verilerine göre; bazı ülkelerin haftalık ortalama çalışma saatleri; Avusturya, Fransa ve Almanya’da 36, Danimarka’da 34, Yunanistan’da 41 ve Lüksemburg’ta 38 dir (ilo.org).

GSMH ile ilgili olarak literatürde çeşitli tanımlar yapılmaktadır. En geniş ifadeyle GSMH, bir devre esnasında üretilen mal ve hizmetlerin yekünü olarak ifade edilir. GSMH ‘yı fiziki olarak ifade etmek mümkün olmadığına göre, ortak bir ölçü olabilecek milli para birimi şeklinde ifade edebiliriz (Branson, 1995: 30).

GSMH içerisinde sayılabilen ve kayda geçirilen, örneğin; fiş, fatura gibi şeyler dahil edilir. Aynı zamanda vergiye tabi olan her şey GSMH içerisinde yer alır (ekonomihukuk.com).

GSMH, ülkelerin sahip oldukları üretim gücü hakkında genel bir fikir vermektedir. Bu nedenle GSMH/nüfus oranından elde edilen Kişi Başı GSMH daha anlamlı bir gösterge durumundadır. Bu gösterge ile, ülkede yaşayan her bir kişi başına, bir yılda yaratılan toplam üretimden ne kadarının düştüğü belirlenmektedir. Ülkelerin refah düzeylerinin karşılaştırılmasında GSMH önemli bir ölçüt olmaktadır (Oktay,2005:6).

LİTERATÜR

Kadınların işgücüne katılımını etkileyen faktörler ülkeden ülkeye ve toplumdan topluma değişebilmektedir. Kadınların işgücüne katılımı ile ilgili olarak, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin birbiriyle ortak, ya da birbirlerinden farklı özellikleri dikkate alarak birçok çalışma yapılmıştır. Bu konuda Türkiye ve Dünyada yapılan çalışmaların birkaçı aşağıda yer almaktadır.

Cohen ve Bianchi (1999); yaptıkları çalışmada, özellikle çocuklu bekar kadınların işgücüne katılımının incelediğini belirtirken, evli kadınların işgücü piyasasında çalışmalarının da önemli olduğu ve dikkate alınması gerektiğini incelemişlerdir.

Özer ve Biçerli (2003); Türkiye için 1988-2001 dönemini kapsayan verileri ele almışlar ve Panel veri yöntemi kullanarak kadınların işgücüne katılımlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik ekonometrik bir çalışma yapmışlardır. Çalışma sonucunda; teorik beklentilerin zıddına, işsizlik oranı, enflasyon oranı gibi makroekonomik değişkenler ile kaba boşanma oranı gibi değişkenlerin anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Buna karşılık; istihdam edilen kadın işgücü içinde yer alan ücretsiz aile işçilerinin oranı, kadın işgücü içinde ev kadınlarının oranı ve 12+yaş nüfus içinde emeklilerin oranı anlamlı bulunmuştur. Söz konusu olan son üç değişken “mikro” özellik taşıyan değişkenler olarak da sınıflandırılmaktadır. Türkiye’de kadınların işgücüne katılma oranları üzerinde makroekonomik değişkenler “dolaylı” yünden etkili olurken, mikro özellik taşıyan değişkenler daha etkili olmaktadır. Türkiye’de kadın işgücü, emek piyasalarına dahil olma konusunda güçlüklerle karşılaşmaktadır. Kadın işgücüne katılımının makro özellik taşıyan değişkenlere karşı duyarlı olmamasında etkili olan faktörler arasında; kadınların eğitim düzeylerinin düşük olması,

tarımın istihdamda önemli bir yerinin bulunması ve tarımda küçük işletmelerin daha yaygın olması sayılabilmektedir. Ayrıca; kentsel alanlarda yaşayan kadınların büyük oranda vasıfsız işgücü durumunda olmaları, birçok sektörde çalışanların çoğunun erkeklerden oluşması sebebiyle bu sektörlerin kadın istihdamına alışkın olmamaları ve vasıfsız kadın işgücünün kazanacakları düşük ücretlerin, çocuklarının bakımını karşılayamaması gibi faktörler etkili olmaktadır.

Yıldırım ve Doğrul (2008); yaptıkları çalışmada, Türkiye de kentsel alanlarda yaşayan kadınların işgücüne dahil olmama nedenlerini 2003 yılına ait verileri kullanarak incelemişlerdir. Yıllık kullanılabilir gelir, eşin eğitim seviyesi ve çocuk sayısı, kadının işgücüne katılmama kararını pozitif yönde etkileyen unsurlar olarak tespit edilmiştir. Kadının sahip olduğu eğitim seviyesindeki artışın ise negatif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Bu sonuçlara ilaveten, ailede başka çalışan kişi sayısındaki artışın da işgücüne katılmama olasılığını negatif yönde etkilediği bulunan sonuçlar arasında yer almaktadır.

Dayıoğlu ve Kırdar (2010); yaptıkları çalışmalarında kadınların işgücüne katılımı ile ilgili şu tespitlerde bulunmuşlardır. Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranı, OECD ülkelerinin düzeylerine göre daha düşüktür. Türkiye de kadınların işgücüne katılım oranının daha düşük olmasına etki eden faktör, sadece kırsal nüfusun gittikçe azalmakta olan payı değildir. Kadınların kırsal alanlarda işgücü katılım oranlarının kendisi de azalma göstermektedir. Çalışma saatleri ile ilgili olarak; Türkiye’de çalışan kadınların yüzde 70’i haftada 40 saat veya daha fazla çalışmaktadır. Bu oran kentsel alanlarda yüzde 85 civarındadır. Yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgular arasında, kentsel alanlarda yaşayan genç kadın kuşaklarının kısa süreli (haftada 40 saatten az) çalışmalarının daha az, buna karşılık yaşlı kuşakların ise daha fazla (haftada 50 saatten fazla) çalıştıkları elde edilen sonuçlar arasındadır. Kentsel alanlarda ilkökul diplomasına sahip olmayan kadınların işgücüne katılım oranı yüzde 10’un altındadır. Lise diploması olmayan kadınların katılım oranı, yüzde 15’in altında iken, üniversite mezunu olan kadınların katılım oranına bakıldığında bu rakam yüzde 70 seviyesindedir. Diğer bir ifadeyle, eğitim düzeylerine bağlı olarak, kentsel alanlardaki kadınların katılım oranları ya durağan kalmakta ya da düşmektedir. Bununla birlikte kentsel alanlardaki toplam katılım oranı ise artış göstermektedir.

Schmid (2010); “Standart Dışı İstihdam ve İş Gücü Katılımı: Avrupa’daki Son Gelişmelere Karşılaştırmalı Bir Bakış” isimli çalışmada, 24 Avrupa ülkesi için, 1998-2008 yıllarında karşılaştırmalı bir analiz yapmıştır. Kadınların (iş-yaşam dengesi), yaşlı işçilerin ve kısıtlı iş kapasitelerine sahip kişilerin istihdamdaki katılımının artması nedeniyle iş ilişkilerinde değişkenliğin artırılması gerekliliği ile birlikte, gelecekteki işgücü piyasası politikalarındaki zorlukları vurgulanmış ve tartışılmıştır.

Yamak vd. (2012); çalışmalarında 2008 yılı Hane Halkı Bütçe Anketi verilerinden yararlanarak, kır-kent ve kadın-erkek ayrımında işgücüne katılım üzerinde etkili olan faktörleri incelemişlerdir. Araştırma sonucunda; yıllık kullanılabilir gelir, eğitim, yaş, medeni

durum ve hane halkının büyüklüğünün, bireylerin işgücüne katılım kararları üzerinde etkili olan faktörler olduğu tespit edilmiştir.

Kılıç ve Öztürk (2014); yaptıkları çalışmada, Türkiye’de kadınların işgücüne katılımı için 2002-2008 Hane halkı Bütçe Anketlerinden yararlanmışlardır. İlgili verileri Standart probit modeli ile tahmin etmişlerdir. Elde edilen sonuçların teorik olarak sunulan işgücü katılımının önündeki engellerle tutarlılık gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır. Bu sonuçlara göre; eğitim, medeni durum, ekonomik kaynaklar, yerleşim yeri ve toplumsal cinsiyet algısı kadınların işgücüne katılımını belirleyen faktörler olarak bulunmuştur. Özellikle kentsel bölgelerde yaşayan kadınların işgücüne katılımı üzerinde etkili olan en önemli değişkenin eğitim olduğu belirtilmiştir.

Ortiz-Ospina ve Tzvetkova (2017); çalışmalarında kadınların kayıt dışı ekonomiye katılımları, ücretsiz bakım çalışmaları ve kadınların çalışmasını yönlendiren eğilimler hakkında 1980-2016 yılları arasındaki verilerle genel bir bakış sunmuşlardır. Doğurganlığın azalması, anne sağlığının iyileştirilmesi, ekonomideki yapısal değişiklikler, sosyal normlar ve cinsiyet algısı üzerinde değişen kültürel yapı ve emek tasarrufu sağlayan dayanıklı tüketim mallarının artması gibi etkenlerin kadınların işgücüne katılımını arttırdığı bilgisine ulaşmışlardır.

Yenilmez ve Kılıç (2018); çalışmalarında, Ocak 2014-Temmuz 2017 dönemine ait verileri kullanarak Türkiye’de işgücüne katılma oranı ile işsizlik arasındaki ilişkiyi hem genel olarak araştırmışlar, hem de cinsiyet ve cinsiyet eğitim düzeyi ayrımı özelinde incelemişlerdir.

EKONOMETRİK ANALİZ

Çalışmanın ilk aşamasında veri seti hazırlanırken, aralarında Türkiye’nin de bulunduğu 21 OECD Ülkesinin 2006-2016 yılları arasında verilerinin incelenmesi hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda aylık kazanç verileri dışındaki tüm veriler elde edilmiştir. Ancak aylık kazanç ile ilgili verilerin, her ülke için aynı yılları kapsamadığı görülmüştür.

Ülke verileri incelendiğinde, ortak olarak sadece 13 OECD ülkesi ve 2010-2016 yılları arasındaki veriler bulunarak düzenlenebildiği için, ülke sayısı ve incelenen dönem daraltılmıştır.

Çalışma kapsamına alınan, 2010-2016 yıllarındaki 7 yılı içeren verileri, ILO (International Labour Organization) Uluslararası Çalışma Örgütü, World Bank (Dünya Bankası) ve OECD sitelerinden derlenmiştir.

Bu çalışmada yaş aralığı olarak, 15-64 yaş aralığı değerlendirme kapsamına alınmıştır. Çalışmada yer alan bağımlı ve bağımsız değişkenler aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir;

Bağımlı Değişken:

- Kadınların İşgücüne Katılım Oranı (KIKO)

Bağımsız Değişkenler:

- Kişi Başı GSMH (KBG)

- Haftalık Çalışma Saatleri (HCS)
- Aylık Kazanç (AK)

Araştırma kapsamında, bağımsız değişken olarak GSMH içinde İşgücünün Payı değişkeni de incelenmiş, fakat veriler analiz edilirken anlamlı bir sonuç elde edilmediği için, bu bağımsız değişken fonksiyona dahil edilmemiştir. Çalışmada, Havuzlanmış En Küçük Kareler Yöntemi ve Random Effect Hausman Testi uygulanmıştır.

Panel veri analizi kapsamında, sabit katsayılar, sabit etkiler, ve rassal etkiler modelleri kullanılmaktadır. Sabit katsayılar modelinin ifadesi, modelin sabit eğim ve eksene sahip olmasıdır. Sabit katsayılar modelinde anlamlı bir ülke ya da zaman etkisi tespit edilememektedir. Bu modelde, bütün veri havuzlanarak klasik en küçük kareler yöntemi uygulandığı için model, havuzlanmış EKK (POLS) olarak da isimlendirilmektedir. Havuzlanmış EKK spesifikasyonu şu şekilde ifade edilmektedir:

$$y_{it} = a + b'x_{it} + \epsilon_{it} \quad \text{ait} = a \text{ bit} = b \quad (1)$$

Sabit etkiler (FE) modeli bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Ayrıca, verilerde zamanla ortaya çıkan değişimi ele almaktadır. Kendine has niteliklere sahip bulunan (ülke, firma, kişi vb.) her birim, tahmin edilen değişkenleri etkilemekte ya da etkilememektedir.

Sabit etkiler spesifikasyonu aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir

$$y_{it} = a + bx_{it} + \sum_{j=1}^{N-1} \mu_j D_{ij} + \epsilon_{it} \quad \text{N yapısal sabit (2)}$$

$$y_{it} = a + bx_{it} + \sum_{j=1}^{N-1} \mu_j D_{ij} + \sum_{j=1}^{N-1} \tau_j D_{ij} + \epsilon_{it} \quad \text{N ve T yapısal sabit (3)}$$

Sabit etkiler modelinden farklı olarak, Rassal etkiler modelinde, birimler arası değişimler sabittir, bağımlı ve bağımsız değişkenler ile ilişkisizdir.

$$y_{it} = a + b x_{it} + v_2 \epsilon_{it} \quad \text{bir yönlü model (4)}$$

$$y_{it} = a + b x_{it} + v_3 \epsilon_{it} + \mu_i + \tau_t \quad \text{iki yönlü model (5)}$$

olarak ifade edilir (Yaffee'den (2003) aktaran Bal ve Özdemir, 2017:91).

Hausman Testi 1978' de Hausman tarafından geliştirilen bir testtir. Bu test, sabit ve tesadüfi etkiler modelleri arasında tercih yapmak amacı ile kullanılmaktadır. Bu iki model arasında görülen en temel fark, bağımsız değişkenler ile birim etkilerin korelasyon ilişkisidir. Söz konusu değişkenler arasında korelasyon ilişkisi bulunmuyorsa tesadüfi etkiler modeli anlamlıdır. Verilerin durağanlıkları ve uzun dönemli ilişkiye sahip olup olmadıklarını gösteren eş bütünleşme testleri yapıldıktan sonra, kullanılacak panel regresyon modeline karar verilmesi gerekmektedir (Şirvan, 2017, s. 53).

Sabit etkiler modeli ile tesadüfi etkiler modelinin her ikisi de tutarlı olmakla birlikte bu modellerin etkinlikleri birbirinden farklıdır. Bunun için daha etkin olanı belirlemek gerekmektedir. Literatürde, bu etkinlik testi için, k serbestlik dereceli ki-kare dağılımına uyan

Hausman testi kullanılmaktadır. Hausman testi sonuçlarında, sabit etkiler modelinden elde edilmiş olan katsayılar ile tesadüfi etkiler modelinden elde edilen katsayıların aynı olduğunu ifade eden boş hipotez reddedilir. Sabit etkiler modelinin reddedilememesi de tesadüfi etkiler modelinin daha etkin sonuçlar verdiği anlamına gelmektedir (Baltagi'den (2001) aktaran Bayraktutan ve Demirtaş, 2011: 9).

Çalışmanın analizi yapılırken, bağımlı ve bağımsız değişken olarak belirlenen ve elde edilen verilerin, önce durağan olup olmadığına bakılmıştır. Veriler durağan olmadığı için logaritmaları alındıktan sonra Unit Root Test yapılmıştır. Bütün veriler Level seviyesinde durağan hale getirilmiştir.

Denklemimizde otokorelasyon sorunu vardı. Bu sorun, bağımlı değişken olan Kadının İşgücüne Katılım Oranı ile bağımsız değişkenlerden Aylık Kazancın bir dönem gecikmesi alınarak çözülmüştür.

LKİKO ve LAK ın bir önceki dönemi olan LKİKO (-1) ve LAK(-1) alındığında daha anlamlı bir sonuç elde edilmiştir.

Daha sonra havuzlanmış EKK uygulayarak hangi değişkenlerin kullanılacağı tespit edilmiştir.

Seçilen küme OECD Ülkeleriydi. Bu küme içinde ülkeler, hem farklı ama aynı zamanda birbirine benzer ülkeler olduğu için, Panel Options da Fixed yerine Random uygulayarak ülkelerin ortalamasını almak daha sağlıklı sonuç vermiştir. Fixed da ülkeler ayrı ayrı değerlendirildiğinden dolayı analiz için uygun bulunmamıştır.

Daha sonra Random Effect Hausman Testi uygulayarak rassal etki bulunmuştur.

Çalışmada elde edilen veri ve bulgular aşağıda yer almaktadır.

Dependent Variable: LKİKO

Method: Panel EGLS (Cross-section random effects)

Date: 04/19/19 Time: 14:28

Sample (adjusted): 2010- 2016

Periods included: 7

Cross-sections included: 13

Total panel (balanced) observations: 91

Swamy and Arora estimator of component variances

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
----------	-------------	------------	-------------	-------

LKIKO(-1)	0.971470	0.010898	89.13996	0.0000
LKBG	-0.019138	0.005211	-3.672377	0.0005
LHCS	0.045027	0.023896	1.884333	0.0636
LAK	-0.018849	0.008878	-2.123049	0.0372
LAK(-1)	0.037434	0.009568	3.912480	0.0002
C	0.019443	0.112430	0.172931	0.8632

Effects Specification

	S.D.	Rho
Cross-section random	0.000879	0.0137
Idiosyncratic random	0.007449	0.9863

Weighted Statistics

R-squared	0.994278	Mean dependent var	4.061000
Adjusted R-squared	0.993881	S.D. dependent var	0.093933
S.E. of regression	0.007348	Sum squared resid	0.003888
F-statistic	2502.176	Durbin-Watson stat	1.917394
Prob(F-statistic)	0.000000		

Unweighted Statistics

R-squared	0.994649	Mean dependent var	4.227370
Sum squared resid	0.003926	Durbin-Watson stat	1.898469

Durbin Watson Testi 2 ye yakın bir değer olmalıdır. Denkleminizde bu sonuç 1.917 gibi ikiye çok yakın bir değer çıkmıştır. Prob (F İstatistik) değerleri 0,05 in altındadır.

R-Squared değeri 0,99 dur. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücü %99 dur. Denklem anlamlıdır.

Kadınların İşgücüne Katılım Oranının logaritması alındığında (LKİKO) değer anlamlı çıkmamış yani kadınların işgücüne katılımında o yılın değerleri etkili olmamıştır. LKİKO nun bir önceki dönemi LKİKO(-1) in değeri Coefficient 0,971 dir. Kadınların işgücüne katılımında bir önceki dönem etkili olmaktadır. Veriler 1 yıllık olduğu için, kadınlar 1 yıl önceki dönemde işgücüne katılan kadınlara bakarak çalışmak istemektedir.

LKGB Değeri, -0,019138 dir. Ülkede Kişi Başı GSMH arttıkça bu durum kadının işgücüne katılımını yapılan analize göre çok az da olsa negatif yönde etkilemektedir

LHCS değeri 0,045 tir. Haftalık Çalışma Saatleri %1 arttıkça işgücüne katılım oranı 0,04 artmaktadır. Değer düşük olduğu için etkili ama az etkilidir diyebiliriz.

Aylık Kazancın etkisi incelendiğinde LAK -0,188 değerindedir. Mevcut yılın değeri ile kadınların işgücüne katılım oranı arasında negatif bir ilişki var. İlgili dönemin Aylık Kazancı arttıkça işgücüne katılımı o yıl için azalış göstermektedir. Ancak, Aylık Kazancın bir önceki dönemine bakıldığında LAK(-1) değeri 0,037dir. Bir önceki dönemde alınan Aylık Kazançla, Kadının İşgücüne Katılım Oranı arasında etkileşim olduğu görülmektedir. Aylık ücret ilk arttığı zaman o yılın kadın işgücü katılımını etkilemiyor, ancak 1 yıl sonraki döneme etki yapıyor ve 1 yıl sonra kadının işgücüne katılımı artış gösteriyor.

SONUÇ VE ÖNERİLER

13 OECD Ülkesinin incelendiği çalışmada, Kadınların İşgücüne Katılım Oranını Etkileyen Faktörler analiz edilmiştir. Bağımsız değişkenler olarak belirlenen; Aylık Kazanç, Kişi Başı GSMH ve Haftalık Çalışma Saatlerinin, bağımlı değişken olan Kadınların İşgücüne Katılım Oranına etkileri belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada kadının işgücüne katılım oranına etki eden faktörler ham verilerle analiz edilmiştir. Yapılan çalışma ile elde edilen bulguların, konuyla ilgili bundan sonra yapılacak daha kapsamlı akademik çalışmalara katkı sağlaması hedeflenmiştir.

Yapılan çalışmanın sonucunda; Kadınların İşgücüne Katılım Oranının, bir yıl önceki Aylık Kazançtan ve bir yıl önceki İşgücüne Katılım Oranından etkilendiği tespit edilmiştir. Ayrıca Kişi Başı GSMH arttıkça, Kadınların İşgücüne Katılım Oranının çok az da olsa azaldığı edinilen bulgular arasındadır. Haftalık Çalışma Saatlerinin, Kadınların İşgücüne Katılım Oranına etkisinin ise çok az olduğu belirlenmiştir.

Elde edilen verilere göre, kadınların işgücüne katılımında, bir yıl önceki işgücüne katılım ve bir yıl önceki aylık kazanç etkili olduğu için, ülkelerin bu verileri zamanında ve düzenli bir şekilde sistemlerine yansıtmaları, daha kapsamlı çalışmaları yapılabilmesinde son derece önemlidir. Bu çalışmada da, OECD ülkeleri gibi belirli bir gelişmişlik düzeyine sahip olan ülkelerin bile, aylık kazanç verilerini bulma konusunda sıkıntılar yaşanmış, ülke sayısı ve incelenen yıl aralığı daraltılmak zorunda kalmıştır.

Çalışmada OECD Ülkeleri incelenmiştir. Bundan sonra farklı ülkelerin verileriyle yapılacak benzer bir çalışmanın sonucunda elde edilen bulguların karşılaştırılması, daha kapsamlı ve geçerli bir sonuç elde edilmesini sağlayacaktır.

Kadınların iş gücüne katılımlarında bir yıl önceki işgücüne katılımı ve aylık kazancı dikkate almalarının, psikolojik ve sosyolojik alt yapısının daha başka çalışmalarla incelenmesi gerekmektedir. Kadınların işgücüne katılımında elde edilen bu sonuçların farklı ülkeler için de analiz edildiğinde benzer sonuçlar elde edilirse, söz durumun sebeplerinin neler olabileceği konusunda, tarih, kültür, sosyoloji ve psikoloji gibi farklı alanlarda inceleme yapılması uygun olacaktır.

KAYNAKÇA

Bal, H. ve Özdemir, P. (2017). “Kurumlar ve Ekonomik Gelişme: Panel Veri Analizi İle Bir Değerlendirme”. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, (9), 80-104.

Bayraktutan, Y. ve Demirtaş, I. (2011). “Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari Açığın Belirleyicileri: Panel Veri Analizi”. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22(2), 1-28.

Berber, M. (2019). http://www.metinberber.com/kullanici_dosyalari/file/ist3.doc (10.04.2019).

Branson, W.H. (1995). *Makro İktisat Teori ve Politikası* (İ.Kanyılmaz, Çev.). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Cohen, P.N. and Bianchi, S.M. (1999). *Marriage, Children and Women's Employment: What Do We Know?*. Monthly Labor Review, Bureau of Labor Statistics, 122(12), 22-31.

Dayıoğlu, M. ve Kırdar, M.G. (2010). “Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımında Belirleyici Etkenler ve Eğilimler”. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Planlama Teşkilatı ve Dünya Bankası Refah Sosyal Politika Analitik Çalışma Programı Çalışma Raporu (5).

ILO (2018). International Labour Organization. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_674816/lang--tr/index.htm (02.03.2019).

ILO (2019). International Labour Organization. https://www.ilo.org/ilostat-files/Documents/description_LFPR_EN.pdf (03.03.2019).

https://www.ilo.org/ilostat/faces/oracle/webcenter/portalapp/pagehierarchy/Page27.jspx?subject=EAR&indicator=LAP_DGVA_NOC_RT&datasetCode (04.03.2019).

Karabıyık, İ. (2012). “Türkiye’de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı”. Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: XXXII, Sayı: I, 231-260.

Kılıç, D. ve Öztürk, S. (2014). “Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı Önündeki Engeller ve Çözüm Yolları: Bir Ampirik Uygulama”. Amme İdaresi Dergisi, 47(1), 107-130.

- OECD (2017). *Küresel Ekonomik Görünüm Raporu*. [http://risk.gtb.gov.tr/data/594cc9f31a79f597c413cf21/OECD%20K%C3%BCresel%20Ekonomik%20G%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCm%20Raporu%20\(Haziran%202017\)_web.pdf](http://risk.gtb.gov.tr/data/594cc9f31a79f597c413cf21/OECD%20K%C3%BCresel%20Ekonomik%20G%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCm%20Raporu%20(Haziran%202017)_web.pdf) (14.04.2019).
- OECD (2018). <https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=54741> (15.05.2019).
- OECD (2020). <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=STLABOUR#> (03.03.2020).
- Oktay, N. (2005). *İktisada Giriş* (1. Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=aUIo2oonlpQC&oi=fnd&pg=PR11&dq=GSMH+NED%C4%B0R&ots=2C_gZJx5eH&sig=fB13ZCAJL7uP_YcUl9xHYTbTj5E&redir_esc=y#v=onepage&q=GSMH%20NED%C4%B0R&f (16.05.2019).
- Ortiz-Ospina, E. and Tzvetkova, S. (2017). “Working women: Key facts and trends in female labor force participation”. <https://ourworldindata.org/female-labor-force-participation-key-facts> (02.01.2020).
- Özer, M. ve Biçerli, K. (2003-2004). “Türkiye’de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi”. Sosyal Bilimler Dergisi, 55-86.
- Schmid, G. (2010). “Non-Standard Employment and Labour Force Participation: A Comparative View of the Recent Development in Europe”. IZA Discussion Paper Series, No: 5087.
- Şirvan, N. (2017). “Türev Piyasa Araçlarının Türk Bankacılık Sektöründe Riske Olan Etkileri”. Başkent Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- TBMM (2013). “Her Alandaki Kadın İstihdamının Arttırılması ve Çözüm Önerileri Komisyon Raporu”. Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları, Yayın No:12.
- TBMM, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf> (14.05.2019).
- TÜRKONFED (2017). *İş Dünyasında Kadın, 2017 Yılı Raporu, Birinci Faz Çalışma Sonuçları*. Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu, <http://www.turkonfed.org/Files/ContentFile/turkonfed2017-kadin-raporu-1-faz-calisma-sonuclari.pdf> (07.04.2019).
- Yamak, R. , Abdioğlu, Z. ve Mert, N. (2012). “Türkiye’de İşgücüne Katılımı Belirleyen Faktörler: Mikro Ekonomik Analiz”. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 12(2), 41–58.
- Yenilmez, F. ve Kılıç, E. (2018). “Türkiye’de İşgücüne Katılma Oranı-İşsizlik Oranı İlişkisi: Cinsiyet ve Eğitim Düzeyine Dayalı Bir Analiz”. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 13(2), 55 – 76.
- Yıldırım, K. ve Doğrul, G.N. (2008). “Çalışmak ya da Çalışmamak: Türkiye’de Kentsel Alanlarda Yaşayan Kadınların İşgücüne Katılmama Kararlarının Olası Belirleyicileri”. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(1), 239-262.

WORLD BANK (2019).

<https://databank.worldbank.org/data/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG/1ff4a498/Popular-Indicators#> (04.03.2019).

<https://ekonomihukuk.com/kavramlar/gayri-safi-milli-hasila-gsmh-nedir/> (15.05.2019).

YOKSULLUĞU ETKİLEYEN YAPISAL FAKTÖRLERİN ANALİZİ:

GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ

Şehadet BULUT

Kilis 7 Aralık Üniversitesi SBMYO, Dış Ticaret Bölümü Öğretim Görevlisi, HKU, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat ABD,
Doktora Öğrencisi

Muhammed ÇELİK

HKU, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat ABD, Doktora Öğrencisi

Seda YELDAN

HKU, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat ABD, Doktora Öğrencisi

ÖZET

Kalkınma ekonomisinin en önemli ilgi alanlarından birisi yoksulluktur. Yoksullukla mücadele ile ilgili yapılan çalışmalarda yapısal faktörlerin önemi vurgulanmaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 2018 yılında beş gösterge üzerinden kategorize edilen Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi (EUİGE), İnsani gelişme endeksinin eşitsizlik dağılımı sonucundaki insani gelişme kaybını ölçmektedir. Bu çalışmada yoksullukla; insani gelişme kalitesi, eğitimdeki eşitsizlik, sağlık hizmetlerine erişim ve gelir eksenli olarak Türkiye, Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinin alt istatistiki bölgeleri bütünden parçaya doğru gidilerek istatistiki veriler ile karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Öncelikle EUİGE ve TUIK' ten elde edilen nicel verilerle Dünya içinde Türkiye'nin yeri belirlendikten sonra, Türkiye genelinde 2001-20017 yılları arasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi incelenerek bu bölgenin sosyo -ekonomik durumu ve insani kalkınma düzeyi belirlenmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi.

ABSTRACT

One of the most important areas of interest in development economics is poverty. The importance of structural factors is emphasized in the studies on fighting poverty. The Inequality Adapted Human Development Index (EUIGE), categorized by the United Nations Development Programme (UNDP) into five indicators in 2018, measures the loss of human development as a result of the unequal distribution of the Human Development Index. Poverty in this study; the quality of human development, inequality in education, access to health services and income were analyzed in Turkey, Southeast Anatolia region and the sub-statistical regions of Southeast Anatolia region from whole to part and compared with statistical data. After determining the place of Turkey in the world with quantitative data obtained from EUIGE and TUIK, the socio-economic status and human development level of this region are examined throughout Turkey between 2001 and 2017.

Key Words: Poverty, Human Development Index Adapted ToInequality, Southeast Anatolia Region

GİRİŞ

Her türden yoksulluğun ortadan kaldırılması günümüzde insanlığın en büyük sorunlardan bir tanesidir. Her ne kadar aşırı yoksul bir şekilde yaşam süren insanlar 1990 dan 2015' e 1,9 milyardan 836 milyona gerilemesine rağmen, hala birçok insan en temel insani gereksinimleri karşılayamamaktadır. Dünyada 800 milyondan fazla insan günde 1.25 ABD doların altındabir gelirle geçinmeye çalışırken, çoğunun yeterli gıda, temiz içme suyu ve sağlıklı koşullara erişemediği tespit edilmiştir. (Yoksulluğa Son,www.tr.undp.org).

Yoksulluğun dünya genelindeki bu durumunun ortadan kaldırılması için atılacak adımların başında, toplum içinde eşitsizlik düzeylerinin kaldırılması gelmektedir.

İnsani Gelişme Endeksi, (İGE), bir ülke sınırları içerisindeki vatandaşlarının gelişim alanındaki kazanımların ortalamasını ifade eden bir ölçüdür. Tüm ortalamalarda olduğu gibi, İGE de insani gelişmenin ülke genelinde nüfusa dağılımında var olan eşitsizliği gizliyor.

İlk kez 2010 yılında İnsani Gelişme Raporunda kullanılan Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi (EUİGE), İGE raporunda yer almayan eşitsizlik durumunu ortaya koymaktadır(UNDP,2016,Türkiye Raporu). EUİGE, toplam nüfus içinde insani gelişme kapsamında kullanılan her boyuttaki bölüşümün eşitsizliğe uyarlanmış şeklini dikkate alır (Doğan ve Tatlı, 2014:115).

EUİGE yalnızca bir ülkenin sağlık, eğitim ve gelirdeki ortalama kazanımlarını değil, aynı zamanda bu kazanımların her bir boyutunun eşitsizliğinin seviyesine göre ortalama değerinin “indirilmesi” ile ülke nüfusu içinde nasıl dağıtıldığını da dikkate almaktadır(İnsani Gelişme Endeksleri ve Göstergeleri: 2018 İstatistiksel Göstergeleri).

Temelinde İGE' nin eşitsizlikleri yer alan EUİGE ölçme yöntemi, insani gelişmede eşitsizlikten dolayı ortaya çıkan kayıp olarak ifade edilmekte ve yüzdesel değerle ifade edilmektedir. EUİGE değerinin İGE değerinden çıkartılmasıyla ortaya çıkan değerdir. İnsani gelişmedeki kayıp bir ülkedeki eşitsizliğin artışıyla doğru orantılı olmaktadır. İnsani eşitsizlik kat sayısı da aynı zamanda ülkelerin eşitsizlik açısından ölçümünde kullanılan bir yöntemdir (Ünal, 2013:285).

2018 yılında UNDP ülkeleri kalkınma ve eşitsizlik yönünden değerlendirirken, İnsani gelişim kalitesi, yaşam boyu toplumsal cinsiyet farkı, kadının güçlenmesi, çevresel sürdürülebilirlik ve sosyo-ekonomik sürdürülebilirlik olmak üzere beş yeni istatistik gösterge panosu üzerinden değerlendirmiştir (UNDP,2018,Türkiye Raporu). Belirtilen her beş gösterge de, kendi içerisinde alt gruplara ayrılmaktadır.

Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümünde yoksullukla ilgili yapısal faktörler ele alınmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye genelinde yoksulluk kavramı incelenmektedir. Üçüncü bölümde, EUİGE ve TÜİK' ten elde edilen sağlık, eğitim ve

kişi başına düşen gelir verileriyle, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin insani gelişme durumu nicel olarak değerlendirilmektedir. Sonuç bölümünde ise; elde edilen veriler doğrultusunda genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

1. YOKSULLUĞU ETKİLEYEN YAPISAL FAKTÖRLER

Yoksulluğu etkileyen yapısal faktörlerin neler olduğu, aslında yoksulluk kavramının tanımı içerisinde kendini göstermektedir. Bu nedenle, yoksulluk kavramını ve yoksulluğun çeşitlerini ve yoksulluğun nedenlerini kısaca incelemek gerekmektedir.

1.1.Yoksulluğun Tanımı

Yoksulluğun çok yönlü ve karmaşık yapısı bulunmaktadır. Bu nedenle belirli bir tanımın yerine farklı görüşlerin bulunduğu bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır..Yoksulluğu, onu doğuran sebepler üzerinden tanımlamaya yönelik açıklayan bir kesime göre yoksulluk kavramı; “sistemin yapısından ve işleyişinden kaynaklanan güç ve servet dağılımındaki eşitsizliğin bir sonucu” olarak tanımlanmaktadır. Bir başka kesime göre ise yoksulluk; “yoksul olarak tanımlanan kişilerin, eğitimsizlik, beceri ve kapasite gibi bireysel nitelik ve yeteneklerinin düşüklüğü nedeniyle ortaya çıkan fırsatlardan yararlanamama durumu” olarak ifade edilmektedir (Gündoğan,2008: 43).

Avrupa Birliği Bakanlar Kurulunca benimsenen tanıma göre ise “ yoksullar (...) maddi, kültürel ve toplumsal kaynaklarının çok sınırlı olması nedeniyle ikamet ettikleri üye ülkede asgari seviyede kabul edilebilir yaşam tarzından dışlanan kişilerdir.”şeklinde tanımlanmaktadır (Çabuk,2003: 42-43).

1.2. Yoksulluk Çeşitleri

Kavram olarak yoksulluk, Mutlak yoksulluk (absolute poverty), göreceli yoksulluk (relative poverty) ve insani yoksulluk (human poverty) olmak üzere üç başlık altında karşımıza çıkmaktadır.

Mutlak yoksulluk, hane halkının ya da bireyin asgari yaşam düzeyini devam ettirmeleri için gerekli olan en temel ihtiyaçlarını bile karşılamadan mahrum olma durumu olarak ifade edilmektedir. Bu tanım kapsamı içerisinde yer alan kesimler en temel insani ihtiyaçlarını bile karşılayamamaktadır. Öyle ki, bu duruma düşen bir kişiye eğer dışarıdan yardım edilmediği takdirde, yaşam faaliyetlerini devam ettirememesi riskiyle karşı karşıya gelebilmektedir (Taş ve Özcan, 2012:3).Başka bir tanıma göre ise mutlak yoksulluk, gıda, giyim ve barınma gibi geçim şartlarını bile karşılayama durumudur (Todaro ve Smith,2015:226).

Günümüzde yoksulluk denildiği zaman daha çok göreceli yoksulluk kavramı anlaşılmaktadır. İnsanoğlunun sosyal bir varlık olması nedeniyle ortaya çıkan göreceli yoksulluk; temelde algılanan ya da hissedilen ihtiyaçlar şeklinde bir referans grubuyla (bireyin beklentilerini karşılaştırdığı grup) bağdaştırılır (Sipahi, 2008:176).Göreceli yoksulluk çizgisi hesaplanırken öncelikli olarak, araştırmanın yapılacağı sosyal topluluğun ortalama refah seviyesinin belirlenmesi gerekmektedir. Refah ölçüsü olarak gelir düzeyi ile birlikte tüketim düzeyi

belirlendikten sonra, bu düzeyin belli bir oranı da yoksulluk çizgisini vermektedir (Arpacioğlu ve Yıldırım, 2011: 63).

“İnsani Yoksulluk” (Human Poverty) kavramı ise, ilk defa Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ‘nin 1997 İnsani Gelişme Raporu ile ortaya atılmıştır. İnsani yoksulluk, gelir yoksulluğu ile ilişkili bulunmasına rağmen ondan daha farklıdır. Aynı raporda insani yoksulluğu ölçmek amacıyla “İnsani Yoksulluk Endeksi” (Human Poverty Index) geliştirilmiştir. Bu endeks gelişmekte olan ülkeler için (HPII) şu üç kriterden yola çıkarak hesaplanmaktadır:

1. Yaşam süresi: 40 yaşın altındaki nüfus yüzdesi

2. Eğitim: Okuma yazma bilmeyen nüfus yüzdesi

3. Makul bir yaşam standardı

* Sağlıklı içme suyuna sahip olmayan nüfus yüzdesi

* Temel sağlık imkânlarından yoksun nüfus yüzdesi

* 5 yaşın altında olan ve yeterli beslenemeyen, bu yüzden ciddi düzeyde düşük kilolu olan çocukların nüfus yüzdesinden oluşmaktadır (Taş ve Özcan, 2012:4).

1.3. Yoksulluğun Nedenleri

Yoksulluk, ülkeden ülkeye veya coğrafyadan coğrafyaya değişik sebeplerden dolayı ortaya çıkmaktadır. Yoksulluğu pek çok nedeni bulunmaktadır.

Yoksulluk, fazla üretemeden kaynaklandığı gibi, üretilen değerler sonucunda elde edilen değerlerin bireyler, bölgeler ve sektörler arasında uygun bir şekilde paylaşılamamasından da kaynaklanmaktadır. Fazla üretim yapamamanın nedenleri arasında; başta iklim ve doğa koşulları yönünden bazı ülkelerin ya da ülkeler içinde bazı bölgelerin daha fazla üretme kapasitesinden yoksun olmaları sayılabilmektedir. Hızlı nüfus artışı sonucu bir yandan ülkeler daha fazla üretim yapabilmekte, diğer yandan bu durum ülkelerin daha fazla tüketmelerine de neden olmaktadır. Ayrıca, iklim, çevre ve doğal koşulları açısından çok iyi konumda bulunmayan ülke ya da ülke içindeki bölgelerde hızlı nüfus artışı mevcutsa, bu takdirde yoksullaşma kaçınılmaz olacaktır (Öztürk ve Çetin, 2009: 2668).

Yoksulluğun ortaya çıkmasına sebep olan faktörleri Bilen ve Çalışır 2013 yılında yaptıkları çalışmada şu şekilde sıralamışlardır. Toplumda yaşayan bireylerin düşük güven düzeylerine sahip olmaları, sınırlı düzeyde vatandaş olmaları, yaşadıkları mekânlar açısından dezavantajlı olmaları sosyal dışlanma sorunu, sınırlı iş bulma fırsatları, gelir eşitsizliği, yer altı örgütlerin toplumda etkili olmaları ve yönetimin seçkin bir zümrenin elinde olmasıdır.

2. TÜRKİYE’DE YOKSULLUK

Gelişmekte olan ülkeler arasında bulunan Türkiye’de de yoksulluk en büyük sorunların başında gelmektedir. Gelir dağılımındaki adaletsizlik, ulusal gelirin dağılımındaki düşük seviye, ekonomik krizler ve başarısız siyasi politikalar yoksulluğun daha da alevlenmesine

sebeptir. 1980'ler Türkiye için önemli bir yapısal dönüşümün gerçekleştiği bir süreçtir. 24 Ocak 1980 sonrası üst üste yaşanan ekonomik krizler nedeniyle ekonomide daralma meydana gelmiş ve işsizlik oranlarında artışlar ortaya çıkmıştır (Taş ve Özcan, 2012:6).

1994'te yaşanan ekonomik krizin ardından veriler incelendiğinde, çalışan kesimlerin reel ücretlerinin azaldığı ve işsizlik rakamlarında artış olduğunu görülmektedir. 2001'de Türk ekonomisinde ciddi anlamda küçülme meydana gelmiştir (Gürses, 2007: 62).

2007 yılında ABD'de başlayıp, neredeyse dünyadaki ülkelerin tamamını olumsuz yönde etkileyen 2008 finansal sektör krizi baş göstermiştir. Küreselleşmenin sonucu olarak kriz dünya ekonomisine yayılmış ve finansal krizin Türkiye'de de olumsuz etkileri görülmüştür. Bu kriz nedeniyle Türkiye'de ekonomik büyüme durmuş, işsizlik artmış olmuş, dış ticaret olumsuz yönde etkilenmiş ve makroekonomik dengeler bozulmuştur (Keskingöz, 2016:129).

Bütün bu gelişmeler Türkiye'nin yoksulluk profilinde köklü bir etki yaratmıştır. 1980'lerden başlayarak Türkiye'de, gelir eşitsizliği olumsuz etkilenmiş, zengin ile yoksul arasındaki makas daha da artmıştır (Gürses, 2007: 62).

Türkiye'de ilk yoksulluk çalışması TÜİK tarafından Mayıs 2005'te yayınlanmıştır. Bu çalışma 2002-2003 yıllarını kapsamaktaydı. Araştırmaya göre 909 bin kişi açlık sınırının altında gelir elde ediyor. 660 bini (yüzde 70) kırsal kesimde, 249 bini (yüzde 30) kentlerde yaşıyor (Akat,2006).

Türkiye'nin yıllar itibariyle durumu incelendiğinde, Türkiye'nin İGE' si 1975-2003 yılları arasında 0,163 değerinde artış göstermesine karşın; 1975 yılında 56. sırada yer alan Türkiye 2003 yılına geldiğimizde 94. Sırada yer almaktadır. Bu durumun en önemli nedeni; ülkenin İGE değeri kadar, sıralamadaki ülke sayısı ve bu ülkelerin İGE değerlerinin de önemli olmasıdır (Demir,2006: 19). 2010 insani gelişme raporuna göre, Türkiye İnsani Gelişim sıralamasında 0,754 indeks değeri ile bölge sıralamasında 16, Dünya'da ise 62. Sırada yer almaktadır (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 67).

2014 Dünya Bankası Raporuna göre ise, Türkiye 2000'li yıllarda oldukça istikrarlı bir şekilde yoksulluğu azaltma performansı sergilemiştir. 2003 yılından bu yana aşırı ve orta derecedeki yoksulluk önemli ölçüde azalmıştır. 2002 ile 2011 arasında aşırı yoksulluk yüzde 13'ten yüzde 5'e düşerken, orta derecedeki yoksulluk yarı yarıya azalarak yüzde 44'ten yüzde 22'ye gerilemiştir (Azevedo ve Atamanov, 2014:1).

Türkiye'de yoksulluk, 2009 küresel krizi öncesine göre daha düşük bir hızla olsa da azalmaya devam etmektedir. Kişi başına düşen harcaması yoksulluk sınırının (2011 Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP) bazında 5,5\$/gün) altında olan nüfus, on yıl öce yüzde 27,3 iken artık yüzde 10,5'e inmiştir. Daha fazla ve daha iyi ücretli işlerin mevcudiyeti, yoksulluktaki bu azalmanın ardında yatan itici güç olmuş, sosyal transferler nispeten daha küçük bir destekleyici rol oynamıştır. 2002 ile 2015 yılları arasında yoksulluk oranı yarıdan daha aşağıya inmiş, aşırı yoksulluk oranı ise daha da hızlı düşmüştür (Word Bank, 2017, Türkiye).

3. GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİNDE YOKSULLUK

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, ülkemiz topraklarının %8 lik bölümüne sahip olup yüzölçümü bakımından en küçük bölgesidir. Kuzeyinde bir yay biçiminde uzanan Güneydoğu Toroslardan, güneyde Suriye ve Irak sınırına kadar uzanır. Bölge ova ve platolarla kaplıdır. Türkiye’de yaz sıcaklığının ve buharlaşmanın en fazla olduğu bölgedir. Türkiye’nin en büyük barajı olan Atatürk barajı bu bölgede bulunmaktadır. Bölge içinde yer alan şehirler; Gaziantep, Adıyaman, Şanlıurfa, Siirt, Mardin, Batman, Diyarbakır’dır. Bölgede, yazları kurak ve sıcak, kışları ılık ve yağışlı olan tipik Akdeniz ikliminin bozulmuş şekli görülür. Doğudaki iki büyük nehir Fırat ve Dicle Irmaklarıdır. Ayrıca Göksu ırmağı bu bölgeden de geçer. Bölge göl bakımından çok fakirdir (www.cografya.gen.tr).

Bölgenin ana geçim kaynağı tarımdır. Kırmızı mercimek, Antep fıstığı, kırmızı biber, ve karpuz bölgedeki önemli tarım ürünleridir. Sulamanın sınırlı olduğu yerlerde buğday, arpa, kırmızı mercimek, tütün tarımı yapılırken sulamanın yeterli olduğu yerlerde pamuk yetiştirilir. Bölgede platolar ve bozkırlar çok görüldüğü için küçükbaş hayvancılık(koyun, keçi) yaygın olarak yapılır. Bölgede Gaziantep dışında sanayi çok fazla gelişmemiştir. Başlıca sanayi kolları tarım ürünleri ve petrole dayalı olarak gelişmiştir. Türkiye’de petrolün büyük bir bölümü bu bölgede çıkarılmaktadır. Bu üretim, Türkiye petrol tüketiminin yaklaşık %15’ini karşılar. Batman’daki Petrol rafinerisi, bölgenin de en önemli sanayi kuruluşudur. Bölgede sınır ticareti yaygındır. Bölge tarihsel geçmişli ve kalıntıları ile turizme hizmet etmektedir (www.sosyalbilgiler.org).

Güneydoğu Anadolu Bölgesi Türkiye’ de Doğu Anadolu Bölgesi ile birlikte, sosyo ekonomik olarak en az gelişmiş bölgesidir. Türkiye’de yoksulluk ve özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile ilgili, ekonomik ve insani kalkınma düzeyi hakkında Devlet İstatistik Enstitüsü’nün düzenlediği 1994 Hane halkı Tüketim Harcamaları ve Hane halkı Gelir Dağılımı Anket sonuçlarından elde edilen verilerle yapılan çalışmada (Erdoğan,2002), Dünya genelinde yoksulluk ölçümleri ve Türkiye’de yoksulluğun profili ayrıntılı bir şekilde sunulmaya çalışılmıştır.

Güneydoğu Anadolu’da yoksulluğun sosyolojik olarak değerlendirilmesinin sunulduğu çalışmada (Çabuk,2003), özellikle GAP proje çalışmaları ve bölgesel istatistiklerden yararlanılarak bu bölgesel yoksulluk görünür hale getirilmeye çalışılmıştır. Türkiye’de nüfus hareketleri ve iç göçün nedenlerinin anlatıldığı çalışmada Güneydoğu Anadolu Bölgesinin siyasi nedenlerle en çok göç veren bölge olduğu belirtilmiştir (Başel, 2009:536).

Yoksulluğu, kentsel yoksulluk çerçevesinde ele alan , “Avrupa Kenti” Kocaeli’nde kentleşme ve kent yaşamı üzerindeki etkilerinin incelendiği (Kule ve Es, 2005), yanında Konya İli için de (Sipahi, 2008), benzer bir çalışma yapılmıştır. Büyüme sürecinin öneminin yadsınamayacağı, ancak yoksullukla mücadele gibi ahlaki unsurları da içeren çok boyutlu ve temel öneme sahip bir konunun sonucu belirsiz bir büyüme sürecine terk edilemeyeceği noktasından hareket edilen çalışmaların (Önder ve Şenses, 2006) yanında, yoksullukla

mücadele yöntemleri ve sosyal yardım faktörlerinin incelendiği (Gürses, 2007), çalışmalar da bulunmaktadır.

Yoksulluğun kavramsal çerçevesi çeşitleri, ölçüm yolları, Türkiye’de ve dünyada farklı refah ve yoksulluk göstergeleri göz önünde bulundurularak ele alınan çalışmaların yanı sıra (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011),dünyadaki farklı bölgeler ve ülkelerdeki yoksulluk oranları ile Türkiye’deki durum incelendiği (Taş ve Özcan, 2012) çalışmalar da mevcuttur.

Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki insani kalkınmanın hali hazırdaki durumunu belirlemek amacıyla yapılan bir diğer çalışmada (Mıhçı, 2012), Gaziantep İli hariç diğer illerde insani kalkınma alanında hem Türkiye’de hem de uluslararası standartlarda ortalamanın altında olduğu tespit edilmiştir. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ele alındığı çalışma ile (Çelik, 2016), yapılan araştırmalar sonucu kırsal kalkınma politikalarının yoksulluğu olumlu etkilediği sonucuna varılmıştır.

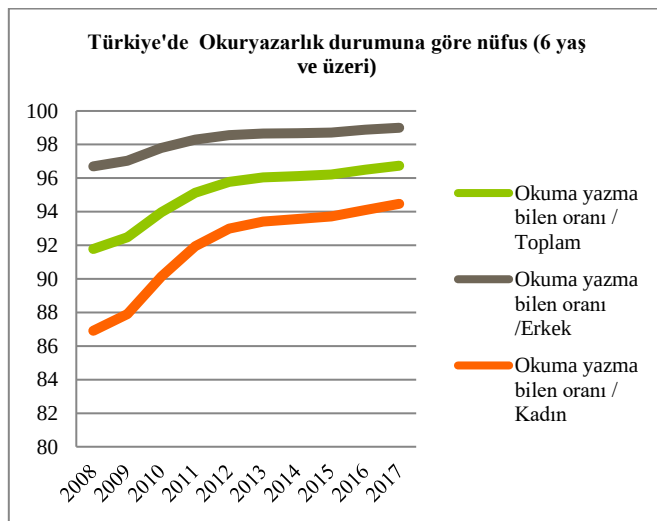
Bu çalışmada, yoksulluğu etkileyen yapısal faktörler çerçevesinde, sırasıyla Türkiye’nin genel durumu, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin konumu ve bölgenin kendi içindeki illerinin durumu, sağlık, eğitim ve gelir açısından istatistiki verilerle değerlendirilecektir.

3.1. Eğitim Verileri

Güneydoğu Anadolu Bölgesi Türkiye’ de eğitim olanakları açısından ülkenin en dezavantajlı bölgelerinden bir tanesidir. Bu durumun sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik bir çok sebebi bulunmaktadır. Eğitim verileri incelenirken, okuma yazma bilme oranı, ortaöğretim okullaşma oranı ve eğitim durumuna göre nüfus, değerlendirme kapsamına alınmıştır.

3.1.1. Okuma ve Yazma Bilme Oranı

Türkiye Okuma Yazma Bilme Oranı

Toplam Erkek Kadın

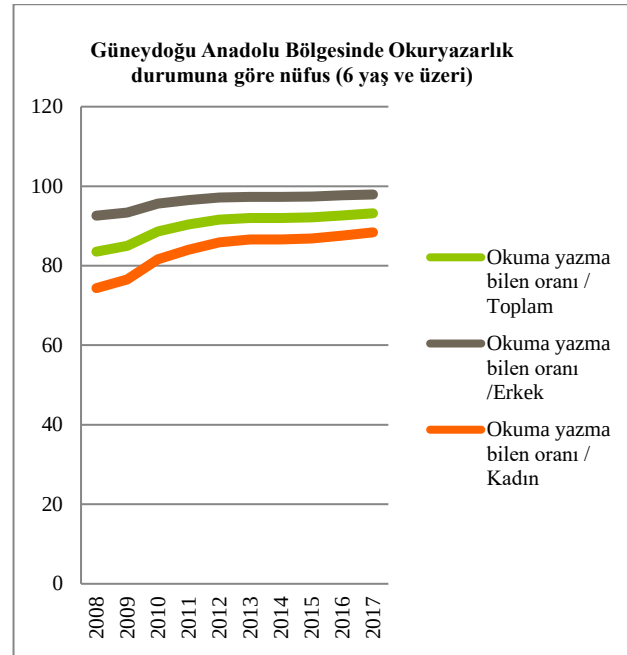
2008	91,78	96,7	86,91
2009	92,47	97,04	87,9
2010	93,96	97,79	90,13
2011	95,13	98,3	91,94
2012	95,78	98,56	93
2013	96,04	98,66	93,41
2014	96,13	98,68	93,56
2015	96,22	98,71	93,72
2016	96,5	98,88	94,1
2017	96,74	99	94,47

Kaynak: Veriler TÜİK’ ten alınmış olup tablo ve grafik yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablodaki veriler incelendiğinde, Türkiye’ okuma yazma bilen erkek-kadın oranının 2010 yılına kadar, sürekli bir artış trendinde olduğu gözlenirken, 2010 yılından sonra azalarak artmaya devam ettiği görülmektedir. Okuma yazma bilen kadın oranının yıllar içerisinde daha hızlı artmasına rağmen erkeklerin oranından daha düşük seviyede kaldığı görülmektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi Okuma Yazma Bilme Oranı

	Toplam	Erkek	Kadın
2008	83,54	92,59	74,36
2009	85,01	93,4	76,51
2010	88,64	95,66	81,59
2011	90,36	96,52	84,05
2012	91,57	97,12	85,88
2013	92	97,3	86,59
2014	92,02	97,33	86,61
2015	92,15	97,39	86,81
2016	92,66	97,69	87,54
2017	93,19	97,92	88,39

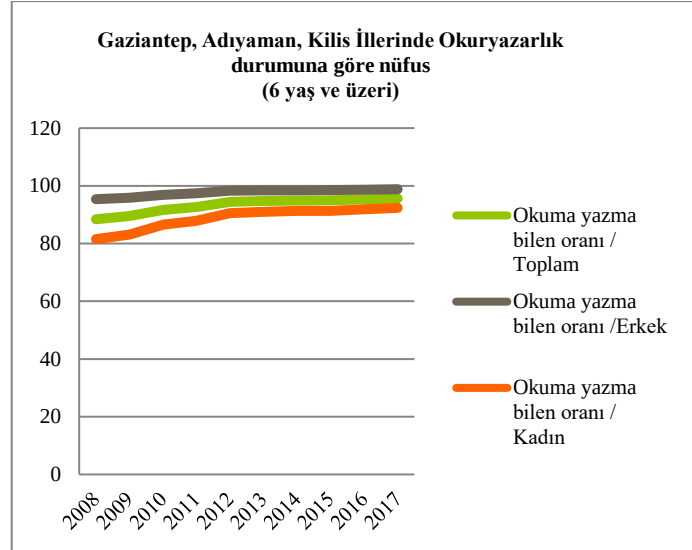
Kaynak: Veriler TÜİK’ ten alınmış olup tablo ve grafik yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Güneydoğu Anadolu bölgesinde okuma yazma bilme oranlarının artış hızının, bir önceki tabloyla birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye’ deki artış hızına göre daha düşük seviyede olduğu görülmektedir. Bu bölgedeki okuma yazma bilen kadın ortalaması Türkiye ortalamasına göre çok daha düşük seviyededir. Özellikle 2000’ li yıllardan önce bu oranlar çok daha düşük seviyelerde izlenmekteydi. Kadın ve erkek arasındaki oran farkları çok daha yüksek seviyelerde idi. Bu yıllarda uygulamaya konulan ‘ Haydi Kızlar Okula’ kampanyaları ve ailelerin ikna edilmesi çabalarının netice verdiği gözlemlenmektedir.

Alt Bölgelere Göre Okuma Yazma Bilme Oranı

Toplam Erkek Kadın

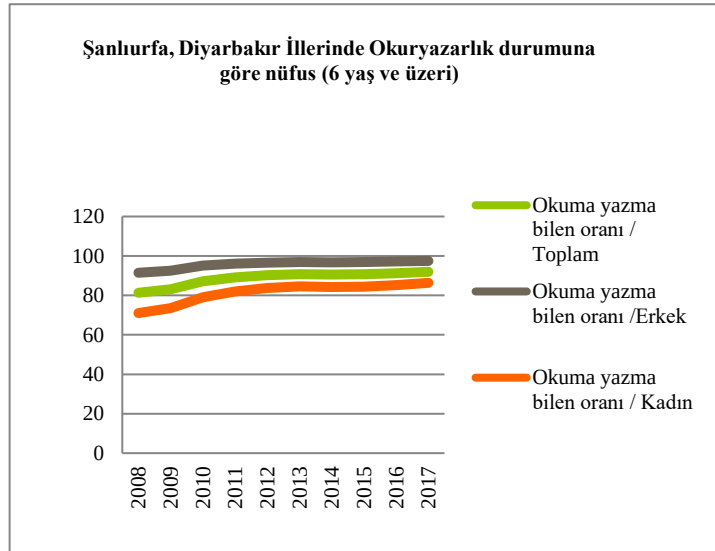
	Toplam	Erkek	Kadın
2008	88,41	95,38	81,54
2009	89,51	95,91	83,16
2010	91,71	96,89	86,56
2011	92,67	97,38	87,94
2012	94,44	98,29	90,52
2013	94,73	98,4	91
2014	94,9	98,46	91,28
2015	94,94	98,49	91,35
2016	95,32	98,7	91,9
2017	95,62	98,83	92,38

Kaynak: Veriler TÜİK' ten alınmış olup tablo ve grafik yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

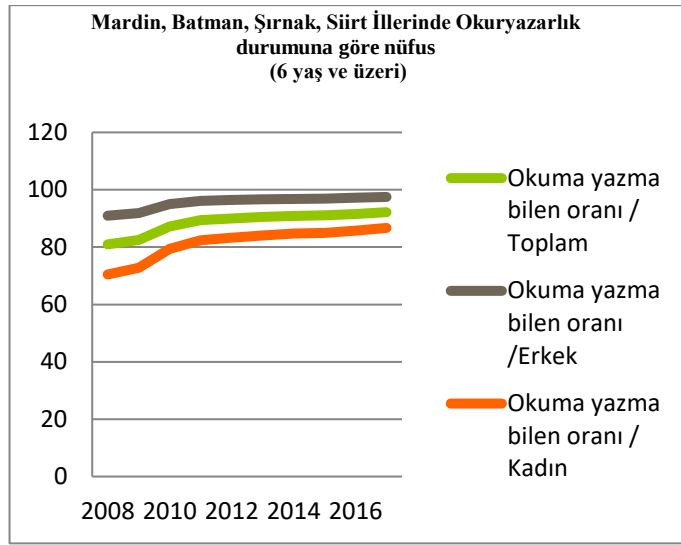
Toplam Erkek Kadın

2008	81,33	91,47	71,03
2009	81,98	92,47	71,57
2010	87,11	95,11	79,04
2011	88,16	96,14	82,04
2012	90,3	96,65	83,01
2013	90,8	96,86	84,05
2014	90,5	96,76	84,15
2015	90,67	96,83	84,46
2016	91,38	97,19	85,3
2017	91,94	97,47	86,35

Kaynak: Veriler TÜİK' ten alınmış olup tablo ve grafik yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

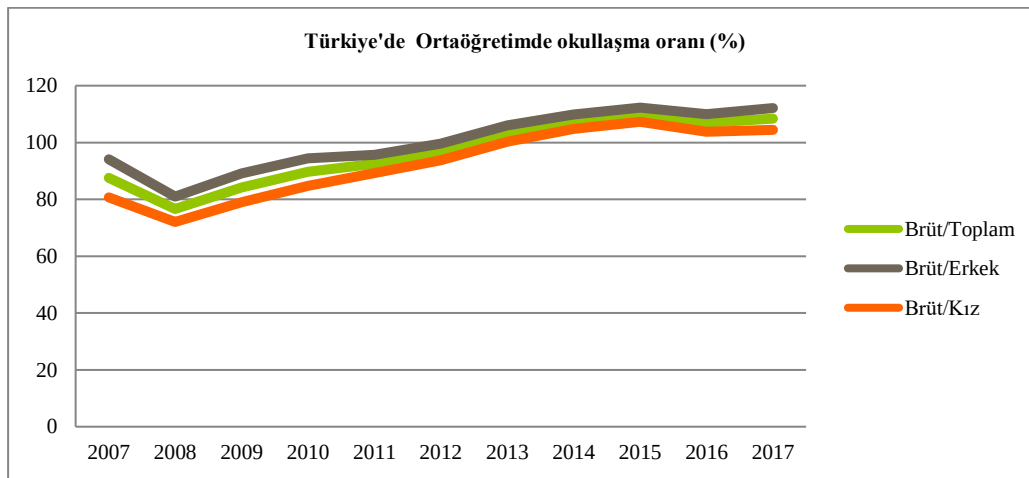
	Toplam	Erkek	Kadın
2008	80,96	90,96	70,46
2009	82,48	91,84	72,74
2010	87,24	95,01	79,36
2011	89,41	96,1	82,39
2012	90	96,41	83,3
2013	90,5	96,64	84,12
2014	90,87	96,83	84,69
2015	91,05	96,93	84,94
2016	91,57	97,24	85,69
2017	92,19	97,5	86,7

Kaynak: Veriler TÜİK' ten alınmış olup tablo ve grafik yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

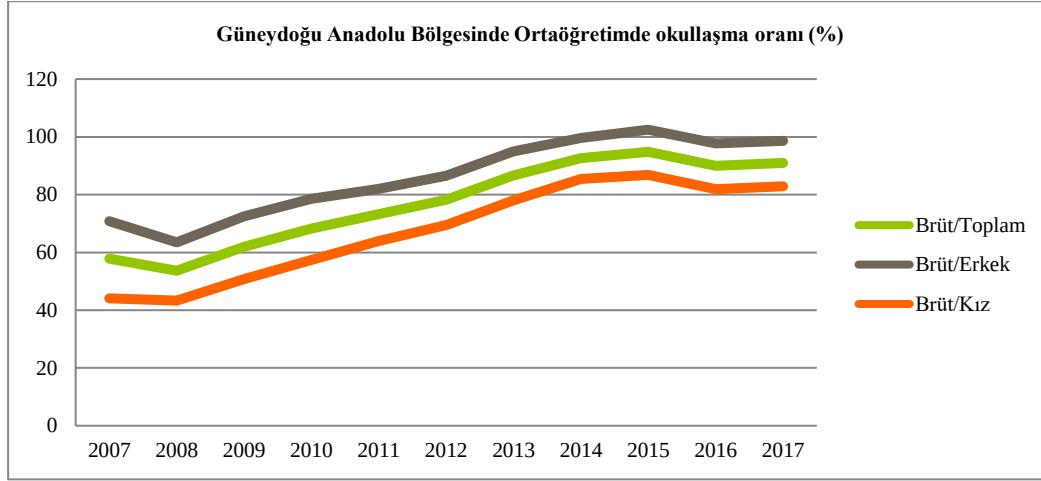
Güneydoğu Anadolu Bölgesinin alt istatistiki bölgeleri incelendiğinde Gaziantep-Kilis-Adıyaman illerinin bölge ortalamasının üstünde bir kadın ve erkek okuma yazma bilme oranına sahip olduğu gözlenmektedir. Diğer iki alt bölge olan Şanlıurfa-Diyarbakır ile, Mardin-Batman-Şırnak-Siirt'in birbirleriyle benzer özellikler gösterdiği tablolarda görülmektedir.

3.1.2. Ortaöğretim Okullaşma Oranı

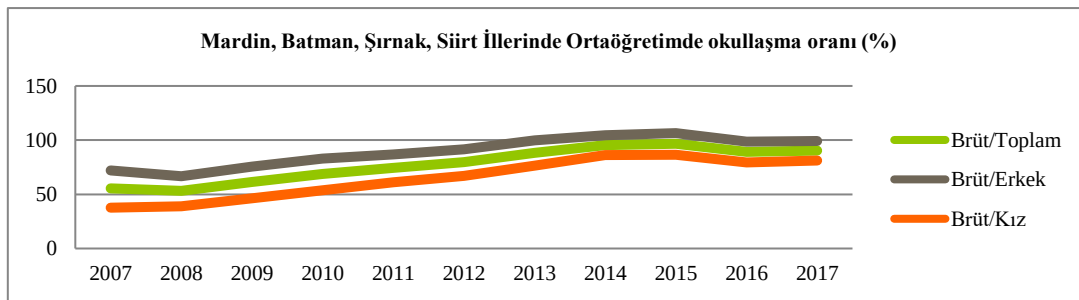
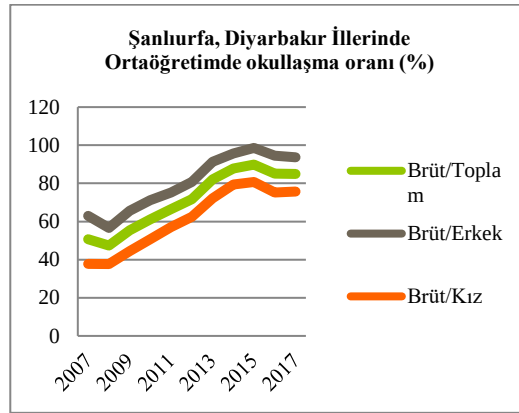
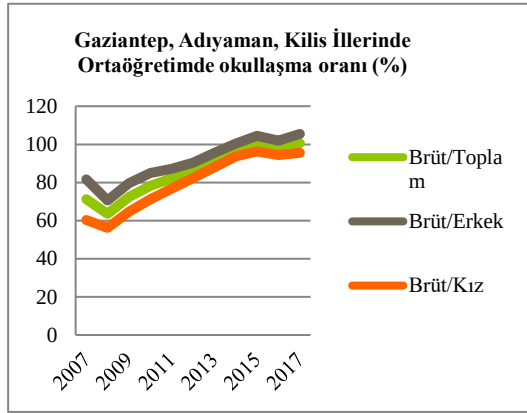
Kaynak: Veriler TÜİK' ten alınmış olup grafik yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Ortaöğretimde okullaşma oranında ülkemizde her geçen yıl artan bir oranda yükselme olduğu kaydedilmektedir. Bu yükselme eğilimi hem kadın nüfusunda hem de erkek nüfusunda görülmektedir. Ortaöğretim okullaşma oranında da erkek nüfusu kadın nüfusunun üstünde bir oranda seyretmektedir.

Kaynak: Veriler TÜİK' ten alınmış olup grafik yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin ortaöğretim okullaşma oranı incelendiğinde, Türkiye ortalamasına göre özellikle kızların hem erkeklere, hem de Türkiye ortalamasına göre daha alt seviyede olduğu görülmektedir.

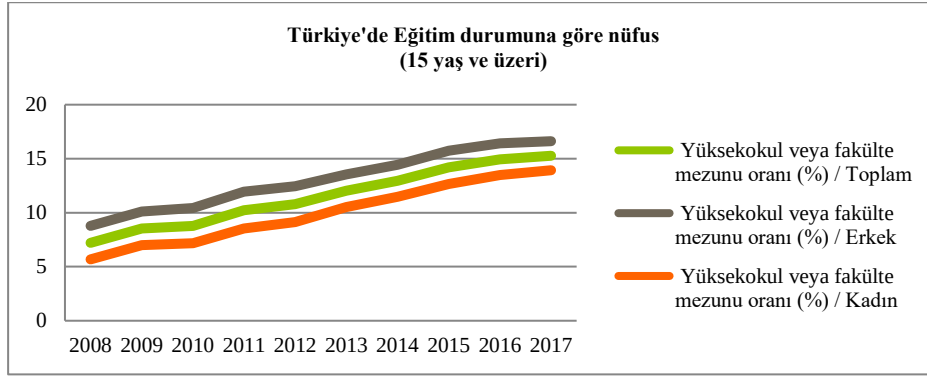

Üstte yer alan grafikler incelendiğinde, Güneydoğu Anadolu bölgesinin alt bölgelerindeki ortaöğretimde okullaşma oranlarının, Türkiye ortalamasının altında kaldığı ve erkeklerin ortaöğretim okullaşma oranının, kadın nüfusundaki ortaöğretim okullaşma oranından fazla

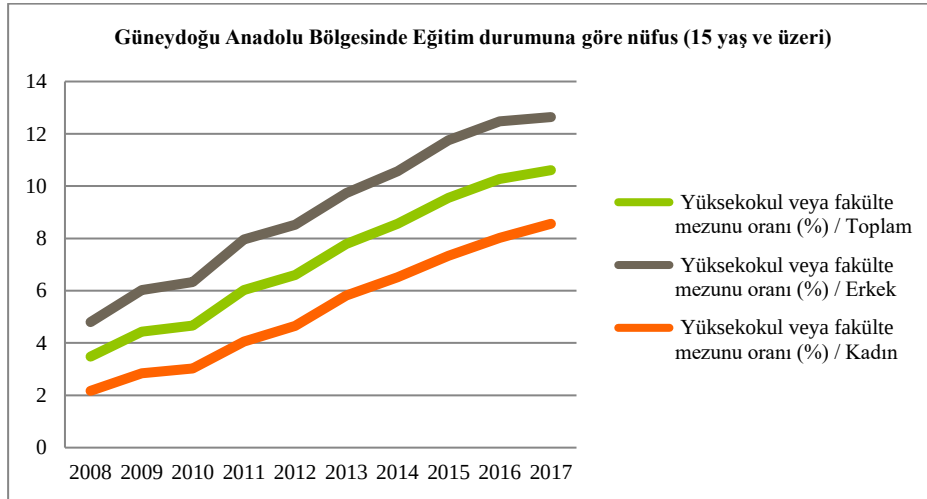
olduğu görülmektedir. Gaziantep-Kilis-Adıyaman istatistiki bölgesindeki oranların ise diğer illere göre daha fazla olduğu görülmektedir. Diğer iki bölgenin birbirleriyle benzer özellikler gösterdiği gözlemlenmektedir.

3.1.3. Eğitim Durumuna Göre Nüfus

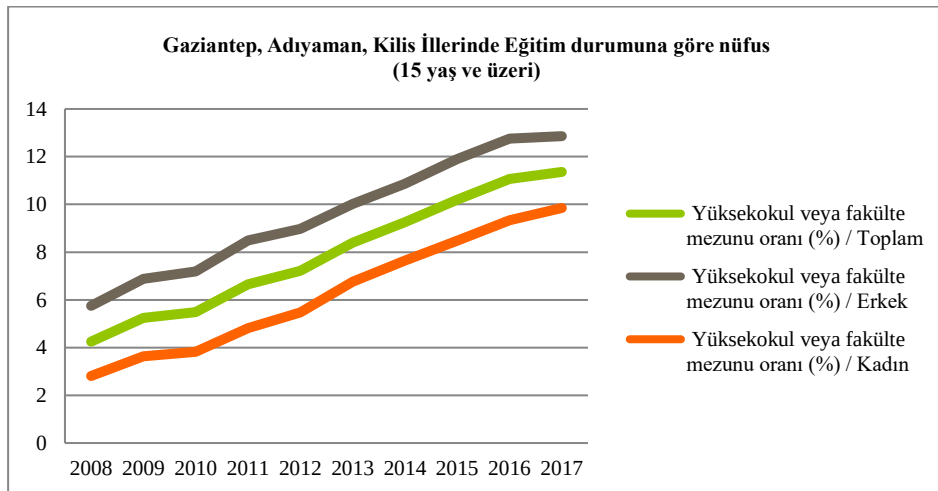
Türkiye geneli, Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinin alt bölgelerinin 15 Yaş üzeri eğitim verileri aşağıdaki grafiklerde yer almaktadır.

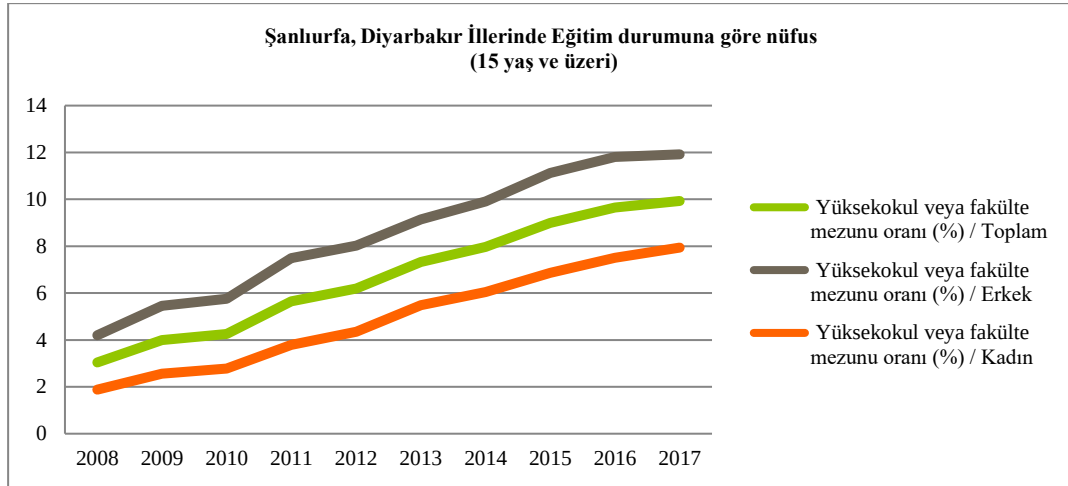
Kaynak: Veriler TÜİK' ten alınmış olup grafik yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

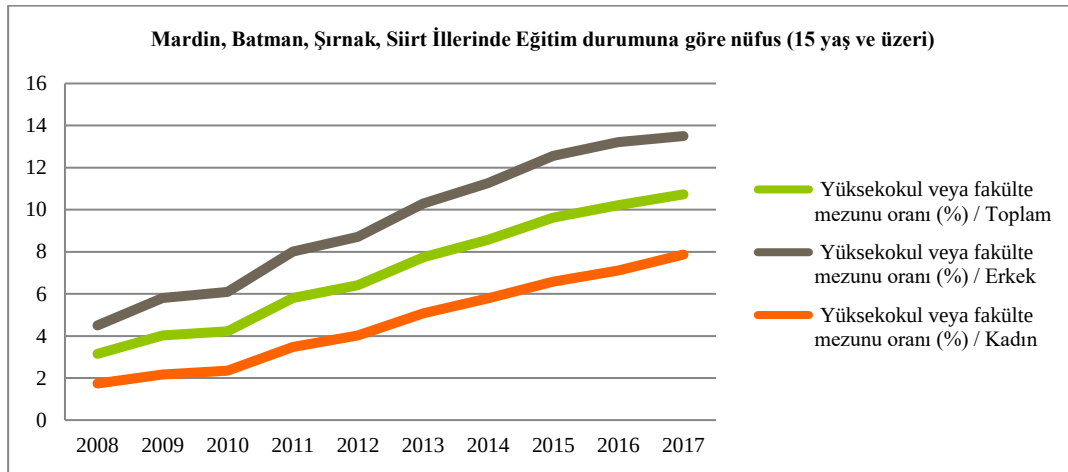
Kaynak: Veriler TÜİK' ten alınmış olup grafik yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Kaynak: Veriler TÜİK’ ten alınmış olup grafik yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Kaynak: Veriler TÜİK’ ten alınmış olup grafik yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Kaynak: Veriler TÜİK’ ten alınmış olup grafik yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Grafikler incelendiğinde, Yükseköğretimdeki eğitim düzeyinin gerek ülke gelinde, gerek bölgede, gerekse de istatistiki tüm alt bölgelerde yüksek bir oranda artış eğiliminin olduğu görülmektedir. Yine erkek oranındaki oranın, kadın oranından daha fazla olduğu, Türkiye ortalamasının altında bir oranda seyretmesine rağmen, bu oran farkının çok az da olsa azalmaya başladığı gözlemlenmektedir.

Ülkemizde ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde eğitimli nüfus oranında yıllar itibariyle sürekli bir artış gözlemlenmektedir. Son yıllarda üniversite sayısının artması, Açık Öğretim Fakültelerinin çoğalması, ülkenin her bölgesine yapılan ciddi eğitim yatırımları bu oranın yükselmesinde itici güç olmuştur.

3.2. Sağlık Verileri

Sağlık verileri kalkınmanın ve insanı gelişmenin temel göstergelerinden bir tanesidir. Bu anlamda Türkiye’ de sağlık verilerinde sürekli olarak bir iyileşmenin olduğu, bu alanda Ortadoğu’ da adeta bir üs haline geldiği görülmektedir. Sağlık alanlarındaki son yıllarda

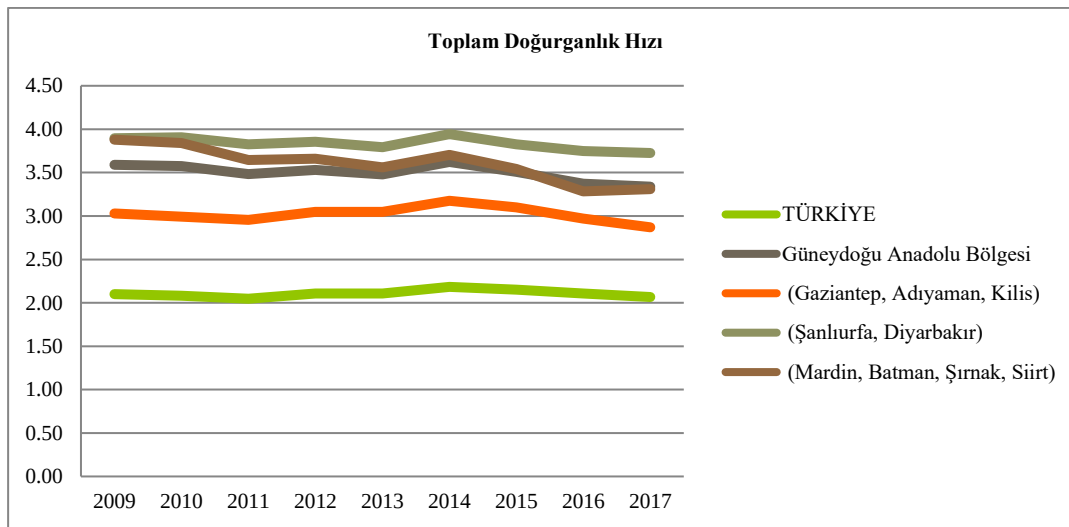
yapılan devasa yatırımlar ve alt yapı yatırımları ile beraber verilerde hızlı bir iyileşme söz konusudur. Sağlık verileri değerlendirilirken, Doğurganlık Hızı, Hastane ve Yatak Sayısı ve Bebek Ölüm Hızı verileri ele alınmaktadır.

3.2.1. Doğurganlık Hızı

Türkiye çok genç bir nüfusa sahip olmasına rağmen ülkede doğurganlık oranında bir azalma trendi mevcuttur. Bu durum ülkenin tamamı için geçerlidir. Fakat Güneydoğu Anadolu Bölgesi bu anlamda Türkiye ortalamasının üstünde bir doğurganlık oranına sahiptir.

YILLAR	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
TÜRKİYE	2,10	2,08	2,05	2,11	2,11	2,18	2,15	2,11	2,07
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	3,59	3,57	3,48	3,53	3,48	3,62	3,51	3,37	3,34
(Gaziantep, Adıyaman, Kilis)	3,03	2,99	2,96	3,05	3,05	3,18	3,10	2,97	2,87
(Şanlıurfa, Diyarbakır)	3,90	3,91	3,83	3,86	3,79	3,94	3,83	3,75	3,73
(Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	3,88	3,84	3,65	3,66	3,56	3,70	3,54	3,28	3,31

Kaynak: Veriler TÜİK' ten alınmış olup tablo yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Kaynak: Veriler TÜİK' ten alınmış olup grafik yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

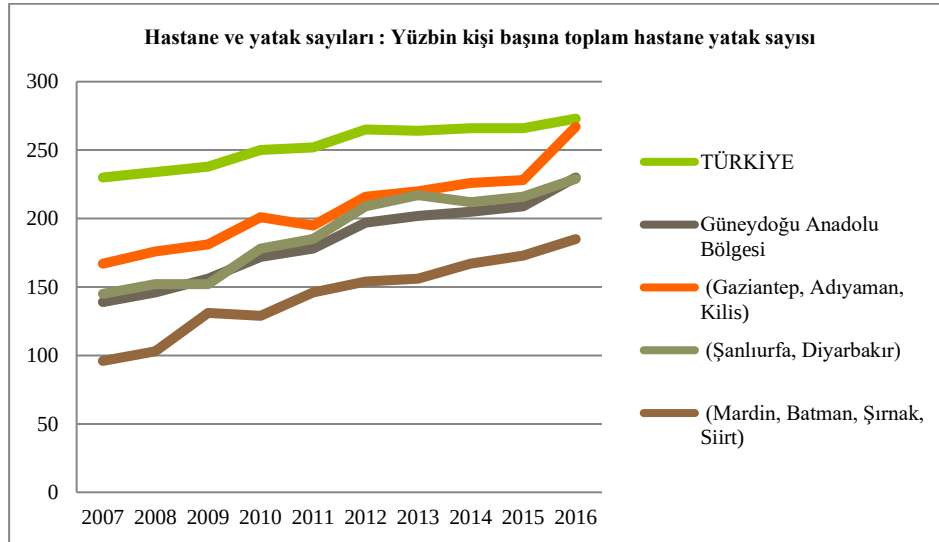
Tablo ve Grafik incelendiğinde, bölgedeki doğurganlık hızı Türkiye ortalamasının çok üstünde bulunmasına rağmen doğurganlık artış hızının sürekli azaldığı gözlemlenmektedir. İstatistiki alt bölgelerde ise, Şanlıurfa-Diyarbakır alt bölgesi ülkedeki en yüksek doğurganlık hızına sahip bölge konumundadır.

3.2.2. Hastane ve Yatak Sayısı

Yüz Bin Kişi Başına Düşen Toplam Hastane Yatak Sayısı

YILLAR	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
TÜRKİYE	230	234	238	250	252	265	264	266	266	273
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	139	146	156	172	178	197	202	205	209	230
(Gaziantep, Adıyaman, Kilis)	167	176	181	201	195	216	220	226	228	267
(Şanlıurfa, Diyarbakır)	145	152	152	178	185	209	217	212	216	229
(Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	96	103	131	129	146	154	156	167	173	185

Kaynak: Veriler TÜİK’ ten alınmış olup tablo yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

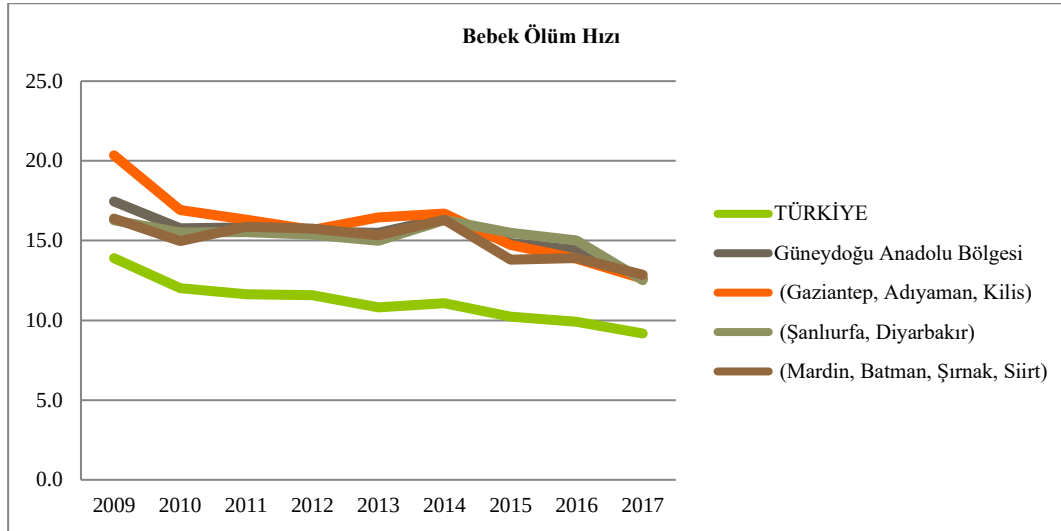
Kaynak: Veriler TÜİK’ ten alınmış olup grafik yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo ve Grafik incelendiğinde bölgedeki yüz bin kişi başına düşen hastane yatak sayısı Türkiye ortalamasına doğru hızlı bir şekilde arttığı görülmektedir. Hatta Gaziantep-Kilis-Adıyaman istatistiki alt bölgesinin, ülke ortalamasını yakaladığı gözlenmektedir. Bu iyileşme hızında en büyük etken yerleşim yerlerinde yapılan Araştırma Hastaneleri yatırımları ile özel

hastane teşvikleridir. Bölgede hemen hemen tüm yerleşim yerlerinde son yıllarda yeni hastane inşaatları yapılmış olup, inşaat aşamasında olan hastaneler de bulunmaktadır.

Hastane yatak sayısı ve oranında sadece Batman-Siirt-Şırnak-Mardin istatistiki bölgenin bölge ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. Sağlık yatırımlarının diğer iki alt istatistiki bölgede toplanmasının en büyük nedeninin, bölgenin nüfus yoğunluğunun Gaziantep, Şanlıurfa ve Diyarbakır gibi illerde olmasıdır.

3.2.3. Bebek Ölüm Hızı

Kaynak: Veriler TÜİK' ten alınmış olup grafik yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Yukarıdaki grafik incelendiğinde bölgedeki bebek ölüm oranlarının yıllar itibariyle genel olarak düşmesine rağmen, yine de ülke ortalamasının çok üstünde olduğu görülmektedir.

3.3. Gelir

Kişi Başına Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (\$)										
YILLAR	Türkiye	Adıyaman	Diyarbakır	Gaziantep	Mardin	Siirt	Şanlıurfa	Batman	Şırnak	Kilis
2004	5.961	2.612	2.895	4.199	2.350	2.091	2.478	2.846	2.522	2.855
2005	7.304	3.218	3.392	5.001	2.900	2.680	2.944	3.484	2.979	3.967
2006	7.906	3.474	3.703	5.389	3.218	2.936	3.078	3.769	3.236	4.017
2007	9.656	4.231	4.461	6.305	3.876	3.511	3.591	4.401	3.991	4.967
2008	10.931	4.920	4.848	6.949	4.384	4.056	4.007	5.187	4.431	5.136
2009	8.980	4.003	4.140	5.613	3.825	3.811	3.306	4.138	3.914	4.714
2010	10.560	4.870	5.037	6.657	5.086	4.791	4.302	5.320	4.681	5.841
2011	11.205	5.163	5.349	7.173	5.296	5.162	4.337	5.621	4.929	5.199
2012	11.588	5.296	5.585	7.445	5.729	5.472	4.421	5.584	5.439	5.586
2013	12.480	6.041	6.035	8.519	6.206	5.873	4.643	5.739	5.953	6.832
2014	12.112	6.196	5.853	8.591	6.075	5.593	4.469	5.393	5.572	6.241
2015	11.019	5.512	5.274	8.009	5.623	4.814	4.148	4.634	5.126	6.445
2016	10.883	5.391	5.230	7.868	5.515	4.775	4.022	4.635	5.205	6.144
2017	10.602	5.127	5.003	7.656	5.416	4.552	3.888	4.644	5.174	6.048

Kaynak: Veriler TÜİK' ten alınmış olup tablo yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Kişi başına Gayrisafi yurtiçi hâsıla, insanların refah ve ülkenin gelişmişlik düzeyini belirleme de dikkate alınması gereken temel verilerden birisidir. Tablodaki veriler incelendiğinde, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Kişi başına düşen Gayrisafi yurtiçi hâsılası, ülke

ortalamasının altındadır. 2008 yılına kadar Türkiye’de ve Güneydoğu Anadolu illerinde her yıl bir önceki yıla göre Kişi başına Gayrisafi yurtiçi hâsıla artış göstermiştir. Ancak 2008 yılında dünyayı sarsan ekonomik krizin de etkisiyle, 2009 yılında Kişi başına Gayrisafi yurtiçi hâsıla gerilemiştir. Tabloda en fazla Kişi başına Gayrisafi yurtiçi hâsıla miktarına sahip il Gaziantep’tir. Bunu takip eden Kilis, 2004 yılında Diyarbakır’ın gerisinde iken, ilerleyen yıllarda Diyarbakır’ın Kişi başına Gayrisafi yurtiçi hâsıla miktarını geçmiştir. Mardin ve Şırnak illerindeki Kişi başına Gayrisafi yurtiçi hâsıla, Adıyaman ilinden daha yüksektir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Güneydoğu Anadolu bölgesi kalkınmışlık açısından değerlendirildiğinde, ülkemizin en az kalkınmış bölgesidir. Bu çalışmada, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin ve bölgede yer alan alt bölgelerin, eğitim, sağlık ve gelir düzeyleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Eğitim verileri incelenirken ele alınan okuma yazma bilme oranı, ortaöğretim okullaşma oranı ve eğitim durumuna göre nüfus oranlarında, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yıllar itibarıyla artış olduğu görülmektedir. ‘Haydi kızlar okula’ gibi kampanyaların ve bölgedeki eğitim gönüllülerinin çabası sonucunda kız çocuklarının okullaşma oranında büyük başarılar sağlanmıştır. Okul inşaatının ve öğretmene erişimin zor olduğu kırsal kesimlere yönelik olarak uygulamaya konulan taşınabilir sistem, okullaşma oranlarını artıran bir diğer etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu artış oranına rağmen, bölge genel olarak ülke ortalamasının altındadır. Eğitimle ilgili kampanyaların ortaöğretimden üniversiteye kadar bütün eğitim düzeylerinde güncellenmesi, teşviklerin artırılması ve bölgeye yönelik olarak pozitif ayrımcılığın uygulanması, sadece kız çocuklarının değil erkeklerin eğitim seviyesinin de artırılması sonucunda, bölgenin ülke ortalamasını yakalaması söz konusu olacaktır.

Sağlık göstergelerinde iyileşmenin sağlanabilmesi ve bölgenin ülke ortalamasını yakalayabilmesi için, sağlık yatırımlarının artarak devam etmesi gerekmektedir. Bölgenin kültürel yapısı göz önünde bulundurularak sağlığa dair bilinçlenme etkinliklerinin artırılması sağlanmalıdır. Türkiye’de ve bölgede bebek ölüm hızının her geçen yıl azaldığı görülmektedir. Ancak yine de bölgedeki bebek ölüm hızı Türkiye ortalamasının üzerindedir. Bu durumun ortadan kaldırılması için eğitim ile bilinçlenmenin artırılması, doğumların hastanede ortamında gerçekleşmesinin sağlanması ve hastane sayılarının artmasıyla sağlık hizmetlerine erişimin kolaylaşması sağlanmalıdır. Sağlık sektörüne yönelik yapılan yatırımlar beraberinde bu alandaki iş gücü ve yetişmiş insan sayısında paralel bir artış meydana getirerek Güneydoğu Anadolu Bölgesinin ülke ortalamasına yaklaşması sağlanacaktır.

Ülkenin en fazla göç veren bölgesi olması nedeniyle, Devlet tarafından uygulanacak politikalar bölgenin son yirmi yılda yaşadığı kırsaldan kente doğru zorunlu veya gönüllü göç hareketleri göz önünde bulundurularak oluşturulmalıdır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Kişi başına düşen Gayrisafi yurtiçi hâsılası, ülke ortalamasının altındadır. Bu bölgeye yönelik yoksulluğu giderecek ve geliri arttıracak politikaların uygulanması, iş imkanlarının sağlanması gerekmektedir. Gelirin artmasıyla

eğitim düzeyinde artış sağlanacak, eğitim düzeyinin artışı ile halkın bilinç düzeyinde artış olacaktır.

Bölge verileri incelendiğinde görülen en çarpıcı sonuçlardan birisi de cinsiyet farklarının çok belirgin şekilde verilere yansımalarıdır. Bu anlamda cinsiyet farkından dolayı ortaya çıkacak sorunların minimum düzeye indirilmesi için, kadınlar yönelik istihdam artırıcı projelerin yapılması, halk eğitim merkezleriyle koordineli çalışarak meslek edindirme kurslarının açılması, kadınların kendi ayakları üzerinde durarak erkeklere maddi olarak daha az bağımlı olmasını sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

Akat, A.S.,(2006). “Yoksulluk Araştırması”. <http://www.gazetevatan.com/asaf-savas-akat-71790-yazar-yazisi-yoksulluk-arastirmasi/> (20.12.2018).

Arpacıoğlu, Ö. ve Yıldırım M., (2011). “Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi” , Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, sf: 60-76.

Azevedo J.P. ve Atamanov A.,(2014). Türkiye’de Orta Sınıfa Giden Yollar: Yoksulluğun Azaltılması ve Paylaşılan Refahın Arttırılması Nasıl Yardımcı Oldu?”. <http://documents.worldbank.org/curated/en/217501468338994774/pdf/WPS68340REVISE0e0class0in0turkey0tr.pdf>

Başel H.,(2003).“Türkiye’de Nüfus Hareketlerinin ve İç Göçün Nedenleri “, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/9293>

Bilen M. ve Çalışır M., (2013). “Türkiye’de Yoksulluk Tuzağının Politik Belirleyicileri”, Akademik İncelemeler Dergisi Cilt: 8, Sayı:1.

Çabuk N., (2003).“Güney Doğu Anadolu’da Yoksulluğun Sosyal Göstergeleri “,Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi 43,2, sf:41- 65.

Çelik H., (2016).“Yoksulluk ve Kırsal Kalkınma Politikaları: Güneydoğu Anadolu Projesi İçin Bir Değerlendirme”, İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi İktisad, 1(1), sf:29-48.

Demir,S.,(2006). “Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye Açısından Değerlendirme”, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.

Doğan, E., M., Tatlı, H., (2014). “İnsani Gelişme ve İnsani Yoksulluk Bağlamında Türkiye'nin Dünyadaki Yeri”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 28, sf: 99-124.

Erdoğan G., (2002).” Türkiye’de ve Dünya’da Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler”, C.C.Aktan (Ed.), Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını.

Gündoğan, N., (2008). “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele”. <https://www.aso.org.tr/kurumsal/media/kaynak/TUR/asomedy/ocak subat2008/Dosya.pdf>

Gürses D.,(2007).”Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:17, Sayı:1, sf:59-74.

İnsani Gelişme Endeksleri ve Göstergeleri: 2018 İstatistiksel Göstergeleri,https://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/hdr2018/tr/FAQs%20-%20IHDI_TR_v01.pdf

Keskingöz H., (2016).”Türkiye’de Yaşanan 2008 Ekonomik Krizinin Yoksulluk ve Emeklilik Kararları Üzerine Etkisi”, Sosyal Güvenlik Dergisi, Cilt:6 Sayı:1, sf.126-158.

Kule H. ve Es, M.,(2005). “Türkiye’de Kentsel Yoksulluk: Kocaeli Örneği”.Sosyal Siyaset Araştırmaları Dergisi, Sayı:50, sf:259-300. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/9135>

Mıhçı H.,(2012). “ Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki İnsani Kalkınma Düzeyi” , <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/81719/1/727016563.pdf>

Önder H. ve Şenses F.,(2006).”Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksulluk Düşüncesi”, <file:///C:/Users/asus/Downloads/tr.de.yoksulluk.onder-senses.pdf>

Öztürk M. ve Çetin I.B., (2009). “Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluk ve Kadınlar”, Journal of Yasar University, 3(11), sf: 2661-2698.

Sipahi, E, B.,(2008). “Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Kentsel Yoksulluk: Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Konya Örneğinde Yoksulluk”, SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, sf:173-189.

Taş Y. ve Özcan S.,(2012). “Türkiye’de ve Dünya’da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma”, <https://www.researchgate.net/publication/326881740>.

Todaro, P, M. ve Smith, C, S. (2015)”Economic Development”, 12 th Edition, Pearson Education Limited.

Ünal, Ç., (2013). “Avrupa Birliğine Üyelik Sürecinde Türkiye’nin Seçilmiş Endeks Göstergeleri”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17 (3), sf:271-289.

Yoksulluğa Son,www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals/goal-1-no-poverty.html.

UNDP,2016,TürkiyeRaporu.<http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/hdr2016/T%C3%BCrkiye%20A%C3%A7%C4%B1klama%20Notu%20HDR%202016.pdf>

UNDP,2018,TürkiyeRaporu.http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/nsani-geli-me-endeksleri-ve-goestergeleri--2018-statistiksel-gue.html.

Word Bank, 2017,<http://www.worldbank.org/turkey>

<http://www.cografya.gen.tr/egitim/bolgeler/guneydogu-anadolu.htm>(10.01.2020).

[https://www.sosyalbilgiler.org/guneydogu-anadolu-bolgesinin-ekonomik-faaliyetleri/\(10.01.2020\)](https://www.sosyalbilgiler.org/guneydogu-anadolu-bolgesinin-ekonomik-faaliyetleri/(10.01.2020)).